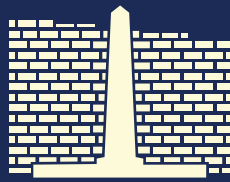

75th anniversary
2 August 2019

European Roma Holocaust Memorial Day

Europejski Dzień Pamięci o Holokauście Romów
Europäischer Holocaust-Gedenktag für Sinti und Roma
Evropako Gindosko Dive pe Romano Holokosto

- 02 **European
Roma
Holocaust
Memorial
Day**
- 25 **Europejski
Dzień
Pamięci o
Holokaście
Romów**
- 49 **Europäischer
Holocaust-
Gedenktag
für Sinti und
Roma**
- 73 **Evropako
Gindosko
Dive pe
Romano
Holokosto**

1 August 2019 **Auditorium Maximum of Jagiellonian University, Krakow**

19.00–20.00 Arrival and welcome of international delegations and representatives

20.00–22.00 **Concert in memory of the Sinti and Roma murdered on 2 August 1944**

Roma and Sinti Philharmonic Orchestra under the direction of Riccardo M Sahiti

Recognition of Dr. Piotr Cywinski, Director of the Auschwitz-Birkenau State Museum, with the special award of the European Civil Rights Prize of Sinti and Roma

22.00 Reception

2 August 2019 **Birkenau, camp section B II e**

9.45–10.30 Entrance and security-check, walk to the memorial

10.00 **Reading of names of the victims at the memorial by Sinti and Roma youth**

10.30 Arrival of survivors and VIP delegations

11.00–12.15 **Commemoration ceremony**

12.15–12.45 **Wreath laying ceremony**

13.00 End of the commemoration ceremony

13.00 **Lunch and Reception in the Centre for Dialogue and Prayer**, hosted by Central Council of German Sinti and Roma, and the Roma Association in Poland in cooperation with the State Museum Auschwitz-Birkenau

14.30–15.30 **Commemoration ceremony: Speeches by international organizations, parliamentary and governmental representatives**

13.00 **Lunch and Youth Conference “Dikh He Na Bister” in the International Youth Meeting Centre** in Oświęcim, hosted by the International Roma Youth Network ternYpe and the Documentation and Cultural Centre of German Sinti and Roma

16.00 **Opening of the international youth event**

16.30 **Encounter of young people with Holocaust survivors**

Until 20.00 Opportunity to visit the Roma Museum in Oświęcim

Until 20.00 Opportunity to visit Auschwitz Museum, in particular the exhibition about the genocide of Sinti and Roma in Block 13

Roma and Sinti Memorial in Birkenau at 11.00

Mr. Romani Rose

in the name of the organizers – the Central Council of German Sinti and Roma and the Roma Association in Poland

Ms. Else Baker

Auschwitz survivor

Ms. Eva Fahidi-Pusztai

Auschwitz survivor

Mr. Nadir Dedic

Jasenovac survivor

Rev. Jesse L. Jackson Sr.

President of the Rainbow/PUSH Coalition

Mr. Mateusz Morawiecki

Prime Minister of Poland (to be confirmed)

Centre for Dialogue and Prayer in Oświęcim at 14.30

Mr. Roman Kwiatkowski

in the name of the organizers – the Roma Association in Poland and the Central Council of German Sinti and Roma

Ms. Věra Jourová

Commissioner for Justice and Consumers, European Commission

Mr. Michael Roth

State Minister for Europe, Germany

Ambassador Georges Santer

Chair of the International Holocaust Remembrance Alliance

Mr. Jeroen Schokkenbroek

Director for Anti-Discrimination, Council of Europe

Mr. Dan Doghi

Chief of the Contact Point for Roma and Sinti Issues, OSCE-ODIHR

Mr. Lord Nicholas Bourne of Aberystwyth

Minister for Faith, Parliamentary Under Secretary of States, United Kingdom

Mr. Peter Pollak

Member of the European Parliament

Ms. Soraya Post

Member of the European Parliament 2014-2019

Mr. Laszlo Teleki

former Hungarian Member of Parliament

Simultaneous interpretation will be provided during all events:
English, Polish, German, Romani

Romani Rose and Roman Kwiatkowski

Romani Rose
Central Council of German
Sinti and Roma

About 4,300 Sinti and Roma were murdered in the night of August 2, 1944 in the gas chambers of Auschwitz-Birkenau, most of them elderly people, women and children, the last inmates of camp Blle, what the SS called the “gypsy family camp”. August 2, 2019 marks the seventy-fifth anniversary of this day.

In 2015, the European Union declared 2nd August as “European Roma Holocaust Memorial Day”. The Republic of Poland recognizes this Memorial Day since 2011. Already since the early 1990s, the Central Council of German Sinti and Roma and the Roma Association in Poland have jointly organized an annually commemoration in memory of the 500,000 murdered Sinti and Roma in Nazi-occupied Europe.

This 2nd August is an important day for Sinti and Roma in Germany, in Poland and in all European countries and beyond. This day is first of all a day of remembrance for our victims. But we must also do justice to the legacy of our victims and of all the victims of the Nazis: Today, we must take responsibility for democracy and the rule of law, for human rights and human dignity. Today, we must face this pathological nationalism that is again virulent and violent in many parts of the world. The far-right and racist murders are a clear warning that our rule of law and our democracy are in immediate danger.

Remembering the Nazi crimes does not just include the victims of the Holocaust. The Nazis are responsible for millions of victims, the crimes of the Nazis have drawn Germany and Europe into the abyss. Therefore, we must not allow the reaffirmation of a racist definition of terms of belonging solely based on descent as this nationalism again provokes the danger of a division of Europe.

On this seventy-fifth anniversary, three Holocaust survivors speak to us: Else Baker, who was abducted to Auschwitz-Birkenau as a Sinti child; the Jewish survivor Éva Fahidi-Pusztai, who witnessed the mass murder on 2nd August; Nadir Dedic, a Roma who survived the Jasenovac concentration camp in Croatia, together with Auschwitz-Birkenau the extermination camp with perhaps the most victims among Sinti and Roma.

Keynote speaker at this year’s commemoration ceremony is Reverend Jesse L. Jackson Sr. one of the most prominent representatives of the US American civil rights movement. The African American civil rights movement, shaped by people like Rosa Parks, Martin Luther King, Malcolm X, and Reverend Jackson for many decades, was and is a role model for Sinti and Roma in Europe. The achievements of the American Civil Rights Movement continue to provide hope for minorities worldwide who are still suffering from racism and exclusion, violence and persecution.

We would like to sincerely thank all the staff members who made this commemoration for the 75th anniversary possible with great dedication, but especially the many young people who support us here as volunteers.

Roman Kwiatkowski
Association of Roma in Poland

Dr. Piotr M. A. Cywiński

Director of the State Museum and Memorial Site Auschwitz-Birkenau

Memory is fundamental to identity. However, memory reaches far beyond identity. If we remembered only ourselves and our closest ones, the resulting self-centeredness would destroy our ability to compare, to assess and to act morally and ethically in relation to the past. Our foundation would become weaker and our identity, in turn, would be destabilized.

How many respondents in all kinds of surveys need to say that they do wish to have any Sinti or Roma as their neighbors in order for us to consider the situation as good? An erroneous question... since on the one hand, you would like to say, good begins not until the zero point is reached, on the other hand, in many European countries, we would be glad to see a decrease of at least a half a percent.

Hatred or ethnically incited hostility are always a perversion. They are always and above all an outcome of inferiority complexes and lack of faith in one's identity.

The anniversary commemorating the liquidation of the "Zigeunerlager" in Birkenau is a moment of quiet contemplation of the tragedy the victims have gone through. But it is also our moral obligation to reflect on the present. Because there are still many people in our Europe today who are not equal before the law and one could give dozens of such sad examples. We need to reflect on our actions today and we owe this reflection to all the discriminated people. As much as we owe this to the victims 75 years ago.

Angela Merkel

Federal Chancellor of Germany

The Genocide against Sinti and Roma reverberates to this day. The systematic persecution and annihilation of Sinti and Roma during the Nazi-Regime's reign of terror remains a painful trauma. About 23,000 Sinti and Roma were deported to Auschwitz alone. Most of them suffered a painful death there, including the Sinti and Roma who remained until the final liquidation of the B II e camp. It was mainly children, mothers and old people who were driven into the gas chambers. This unfortunate 2 August 1944 marks one of the lowest points in our history - an incredible tragedy for the Sinti and Roma, a tragedy for Germany.

Even today, 75 years after the events, we cannot and must not forget these terrible crimes against humanity. We have to tell the stories of the victims and commemorate them in humility. We have to keep the memory alive from generation to generation. That responsibility is an integral part of Germany's past and present. This responsibility is inseparable from Germany.

Honoring our commitment to the past also means taking responsibility for the present and the future. With around six million people Sinti and Roma constitute the largest ethnic minority in the European Union. Regrettably, they still face discrimination and exclusion. Consequently, many Sinti and Roma children have their opportunities and paths in life impaired. That is something we cannot accept.

The German Federal Government protects and supports minorities in numerous ways. A special representative looks after the interests of national minorities in Germany. A committee for topics concerning Sinti and Roma provides

a platform for consultations between organizations of the Sinti and Roma, the Federal Government, Members of Parliament, and Federal State Governments. In March of this year, an Independent Commission on Antigypsyism was established. Germany also upholds European efforts to support Roma in their home countries, especially in Southeastern Europe.

The 2nd of August is a day of mourning and remembrance. There is no statute of limitations when it comes to crimes against humanity. What was done cannot be undone. Remembering, however, also means the responsibility not to abate in our fight against any kind of discrimination. It is our duty and responsibility to protect the dignity of every single human being – in Germany and in Europe. Be assured: The German Federal Government stands by your side.

Thorbjørn Jagland

Secretary General of the Council of Europe

The extermination camp here at Auschwitz-Birkenau bears witness to the murder of millions of innocent people, targeted by the Nazis and their allies: Jews, homosexuals, disabled people and other minorities among them. But on 2 August, we remember in particular the hundreds of thousands of Roma and Sinti men, women and children whose lives were taken in such cruel and terrible circumstances: Because it was on this day, seventy-five years ago, that thousands from these communities were killed at the so-called "Zigeunerlager" here.

This is a terrible milestone in our history. But for a long time, little attention was paid in Europe to the Roma Holocaust. This was deeply wrong. We must remember.

We do this to pay our respect to the victims of course, mindful of the generations that have been lost – and of the contributions that those people would have made to European life.

But we also remember because it is our duty to ensure that such things can never happen again: Today, extreme-right movements and parties have gained strength in some parts of Europe. Anti-Roma hate speech is widespread, creeping on occasion into mainstream political discourse, and feeding the mentality that leads to hate crime.

This must not go unchecked. Instead, we must learn the lessons of the past, apply them to the present, and ensure a better future. It is for this reason that the Council of Europe has made the fight for Roma social inclusion one of our political priorities.

But this is not just about institutions: every individual has a responsibility to be informed, to fight the exclusion of others, and to protect their human rights and democracy. We must see one another as equals, whose rights and dignity are paramount. And we must be prepared to call out every act and word of prejudice that we see and hear around us, every day of every year.

Věra Jourová

European Commissioner for Justice, Consumers and Gender Equality

The 2 August 2019 is a day full of sorrow and grief. On this day, 75 years ago the “gypsy family camp” was brutally exterminated, in the camp section B II e, at the German concentration and extermination camp Auschwitz-Birkenau. Today, we honour the memories of the Roma victims who perished during the Holocaust. We also pay tribute to those who survived the Holocaust and who dedicated their lives to reconciliation.

This day should remind us about “the Forgotten Genocide” that the Nazis committed against the Roma. Decades after the end of the war the Roma Holocaust was almost totally ignored, even though they were the second-largest group of people killed on racial grounds in the Holocaust. This day should remind us to be vigilant and reinforce our commitment to confront those who spread lies about our history, those who question the Holocaust or negate its fundamental meaning for today’s Europe. The principle ‘Never again’ can only be meaningful when we remember the ones who were murdered.

The Roma are forgotten victims of the Holocaust for many Europeans. Remembering their historical persecution reminds us of the need to tackle the challenges which they still face today and which are too often overlooked. Seven decades on, Sinti and Roma still face hatred, violence, discrimination and racism on a daily basis. And many still do not have access to basic necessities such as decent housing, education and healthcare.

This day, demands from us to firmly condemn, Antigypsyism in all its forms and show the courage to protect the vulnerable. We need people that act when they see racist acts in public, when they hear antigypsyist or racist slogans on European streets. And it is the duty of each and every one of us in the EU to treat our fellow citizens with dignity and respect, in particular the most vulnerable ones in our society.

In light of the decreasing numbers of Holocaust survivors we have the moral responsibility to ensure that the Holocaust is solidly anchored in European collective memory, its role for shaping post-war Europe and its crucial lessons for combating antigypsyism, antisemitism, racism and all other forms of hatred particularly in times of rising populism.

Holocaust education remains a central piece in building up resilience against all forms of racism and hatred in multicultural societies, such as Antigypsyism or Antisemitism. EU Member States need to ensure effective policies for the remembrance of historical atrocities, to safeguard and preserve historic sites, and to promote education and research in this field.

Remembering the atrocities of the Holocaust, this darkest chapter of European history, is essential for understanding Europe today, for understanding the true value of universal human rights, democracy, rule-of-law and non-discrimination on which our Union is built. Being and becoming European means to acknowledge and accept our common history.

Ambassador Georges Santer

Chair of the International Holocaust Remembrance Alliance

As Chair of the International Holocaust Remembrance Alliance/IHRA, I am deeply moved to have been invited to attend and address the commemoration ceremonies that mark the 75th anniversary of the liquidation of the so-called "Zigeunerlager", the Roma and Sinti camp here in Auschwitz-Birkenau. These dramatic events that happened in the night from 2nd to 3rd August are well-known and constitute the fundament of the Roma Genocide Remembrance Day.

Less known are the mass killings that hit Jews and Roma alike after the Nazi invasion of the Soviet Union when firing squads of the "Einsatzgruppen", the Wehrmacht, the police units and local auxiliary police forces massacred tens of thousands of members of these communities. The physical liquidation in extermination camps as well as the mass killings by bullets were executed on the basis of an ideological racial concept.

Today, 75 years after the liquidation of the "Zigeunerlager", we observe with alarm and anger that in many European countries, Roma and Sinti are again increasingly discriminated, marginalized and victims of brutalities. On this day of mourning and commemoration, we pledge to fight against the resurgence of an evil that is an utter disgrace for the whole European continent. Amidst the soil of a bitter past Europe hoped to plant the seeds of a better future, as we can read in the Stockholm Declaration, the founding document of the IHRA.

The IHRA has created many years ago a Committee on the Genocide of the Roma, with a mission to raise awareness for the NS annihilation policy against Roma and Sinti people and to make education, remembrance and research a

firm and overarching part of its work. Thus, the organization has funded the first comprehensive online educational platform on the genocide of the Roma and Sinti for teachers and students. The preservation of sites where Roma people suffered along with Jews and members of other communities benefits from the highest priorities in action. Sites like Lety u Pisku, Staro Sajmiste, Komaron or Jasenovac should remain the lasting evidence of the past hideous cruelty and constitute a warning for those who take the risk today of jeopardizing the fundamental values of our post-war democratic Europe.

Education, remembrance, research and preservation of authentic sites are the basic tools in our strife to see the vision of the International Holocaust Remembrance Alliance become true: "A world that remembers the Holocaust, a world without genocide".

Biographies

Else Baker

Else Baker was born in December 1935 in Hamburg as the daughter of a Sintiza. A foster family (Auguste and Emil Matulat) took her in as an infant. In March 1943, Else was arrested by two policemen and taken to a warehouse in the Port of Hamburg, which served as a rallying point for deportations of Jews, Sinti and Roma from Hamburg to the concentration camps. The 7-year-old girl was to be taken to the concentration camp Auschwitz together with 328 other Sinti and Roma. Fortunately, her foster father, Emil Matulat, managed to get her released and she was allowed to return home.

However, she was arrested again in April 1944. This time her foster father could not prevent her deportation to Auschwitz. All on her own, she survived the camp only through the protection and help of an older Sintiza. When the last Sinti and Roma remaining in the BIIe camp were

murdered in August 1944, Else was separated from her protector and transported to the Ravensbrück concentration camp. In the meantime, Emil Matulat had never stopped trying to get her released. In September 1944 his pleas and letters to the Nazi-authorities finally payed off. He received permission to pick Else up from Ravensbrück. Today, Else Baker lives in the UK, where she emigrated in the 1960s. In the 1990s, she started to share the story of her incarceration and survival. For this commitment, she has received numerous awards. In 2005 she was the first Sintiza to be received in audience by the British Queen.

„I was only 8 years old and all on my own. It was like an inferno. I will never forget this situation.“

(Interview with Else Baker, 2007)

Éva Fahidi-Pusztai

Éva Fahidi was born on October 22, 1925 in Debrecen, Hungary, as a daughter of Dezső and Irma Fahidi in a large, wealthy family. After the occupation of Hungary by the Wehrmacht in the spring of 1944, the family together with all Jewish inhabitants was forced to live in a ghetto in the western part of the city. On June 27, 1944, they were part of the last large transport from Debrecen to Auschwitz-Birkenau. While the SS murdered her mother and sister in the gas chambers, in mid-August Éva Fahidi was taken to forced labor together with other Hungarian Jewish women in the Münchmühle concentration camp in Hessian Allendorf. After her release, she returned to her homeland, where she could not find her way in the first years. At the time of the communist show trials she was declared a “declassed element” and had to work as a relief worker in the construction of the city Sztálinváros (now Dunaújváros). After the revolution in 1956 she worked in state foreign trade and

founded her own foreign trade company in 1989. Éva Fahidi lives in Budapest today.

Already on their arrival in Auschwitz-Birkenau on 1 July 1944, Éva Fahidi was confronted with the inhumane conditions under which the Sinti and Roma lived in Section BIIe. Her descriptions are an important testimony to the murder of the remaining 4,200-4,300 Sinti and Roma on the night of 2 to 3 August 1944.

“He who has heard the desperate sounds, the cry of crying, praying, swearing, pleading, crying, sobbing, lamenting and wailing, will never forget it. I have no language to reproduce these sounds of fear of death, horror and pain, no words to describe them. “

(Die Seele der Dinge, S. 172)

Biographies

Nadir Dedic

Nadir Dedic was born in 1930 in the municipality Bosanska Gradiska, today's Bosnia Herzegovina. In 1942 he was captured by German soldiers and then handed over to Ustase and imprisoned in the Jasenovac concentration camp. There took place mass murder of Roma from 1942 to 1945. Among others his father Alija and his mother Kada were murdered as well as other close and distant relatives. Most of the relatives (namely 34 people named Dedič) died in concentration camps; according to his own statement a total of 81 family members were murdered. A friend of the family (Enver Hatić), brought him from the concentration camp

and took him as a child of his own. With him Mr. Dedic remained and worked as a shepherd until he joined the partisans in 1943 and participated in the People's Liberation War. In the 1970s he engaged to enlarge the public awareness about the Roma Holocaust. He also initiated the erection of the monument to Roma victims of the fascist terror in Žeravica, Bosnia Herzegovina. He was an active member of the Jasenovac Round Table in 1986. His wife Fata Dedic (* 1926/1930 -2018) was also imprisoned in the Jasenovac concentration camp. Many of her relatives were murdered in concentration camps.

Jesse Jackson

The Rev. Jesse Louis Jackson, Sr., founder and president of the Rainbow PUSH Coalition, is one of America's foremost civil rights, religious and political figures. A top lieutenant to the Rev. Dr. Martin Luther King, Jr., Rev. Jackson has played a pivotal role in virtually every movement for empowerment, peace, civil rights, gender equality, and economic and social justice since the 1960's. A two-time presidential candidate, Rev. Jackson has led massive voter-registration drives across the South and protests for dispossessed farmers in Iowa and displaced factory workers in the Rust Belt. He was at the forefront of the fight to Free South Africa and has travelled the world on missions of mercy, setting hundreds of captives free. On August 9, 2000, President Bill Clinton awarded Rev. Jackson the Presidential Medal of Freedom, the nation's highest civilian honour. For his work in human and civil rights and nonviolent social change, Rev. Jackson has received more than 40 honorary doctorate degrees and frequently lectures at major colleges and universities including Howard, Yale, Princeton, Morehouse, Harvard, Columbia, Stanford, Hampton and the University of KwaZulu-Natal in South Africa. A hallmark of Rev. Jackson's work has been his commitment to

youth. He has visited thousands of high schools, colleges, universities and correctional facilities encouraging excellence, inspiring hope and challenging young people to study diligently and stay drug free. Rainbow PUSH Coalition is a multi-racial, multi-issue, progressive, international organization that was formed in December 1996 by the Reverend Jesse L. Jackson, Sr. through merging of two organizations he founded Operation PUSH People United to Serve Humanity (estab. 1971) and the Rainbow Coalition (estab. 1984). With headquarters in Chicago and offices in Washington, D.C., Atlanta, Detroit, Houston, Los Angeles, New York and Oakland, the organization works to make the American Dream a reality for all citizens while advocating for peace and justice around the world. RPC is dedicated to improving the lives of all people by serving as a voice for the voiceless. Its mission is to protect, defend and gain civil rights by levelling the economic and educational playing fields while promoting peace and justice around the world.

Small text label on the corkboard, likely providing information about the photographs.

Small text label on the corkboard, likely providing information about the photograph.

Block 13 The National Socialist Genocide of Sinti and Roma", an exhibition of the Documentation and Cultural Centre of German Sinti and Roma in the Auschwitz-Birkenau State Museum.

European Civil Rights Prize of the Sinti and Roma Special Award 2019

Dr. Piotr Cywiński

Director of the Auschwitz-Birkenau State Museum

The director of the Auschwitz-Birkenau State Museum, Dr. Piotr M. A. Cywiński, is honored for his outstanding achievements with the special prize of the “European Civil Rights Prize of the Sinti and Roma in memory of Oskar and Vincent Rose”. The award ceremony by the Central Council of German Sinti and Roma, the Documentation and Cultural Centre of German Sinti and Roma and the Manfred Lautenschläger Foundation takes place on the occasion of the commemoration events for the 75th anniversary of 2 August, the European Roma Holocaust Memorial Day.

Dr. Cywinski preserves with outstanding efforts the legacy of the victims of Auschwitz and strengthens the public awareness about the National Socialist genocide against the Sinti and Roma. The support of the annual commemoration in the former extermination camp Auschwitz-Birkenau on the occasion of the European Roma Holocaust Memorial Day on 2nd August, the establishment of the permanent exhibition on the genocide of Sinti and Roma in the Auschwitz-Birkenau State Museum and the recent educational programs for museum guides at the Heidelberg based Documentation Centre are just some of the milestones that exemplify the intensive cooperation between the Central Council, the Documentation Centre and the Auschwitz-Birkenau State Museum. Dr. Cywinski has been subjected in recent years to heavy public attacks and hate campaigns by extreme-right and nationalist movements in Poland. The director and museum play a crucial role in the remembrance and commemoration of the Holocaust of Europe’s Sinti and Roma. The approach to remembrance of Dr. Cywinski does not focus exclusively on the necessary processing of the past, but is framed as a responsibility for the present.

Against the background of the extremely worrying human rights situation in many European countries, the European Civil Rights Prize of the Sinti and Roma should contribute to the preservation and enforcement of the civil rights of the members of the Sinti and Roma minorities in their respective home countries. At the same time, the prize establishes a clear signal to politicians, to the media and

social groups in Europe, to work against deeply rooted clichés and prejudices in order to gradually overcome the everyday exclusion of the minority. Since 2019, the prize has been awarded in memory of the Holocaust survivors Oskar and Vinzenz Rose, two outstanding representatives of the civil rights movement of Sinti and Roma in Germany. Vincent Rose survived the Auschwitz-Birkenau concentration and extermination camp.

Previous winners are Wladyslaw Bartoszewski (†), Auschwitz survivor and twice Foreign Minister of Poland (2008), Simone Veil (†), first President of the European Parliament (2010), Thomas Hammarberg, former Council of Europe Commissioner for Human Rights (2012), Tilman Zülch, Co-founder and President of the Society for Threatened Peoples (2014), the human rights organization Amnesty International (2016) and Andrej Kiska, President of the Slovak Republic (2019).

The Donator of the Civil Rights Award

The entrepreneur Manfred Lautenschläger is the founder of the financial service provider MLP. He established the Manfred Lautenschläger Foundation in 2002 with the aim of promoting science and research, education and training, arts and culture, as well as international understanding. Manfred Lautenschläger received an honorary degree of the theological faculty of the Ruprecht-Karls-University of Heidelberg. He has been awarded the title of honorary senator of the University of Heidelberg and the Hochschule für Jüdische Studien of Heidelberg, and he is a member of the Board of Governors of the University of Heidelberg. Manfred Lautenschläger has been a member of the board of trustees of the Documentation and Cultural Centre of German Sinti and Roma since July 2002. In 2007, the Manfred Lautenschläger Foundation, the Central Council and the Documentation and Cultural Centre of German Sinti and Roma founded the European Civil Rights Prize of the Sinti and Roma.

Concert on the occasion of the European Roma Holocaust Memorial Day

Roma and Sinti Philharmonic Orchestra

The Roma and Sinti Philharmonic Orchestra was founded in 2002 in order to perform musical pieces rooted in Sinti and Roma culture and to care for the musical heritage of Roma and Sinti. It consists of professionally trained Roma and Sinti musicians, who are engaged full-time in Europe's symphony and opera orchestras. It is directed by Riccardo M Sahiti. The aim of the Roma and Sinti Philharmonic is to highlight and preserve the musical heritage of the Roma and Sinti with their centuries-old music tradition and their many influences on classical music. They perform concerts whose programs include orchestral works that carry the stylistic influence of the music of the Roma and Sinti. In addition, over the years several contemporary compositions have emerged as commissioned works, which consciously take up Roma- and Sinti influences and process them compositionally.

Riccardo M Sahiti

Roma musician Riccardo M Sahiti studied Conducting/Music Teaching under Prof. Stanko Sepic at the Faculty of Musical Arts in Belgrade. He extended his studies by adding Opera and Symphonic Conducting at the Moscow P. I. Tchaikovsky Conservatory under Yuri Ivanovic Simonov and at the Academy of Music and Performing Arts in Frankfurt am Main under Prof. Jiri Starek. He attended master classes by Jorma Panula and Peter Eotvos. As a conductor he gained experience at the Belgrade Radio Symphony Orchestra and the Savarija Szombathely Symphony Orchestra in Hungary. He also fronted orchestras such as the Belgrade Philharmonic Orchestra and the Silesian Philharmonic in Katowice. Since 2002 Riccardo M Sahiti has been artistic director and conductor of the Roma und Sinti Philharmonics. In 2016 he received the Federal Cross of Merit from the Federal German President Joachim Gauck for his work with the Roma and Sinti Philharmonics.

The orchestra has appeared in international concert series such as the Beethoven Festival Bonn, Menuhin Festival Gstaad and Heidelberger Frühling. Concerts have taken it to such important houses as Nieuwe Kerk Amsterdam, Rudolfinum Prague, Philharmonic Berlin, Alter Oper Frankfurt, Staatstheater Wiesbaden and Dresdner Frauenkirche. In 2015, the European cultural channel "Arte" broadcasted a documentary of over 50 minutes about the Roma and Sinti Philharmonics and their conductor Riccardo M Sahiti.

Adrian Coriolan Gaspar

Adrian Coriolan Gaspar is a Romanian-Austrian pianist, composer and arranger. He is one of the key Roma musicians in Austria. At the age of 13, he composed his first piece, "Sonatina in C major". In 2003, for his piece "Romanes-ke", he was honoured as the youngest contemporary composer to receive an award at the Viennese music schools competition. In 2005, Gaspar formed the Adrian Gaspar Orchestra, which soon after was hailed in the Austrian media as the "youngest jazz big band in the world". In addition to the big band, Adi Gaspar runs various other music projects including the Adrian Gaspar Trio and the Adrian Gaspar GypsyCombo, with which he

Adrian Coriolan Gaspar

Roma and Sinti Philharmonic Orchestra

won the Newcomer Award at the Austrian World Music Awards in 2007. Adrian Gaspar is involved in various music, social and cultural projects. He initiated the Bridge-Beat music project, which regularly organises workshops with Sinti musicians and he is also the organiser of the annual IMPROVISION Festival in Vienna.

Roger Moreno-Rathgeb

The Swiss-Dutch Sinto composer, musician and arranger Roger Moreno-Rathgeb dedicated his "Requiem for Auschwitz" to all victims of the National Socialist regime. It was created under the impression of his personal visit to the former concentration camp Auschwitz. "Already, when I entered the area of Auschwitz, the first theme of the Requiem arose in my head" recalls the composer of the creation of the one-hour work, which then manifests itself as an expression of his individual "trauma of Auschwitz" and writer's block that should extend over several years. The "Requiem for Auschwitz" uses the text template of the Latin Requiem Mass and sounds in an expressive musical language with distinct stylistic imprints in the music tradition of the Roma and Sinti. After its premiere in the Netherlands, it has seen performances in several major European cities including Krakow, Prague, Berlin, Budapest, Frankfurt, Dresden and Wiesbaden.

Roger Moreno-Rathgeb

The History of Roma and Sinti in Auschwitz-Birkenau

On 16 December 1942 Himmler ordered the deportation of all Sinti and Roma families to the Auschwitz-Birkenau concentration camp. A short time later, the relevant orders were issued for all occupied territories.

Based on their racial ideology, the Nazis persecuted Sinti and Roma as well as Jews with the aim of complete extermination. In parallel with the intensified persecution of the Jewish population, they also radicalized the actions against Sinti and Roma. In April 1940, a first wave of large-scale deportations of 2,500 Sinti and Roma began into the General Government.

1

At the time of the “Auschwitz Decree”, many Sinti and Roma were already in concentration camps or had been victims of mass shootings in the occupied territories. The remaining had been detained under conditions similar to imprisonment at their places of residence. With the implementation of the “Auschwitz Decree”, Sinti and Roma were arrested in their homes or directly from their workplaces. They could not take any personal belongings. Personal papers were taken from them, property and estates confiscated in favor of the Nazi State. Cramped into completely overcrowded freight cars, many did not survive the ordeal of a journey to Auschwitz that lasted several days.

From February 1943 some 23,000 Sinti and Roma were deported to Auschwitz-Birkenau from eleven European countries, the vast majority of them from the Reich territory. They were imprisoned in camp section B II e, referred to as the ‘gypsy family camp’ by the SS. It comprised twenty barracks on either side of the main road inside the camp. In the so-called ‘residential barracks’ up to eight hundred people were crowded together on three-storey wooden bunks. This entire section of the camp was surrounded by an electrified barbed wire fence. The inmates arriving at the ramp were initially selected as “fit for work” and “unfit for work”. Those who were considered “unfit for work” were immediately murdered in the gas chambers. The first mass gassings took place in March and May 1943, during which more than 2,700 men, women and children were killed using Zyklon B poison gas. The selected prisoners as “fit for work” were registered in separate ledgers according to gender. They then had a ‘Z’ and a number tattooed on their arm or, in the case of small children, on their thigh.

Daily life at the camp was characterised by the torture and terror meted out by the SS, carrying out hard labour on totally inadequate food rations, and the catastrophic hygiene conditions. The inmates starved to death or succumbed to the inevitable outbreaks of diseases such as typhus. Almost ninety per cent of a total of 23,000 inmates at the ‘gypsy camp’ died there. Babies born at the camp and infants had virtually no chance of survival.

Dr Josef Mengele was appointed camp doctor at section B II e, the so-called ‘gypsy camp’, at the end of May 1943. He was particularly interested in conducting medical experiments on identical twin children, experiments that entailed unimaginable tortures for his victims. These experiments served to proclaim an alleged and fateful influence of race and heredity.

- 1 Elisabeth and Zilla Franz, member of the Dutch Sinti family Franz, which was deported from Westerbork to Auschwitz.
- 2 Paul Steinbach in soldier’s uniform with his two nieces.
- 3 Eduard Höllenreiner as a soldier during the First World War.
- 4 Members of the Sinti family Bamberger, 1930s. Margarete Bamberger (left front) was later deported to Auschwitz. Max Bamberger (far right) was killed in a massacre in Yugoslavia shortly before the end of the war.

2

3

4

After 'selections' by the SS, around 3,000 Sinti and Roma were deported to other concentration camps in the Reich in spring and summer 1944. Their labour was to be exploited by the German armaments industry pending their final extermination. Around 4.300 inmates stayed behind in Auschwitz-Birkenau, mainly the elderly, women and children. Despite desperate resistance, they were all murdered in the gas chambers on the night of 2 August 1944.

Even after that, transports of Sinti and Roma arrived in Auschwitz. Thus, on September 26, 1944, about 200 Sinti and Roma were deported from Buchenwald to Auschwitz, most of them children and adolescents, and killed in the gas chambers two weeks later.

Tadeusz Joachimovski, a prisoner and camp writer in Auschwitz-Birkenau, reports on how Sinti and Roma successfully resisted the SS extermination action on 16 May 1944. This resistance is commemorated in Europe with the "Romani Resistance Day". Recent research by the State Museum Auschwitz-Birkenau (Memoria 10 / July 2018) concludes that a passive resistance action probably already took place in April 1944 and proves the active resistance of the Sinti and Roma on 2 August, as witnesses insistently describe it.

From the beginning, Sinti and Roma defended themselves against their deprivation of rights and their "racial" registration. They protested discriminatory provisions and tried to obtain the release of deported family members through petitions or personal intervention. In the occupied territories, many Sinti and Roma worked closely with resistance groups. Especially in Eastern and Southeastern Europe they played an important role in the national liberation movements and in France they also cooperated closely with the Resistance. Sinti and Roma were strongly represented in the armies of the Western Allies, but especially in the Red Army.

The Long Path to Recognition of the Roma and Sinti Holocaust

1

The exhibition “The Long Path to Recognition of the Roma and Sinti Holocaust” of the Documentation and Cultural Centre of German Sinti and Roma documents the civil rights struggle of Roma and Sinti in Europe for recognition of the Holocaust and against structural antigypsyism in nowadays Europe. The exhibition is displayed from August until November 2019 in the entrance area of the Auschwitz-Birkenau State Museum.

3

Throughout Europe, persistent antigypsyism and denial prevented for a long time an appropriate process of recognition of the genocide and the crimes committed against Sinti and Roma under the Nazi dictatorship. Until the early 1980s, it was a little-known fact that over 500,000 Sinti and Roma had been systematically persecuted and murdered by the Nazis.

In post-war Germany, the racist mind-set of National Socialism largely persisted unchanged in state institutions such as the police and the legal system. Survivors were denied compensation, and trails against Nazi perpetrators were rapidly halted and dismissed. The Holocaust of the Sinti and Roma was suppressed from historical memory and from public remembrance for decades, even in the historical places of persecution. The hunger strike of Sinti and Roma activists and Holocaust survivors at the former Dachau concentration camp in 1980 was one of the starting points in the civil rights struggle of Sinti and Roma in Germany, and led to the establishment of a powerful national representative organization as well as to the governmental recognition of the genocide in 1982.

In recent decades the civil rights struggle of Sinti and Roma organisations throughout Europe led to gradual progress: the recognition of the Holocaust of Sinti and Roma, the installation of dignified memorial sites and a growing awareness of the deeply rooted racism against Sinti and Roma in European history.

April 15, 2015 marked a historical moment. The European Parliament voted with an overwhelming majority to finally adopt a resolution which recognises the historical fact of the genocide of Roma that took place during World War II. The resolution established 2 August as the European Roma Holocaust Memorial Day. Nevertheless, around Europe much remains to be done regarding recognition, remembrance, research and education about the Roma Holocaust.

2

4

5

Remembrance in Europe: Examples in the Exhibition

During World War II almost the entire Roma community in the Independent State of Croatia was killed. Most of the Roma were killed in the Jasenovac concentration camp. Nadir Dedić, a Roma survivor of the camp, initiated the erection of the monument to the Roma victims of the fascist terror in Žeravica village in Bosnia and Herzegovina in 1970. The first official commemoration held at the Roma cemetery in Uštica (part of the Jasenovac Memorial Site) was organised by various Roma NGOs on 2 August 2012.

Racist eugenic measures took place in Romania during World War II, when about 25,000 Roma men, women and children were deported to Transnistria. It took several decades to recognise the suffering of Roma and the crimes that had been committed, and more than 70 years to include the history of persecution of Roma in Romania in history textbooks. The first memorial dedicated to the fate of Roma victims of the Holocaust was inaugurated in 2015 within the Museum of Romani Culture in Bucharest.

The concentration camp at Lety u Písku in the former protectorate of Bohemia and Moravia, now in the Czech Republic, was built in 1940. In August 1942 it held (estimated) 1,309 men, women and children; 326 of them died there. Since 1993 Roma activists have called for the removal of the pig farm build on the site of the camp. After two decades the Czech government finally signed a contract with the company to buy the pig farm. According to the contract, the pig farm was closed in 2018, and a memorial will be built on the site.

6

7

- 1 End of the hunger strike at Dachau memorial site, 1980; (left to right): Uta Horstmann, Anton Franz, Dronja Peter, Hans Braun, Romani Rose, Jakob Bamberger, Fritz Greusing, and Franz Wirbel.
- 2 Recognition of the Nazi genocide of the Sinti and Roma by Federal Chancellor Helmut Schmidt, March 1982.
- 3 Commemoration at the memorial with artist Dani Karavan, Chancellor Angela Merkel, former Federal President Richard von Weizsäcker and Auschwitz survivor Reinhard Florian, photo: Jens Jeske.

- 4 Soraya Post, former Member of the European Parliament and initiator of the resolution for the recognition of the Roma genocide, together with Raymond Gureme, a French Roma Holocaust survivor and fighter of the French resistance, who addressed members of parliament March 2015, photo: ternYpe International Roma Youth Network.
- 5 First commemoration ceremony organised on the International Day of Remembrance to the Roma victims of the Porajmos / Holocaust in Croatia on 2 August 2012, Roma cemetery, Uštica, Jasenovac Memorial Site, photo: Roma National Council.

- 6 Inauguration of the monument for the Roma Holocaust; August 2015, photo: Museum of Roma Culture.
- 7 Symbolic commemoration in front of the pig farm in Lety u Písku, June 2017, photo: Jana Plavec.

1

The Roma Civil Rights Struggle in Poland

Post-war years in Poland mark a difficult chapter in the history of Roma. As result of a series of political decisions Poland was pushed towards becoming an ethnically homogeneous country. Therefore, already in the 1950s, the communist authorities adopted drastic measures to assimilate the isolated Roma community. The antigypsyism during the communist era in Poland triggered open conflicts and violence against the Roma. Changes during the political transformation in 1989 did not lead to a turning point for the Roma in Poland. The antigypsyist consensus merged into mob attacks against the Roma. Such an outbreak took place in Mława in 1991. During two days, a group of two hundred people completely destroyed seventeen houses and seven apartments in which Roma lived. During the following years there were several further acts of violence against Roma.

Due to the changes related to democratization of the political system it was finally possible to establish civil society organisations of Roma in Poland. Besides promotion of Romani culture and educational work, they represented the interests of the Roma in Polish politics. An organisation with such a premise is the Roma Association in Poland, which was founded in 1992 with an office in Oświęcim. Eventually in 1994, the "liquidation" of the so called "Zigeunerlager" was commemorated for the first time with the honorary patronage of the Polish president Lech Wałęsa.

Auschwitz is a central symbol for the crimes against humanity of the 20th century. Therefore the opening of a permanent exhibition about the Nazi genocide of the Sinti and Roma on 2 August 2001 in the Auschwitz-Birkenau State Museum cannot be overestimated in its importance. The project was undertaken on the initiative and under the responsibility of the Documentation and Cultural Centre of German Sinti and Roma in close cooperation with the Auschwitz Memorial, the Roma Association in Poland, as well as Roma organisations from the Netherlands, Hungary, Serbia, Ukraine, Austria and the Museum for Roma Culture in Brno. Because of this international work, the Polish government appointed Romani Rose as a member of the International Auschwitz Council in 2006, as the first Sinti and Roma representative. Leading the way in Europe the Polish Parliament proclaimed 2 August as the Remembrance Day on the Extermination of Roma and Sinti in 2011.

2

3

- 1 The exhibition "The Roma History and Culture" in Oświęcim: View into the permanent exhibition, photo: Roma Association in Poland.
- 2 The exhibition "The Roma History and Culture" was opened in Oświęcim in 2015, photo: Roma Association in Poland.
- 3 Press conference on 16 February 1998 about the recognition of the Nazi genocide perpetrated on the Roma. The conference was attended among others by Holocaust survivor Krystyna Gil (2nd from the right), photo: Roma Association in Poland.

“DIKH HE NA BISTER!” International Youth Remembrance Event

DIKH HE NA BISTER (“Look and don’t forget” in Romani) – the Roma Genocide Remembrance Initiative mobilizes each year thousands of young Roma and non-Roma all over Europe on the occasion of the 2 August – the European Roma Holocaust Memorial Day – to advance remembrance, recognition and education about the Roma Genocide.

DIKH HE NA BISTER is a space of learning about the past, as well as of reflection about the role of young people in Holocaust remembrance. The initiative creates a dialogue and personal encounter of young people with Holocaust survivors. Their testimonies inspire the participants to address and resist against current challenges of antigypsyism, and other forms of racism in Europe today.

DIKH HE NA BISTER symbolizes for many young Roma the power of youth to write their own history. In the last few years, remembrance and recognition of the Roma genocide have become a key element of the Roma youth movement in order to restore dignity and to strengthen the identity-building of young Roma. On the occasion of the 70th anniversary of the Roma genocide on 2 August 2014, DIKH HE NA BISTER gathered over 1,000 young Roma and non-Roma from 25 countries in Krakow and Auschwitz-Birkenau. This mobilization greatly contributed to the recognition of 2 August as European Roma Holocaust Memorial Day by the European Parliament in 2015.

DIKH HE NA BISTER empowers young people in their struggle for justice and equality. Remembrance and commemoration activities do not only take place during the international event on 2 August in Auschwitz-Birkenau and Krakow, but also through numerous local initiatives around Europe. In particular, youth groups promote a message of resistance and self-empowerment to mark the “Romani Resistance Day” on May 16.

DIKH HE NA BISTER was founded by ternYpe International Roma Youth Network and its member and partner organizations in 2010, and is co-organized with the Documentation and Cultural Centre of German Sinti and Roma and in cooperation with the Council of Europe.

1

2

3

4

5

1 Dikh He Na Bister youth event 2014 in Auschwitz-Birkenau, young people with József Forgács (1935-2018), a Hungarian Roma Holocaust survivor; photo: Márton Neményi.

2 Rita Prigmore, a Sinti Holocaust survivor from Germany, sharing her story with young people during Dikh He Na Bister 2014; photo: ternYpe.

3 Young people built a tree of remembrance after a full day visiting the Auschwitz-Birkenau Museum, Dikh He Na Bister 2018; photo: Praskiewicz.

4 Over 1,000 young Roma and non-Roma from all over Europe attended the commemoration ceremony in Auschwitz-Birkenau for the 70th anniversary on 2 August 2014; photo: Márton Neményi.

5 Survivors Rita Prigmore, József Forgács and Raymond Gurême walking side by side towards the 70th anniversary commemoration of the Roma Genocide at Auschwitz-Birkenau; photo: Artur Conka.

“I’m afraid that Europe is forgetting its past and that Auschwitz is only sleeping. Anti-gypsyist threats, policies and actions worry me greatly and make me very sad.”

Ceija Stojka, Roma Holocaust survivor (1933–2013)

Main issues of the conference

1. Representation of Roma memory in arts and culture

This panel addresses key questions of the representation of the Roma memory in arts and culture. The arts are a powerful vehicle that can communicate passionately the subjective Roma experiences of the past. In particular, the Holocaust is a common reference point of inspiration and a relevant theme in Roma cultural productions. The arts can also serve as a premise to deal with individual and collective trauma of the past. These cultural productions and artefacts are important in shaping a collective culture of remembrance among Roma throughout Europe and beyond.

2. Roma historical narratives about the Holocaust

This panel looks into historical narratives of Roma about the Holocaust, the recognition of subjective narrations, historical interpretations and testimonies, as well as the existing structures and forms to archive and transmit the memory: What are the Roma historical interpretations of the past and its implications in the present? What are the forms and objects which can transmit the Roma historical memory? What are the Roma historical artifacts and do we have access to them? How are the Roma experiences of the past communicated and transmitted – internally, within the communities – and externally, to the broader non-Roma society.

3. Spaces of memory and representation of the Romani experience

Collective memory requires institutions, spaces and rituals to promote and disseminate Roma historical narratives of the Holocaust experiences. Currently, there are important initiatives focused on erecting memorials and/or building Roma museums in a few places around Europe e.g. in Lety, Jasenovac. How can we reinforce networking and exchange of experiences between existing and future institutions representing Roma collective memory, to establish a joined, negotiated and consolidated interpretation of the Roma collective history, including in mainstream institutions?

4. Romani civil rights struggle for recognition and against antigypsyism

Four decades after the hunger strike of Sinti and Roma Holocaust survivors and activists in the former concentration camp in Dachau in 1980, the Romani resistance and civil rights struggle continues against Holocaust denial, for the recognition and fight against antigypsyism, as well as for political, cultural and social rights. This panel creates a space to negotiate current strategies and future perspectives of the Romani struggle, both to strengthen Romani mobilization, as well as to advance processes of uncovering the truth about deeply structural racism, and advancing recognition and remedy for antigypsyism in mainstream institutions.

The organizers of the conference

Central Council of German Sinti and Roma, Documentation and Cultural Centre of German Sinti and Roma, European Roma Institute for Arts and Culture (ERIAN) and ternYpe International Roma Youth Network

Tears of Gold / Sownakune Japsa

Exhibition of Małgorzata Mirga-Tas, Valerie Leray,
Emilia Rigova, Marcin Tas, Kalman Varady
Curated by Dr. Krzysztof Gil and Dr. Anna Mirga-Kruszelnicka

In the poem "Bloody Tears," Papsza (Bronisława Wajs, 1908-1987) – one of the most famous Romani poets from Poland – encapsulates the horrors of World War II, vocalizing the individual and collective trauma of the wartime experiences of Roma in Europe. During the Roma Holocaust at least 500,000 Roma men, women, and children were murdered, with some countries annihilating as many as 90% of their entire Roma population. The experiences of the past were made even more painful, because for decades it was "the forgotten Holocaust" – unrecognized, invisibilized, unreconciled. The Roma Holocaust continues to shape the Roma transnational collective identity, and its consequences are still lived today.

Kálmán Várady
Butcher's Block 2009
Courtesy of Gallery Kai Dikhas

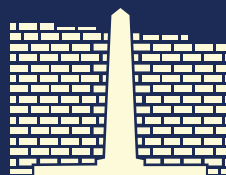
But the memory of the Holocaust is also a powerful source of inspiration – and surprising beauty and strength - for generations of Roma Holocaust survivors and their children. Ceija Stojka, a Roma Holocaust survivor from Austria and a famous Roma painter, writer, and activist, used the language of art to create consciousness among the Roma about the importance of our own cultural persistence. She believed that "the blood of the victims will turn into gold in the hands of the new generation". The memory of the Holocaust is an anchor in the painful past of Roma – but our survival is the binding force of the Roma communities today. The scars become part of our legacy which help us to celebrate the resilience, resistance, and power represented by our very existence.

Like in the ancient Japanese art of Kintsugi, in which pieces of broken ceramics are remolded together using gold, so the Roma identity is assembled back, giving testimony to our survival. The philosophy of Kintsugi affirms that breakage and repair are part of living history, rather than something that needs to be disguised. For Roma too, the memory of the Holocaust is the binding glue of contemporary Roma communities, reflecting the majestic beauty of surviving Roma culture.

The gold is a symbol of divinity, indestructibility, eternity, immortality, glory, perfection, spiritual enlightenment, vitality, blood, life. Over centuries, gold has been associated with the sun and the heavens; churches and icons were golden-plated to represent the divine sacram. Likewise, many Romani myths and legends use the symbolism associated with gold.

The "Tears of Gold" exhibition present the works of artists who deal with the subject of Holocaust memory. Through art they evoke the trauma of World War II, thus giving a testimony to the memory of the Roma Holocaust as a premise to reclaim identity and existence. The traumatic heritage of the Holocaust is transformed into metaphorical gold, which brings the fragmented pieces of memory to put together the scarred yet beautiful Roma cultural whole.

Dr. Krzysztof Gil and Dr. Anna Mirga-Kruszelnicka

75 rocznica
2 sierpnia 2019

Europejski Dzień Pamięci o Holokauście Romów

1 sierpnia 2019 r. **Auditorium Maximum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków**

19.00–20.00 Przybycie i powitanie międzynarodowych delegacji i przedstawicieli

20.00–22.00 **Koncert ku pamięci Sinti i Romów zamordowanych 2 sierpnia**
Orkiestra Filharmoniczna Sinti i Romów pod batutą Riccardo M Sahitego
Wyróżnienie dr Piotra Cywińskiego, dyrektora Państwowego
Muzeum Auschwitz-Birkenau Europejską Nagrodą Praw Obywatelskich
Sinti i Romów

22.00 Przyjęcie

2 sierpnia 2019 r. **Birkenau, odcinek obozu B II e**

9.45–10.30 Wejście i kontrola bezpieczeństwa, przejście do miejsca pamięci

10.00 **Odczytanie nazwisk ofiar w miejscu
pamięci przez młodzież romską**

10.30 Przybycie ocalałych i gości honorowych

11.00–12.15 **Uroczystość upamiętniająca**

12.15–12.45 **Złożenie wieńców**

13.00 Koniec uroczystości

13.00 **Obiad i przyjęcie w Centrum Dialogu i Modlitwy**,
wydane przez Centralną Radę Niemieckich Sinti i Romów oraz
Stowarzyszenie Romów w Polsce we współpracy z Państwowym
Muzeum Auschwitz-Birkenau

14.30–15.30 **Uroczystość upamiętniająca: przemówienia
organizacji międzynarodowych, parlamentarzystów
oraz władz rządowych**

13.00 **Obiad i konferencja Młodzieży "Dikh He Na Bister"**
w Międzynarodowym Centrum Spotkań w Oświęcimiu,
zorganizowana przez Międzynarodową Sieć Młodzieży Romskiej ternYpe
oraz Centrum Dokumentacji i Kultury Niemieckich Sinti i Romów

16.00 **Otwarcie programu młodzieżowego**

16.30 **Spotkanie młodych z ocalałymi z Holocaustu**

Do godz. 20.00 możliwość zwiedzenia Romskiego Muzeum w Oświęcimiu

Do godz. 20.00 możliwość zwiedzenia Muzeum Auschwitz, w szczególności wystawy
poświęconej zagładzie Sinti i Romów w bloku 13

Miejsce Pamięci Sinti i Romów w Birkenau godz. 11.00

Pan Romani Rose

w imieniu organizatorów – Centralna Rada Niemieckich Sinti i Romów i Stowarzyszenie Romów w Polsce

Pani Else Baker

ocalała Sintisa z Auschwitz-Birkenau

Pani Eva Fahidi-Pusztai

ocalała Żydówka z Auschwitz-Birkenau

Pan Nadir Dedic

ocalały Rom z Jasenovac

Pastor Jesse L. Jackson sen.

prezydent Rainbow/PUSH Coalition

Pan Mateusz Morawiecki

premier Polski (do potwierdzenia)

Centrum Dialogu i Modlitwy w Oświęcimiu godz. 14.30

Pan Roman Kwiatkowski

w imieniu organizatorów – Stowarzyszenie Romów w Polsce i Centralna Rada Niemieckich Sinti i Romów

Pani Věra Jourová

Komisarz ds. Sprawiedliwości, Spraw Konsumentckich i Równości Płci w Komisji Europejskiej

Pan Michael Roth

Minister Stanu ds. Europy, Niemcy

Ambasador Georges Santer

Przewodniczący Międzynarodowego Sojuszu na rzecz Pamięci o Holokaucie

Pan Jeroen Schokkenbroek

Dyrektor ds. Antydyskryminacji, Rada Europy

Pan Dan Doghi

Dyrektor w Biurze ds. Aspektów Romów i Sinti, OSCE-ODIHR

Pan Lord Nicholas Bourne of Aberystwyth

Minister ds. Wiary, Podsekretarz Stanu, Wielka Brytania

Pan Peter Pollak

Członek Parlamentu Europejskiego

Pani Soraya Post

Członek Parlamentu Europejskiego 2014–2019

Pan Laszlo Teleki

były Członek Parlamentu Węgier

Tłumaczenia symultaniczne będą dostępne w trakcie wszystkich wydarzeń:
angielski, polski, niemiecki, romski

Romani Rose and Roman Kwiatkowski

Romani Rose
Centralna Rada Niemieckich
Sinti i Romów

W nocy 2 sierpnia 1944 r. około 4.300 Sinti i Romów zostało zamordowanych w komorach gazowych Auschwitz-Birkenau, większość z nich to starsi ludzie, kobiety i dzieci, ostatni więźniowie w odcinku B II e, w tak zwanym „Zigeunerlager” („obozie cygańskim”). W tym roku mija 75. rocznica tego zdarzenia.

W 2015 r. Unia Europejska ogłosiła 2 sierpnia „Europejskim Dniem Pamięci o Zagładzie Sinti i Romów”, polski rząd w 2011 r. Od początku lat 90. Centralna Rada Niemieckich Sinti i Romów oraz Stowarzyszenie Romów w Polsce organizują w Polsce coroczne obchody ku pamięci 500.000 pomordowanych Sinti i Romów w okupowanej przez nazistów Europie.

Tenże 2 sierpień jest ważnym dniem dla Sinti i Romów w Niemczech, w Polsce, i we wszystkich krajach europejskich i poza nimi. Ten dzień ma w pierwszej kolejności służyć pamiętaniu o naszych ofiarach. Jednak musimy też stosownie uczcić spuściznę wszystkich ofiar nazistów: Musimy podjąć odpowiedzialność za demokrację i praworządność, za prawa człowieka i ludzką godność. Musimy dziś wyjść na przeciw temu choremu nacjonalizmowi, który w wielu miejscach tego świata przybiera postać zjadliwą, któremu towarzyszy gotowość do agresji. Mordy z tłem skrajnie prawicowym i rasistowskim są więcej niż wyraźnym ostrzeżeniem, że nasze praworządne państwo i nasza demokracja są zagrożone.

Kiedy przypominamy o zbrodniach nazistowskich, nie obejmuje to jedynie ofiar Holocaustu. Naziści odpowiadają za miliony ofiar, zbrodnie nazistowskie pociągnęły za sobą Niemcy i Europę w przepaść. Dlatego nie możemy dopuścić, żeby rasistowska definicja koncepcji narodu, która opiera się jedynie na pochodzeniu, ponownie zyskała na popularności, i żeby ten nacjonalizm spowodował niebezpieczeństwo podziału Europy.

Z okazji tej siedemdziesiątej piątej rocznicy przemówię do nas trzech ocalałych z Holocaustu: Else Baker, która jako dziecko Sinti została deportowana do Auschwitz-Birkenau; Éva Fahi-di-Pusztai, ocalała żydowskiego pochodzenia, świadek naoczny morderstw dokonanych 2 sierpnia; Nadir Dedic, który jako Rom przetrwał obóz koncentracyjny Jasenovac w Chorwacji, obok Auschwitz-Birkenau, obóz zagłady z największą liczbą ofiar spośród Sinti i Romów.

Głównym mówcą tegorocznej uroczystości jest pastor Jesse L. Jackson Sr. jako jeden z najbardziej znanych reprezentantów amerykańskiego ruchu praw obywatelskich. Amerykańskie działania na rzecz praw obywatelskich, które przez dekady były kształtowane przez osoby takie jak Rosa Parks, Martin Luther King, Malcolm X i od wielu lat także przez pastora Jacksona, były i nadal są wzorem dla Sinti i Romów w Niemczech i Europie. Sukcesy amerykańskiego ruchu obywatelskiego są nośnikami nadziei dla mniejszości na całym świecie, które w dalszym ciągu cierpią z powodu rasizmu, wykluczenia, przemocy i prześladowania.

Dziękujemy serdecznie wszystkim współpracownikom i pomocnikom, którzy z ogromnym zaangażowaniem przyczynili się do organizacji obchodów tej 75. rocznicy, a szczególnie młodym wolontariuszom, którzy tak wspaniale wspierają całe przedsięwzięcie.

Roman Kwiatkowski
Stowarzyszenie Romów w Polsce

Dr. Piotr M. A. Cywiński

Dyrektor Muzeum i Miejsca Pamięci Auschwitz-Birkenau

Pamięć jest fundamentem tożsamości. Ale pamięć wykracza zdecydowanie poza tożsamość. Jeśli pamiętalibyśmy tylko o sobie i o swoich bliskich, to ów egocentryzm zniszczyłby naszą zdolność porównawczą, relacyjną, ocenę, moralną oraz etyczną całej przeszłości. Osłabiony zostałby sam fundament, a więc zachwiałyby to i tożsamością.

Ile procent respondentów rozmaitych ankiet musiałoby nie życzyć sobie Romów i Sinti jako sąsiadów, abyśmy zaczęli uważać, że sytuacja jest dobra? Perwersyjnie postawione pytanie... Gdyż z jednej strony chciałoby się powiedzieć, że prawdziwe dobro zacznie się dopiero, gdy osiągniemy zero, a z drugiej strony cieszyłoby się w wielu europejskich krajach, gdyby udało się zejść do ułamka choćby o połowę mniejszego.

Nienawiść czy choćby niechęć etniczna jest zawsze perwersją. I zawsze wynika przede wszystkim z kompleksów i braku wiary w siłę własnej tożsamości.

Rocznica likwidacji Zigeunerlager w Birkenau jest chwilą ciszy nad tragedią ofiar. Ale jest też obowiązkiem moralnym i zaniepokojeniem nad czasami dzisiejszymi. Bo nadal – w naszej Europie - ludzie nie są równi wobec prawa, a smutne przykłady można by mnożyć. Jesteśmy ową refleksją nad nami samymi winni ludziom dyskryminowanym. A także ofiarom sprzed 75 lat.

Angela Merkel

Kancelarz Republiki Federalnej Niemiec

Holokaust, ludobójstwo dokonane na Sinti i Romach, odbija się echem po dziś dzień. Systematyczne prześladowania i morderstwa w czasie trwania terroru narodowych-socjalistów pozostawiają w nas bolesną traumę. Do samego Auschwitz zostało deportowanych 23.000 Sinti i Romów. Zdecydowaną większość z nich spotkała tu śmierć w męczarniach. Pośród nich było kilka tysięcy Sinti i Romów przebywających na odcinku B II aż do jego likwidacji. Były to przede wszystkim dzieci, matki oraz starcy, którzy zostali zapędzeni do komór gazowych. Tenże bezduszny 2 sierpień 1944 r. naznacza upadek w naszej historii – niepojętą tragedię dla Sinti i Romów, tragedię dla Niemiec.

Także dziś, 75 lat później, nie wolno nam zapomnieć tej okrutnej zbrodni przeciwko ludzkości. Musimy dalej opowiadać historie ofiar i wspominać ich pokorę. Musimy przekazywać ich pamięć z pokolenia na pokolenie. Ta odpowiedzialność jest nierozzerwalnie związana z Państwem Niemieckim.

W świadomości tejże odpowiedzialności za przeszłość należy stawić czoła odpowiedzialności za teraźniejszość i przyszłość. Sinti i Romowie, licząc sześć milionów osób, tworzą najliczniejszą mniejszość etniczną w Unii Europejskiej. Jednak w dalszym ciągu napotykać na wykluczenie i dyskryminację. Jedną z konsekwencji są stosunkowo niekorzystne perspektywy dla rozwoju ich dzieci. Tego nie możemy akceptować.

Rząd niemiecki ochrania i wspiera mniejszości w różnoraki sposób. Przykładem takim jest biuro Pełnomocnika ds. Mniejszości Narodowych działającego na rzecz Sinti i Romów.

Komitet Doradczy ds. zagadnień niemieckich Sinti i Romów dba o stały kontakt pomiędzy ich przedstawicielami a rządem niemieckim oraz władzami samorządów. W marcu br. komitet ekspertów Antycyganizm podjął pracę. Niemcy wspierają również działania w skali europejskiej, mające na celu poprawę sytuacji Romów w ich krajach ojczystych, szczególnie na południu Europy.

2 sierpień to dzień żałoby i pamięci. Zbrodnie przeciwko ludzkości nie ulegają przedawnieniu, choć co się stało, nie może się odstać. Z pamiętania wyrasta jednak zobowiązanie, aby nigdy nie ustawać w walce przeciw dyskryminacji bez względu na jej pobódki. Jesteśmy zobligowani do odpowiedzialności w obronie godności każdego człowieka w Niemczech i w Europie. Mogą być Państwo pewni: rząd niemiecki jest po Waszej stronie.

Thorbjørn Jagland

Sekretarz Generalny Rady Europy

Obóz zagłady tu w Auschwitz-Birkenau jest świadectwem morderstwa milionów niewinnych ludzi: Żydów, homoseksualistów, niepełnosprawnych oraz mniejszości, których za cel obrali sobie naziści i ich sojusznicy. 2 sierpnia wspominamy w szczególności setki tysięcy Sinti i Romów, mężczyzn, kobiet i dzieci, którym życie zostało odebrane w tak okrutny sposób i w jakże strasznych okolicznościach. Tysiące z tych społeczności zostało wymordowanych dokładnie siedemdziesiąt pięć lat temu tu na tym miejscu w tak zwanym „obozie cygańskim”.

Był to okrutny kamień milowy naszej historii. Jednak przez długi okres czasu w Europie nie zajmowano się Holokaustem Romów. To był ogromny błąd. Musimy pamiętać. Czynimy tak, aby oddać cześć ofiarom, pomni pokoleń, które zostały utracone, a także ich znaczącego wkładu w historię Europy.

Pamiętamy także, ponieważ naszym obowiązkiem jest zapewnić, że nic podobnego już nigdy się nie powtórzy. Dzisiaj, w niektórych częściach Europy, skrajne ruchy i partie zyskują na sile. Antyromska mowa nienawiści jest szeroko rozpowszechniona, wkradając się niejednokrotnie do głównego nurtu dyskusji publicznej, podsycając postawy prowadzące do zbrodni z nienawiści.

To nie może umknąć naszej uwadze. Wręcz przeciwnie, musimy czerpać z lekcji historii i wdrażać tę naukę do teraźniejszości, aby zagwarantować lepszą przyszłość. To właśnie z tego powodu, Rada Europy włączyła walkę na rzecz społecznej inkluzji Romów do swojej agendy politycznej. Lecz tu nie chodzi wyłącznie o działania instytucjonalne. Każdy

z nas ma obowiązek, aby się informować i walczyć przeciwko wykluczeniu innych, aby bronić praw człowieka oraz demokracji. Musimy traktować siebie nawzajem na równi, jako tych, których prawa i godność są wartością nadrzędną. Musimy być przygotowani na to, aby adekwatnie reagować na każde działanie i każde słowo motywowane uprzedzeniami, które dostrzeżemy wokół nas, każdego dnia każdego roku.

Věra Jourová

Komisarz Europejskiej ds. sprawiedliwości, konsumentów i równości kobiet i mężczyzn

Drugi sierpnia to dzień pełny smutku i żalu. Tego dnia, 75 lat temu „obóz rodzin cygańskich” został brutalnie zlikwidowany, w odcinku B II e, w niemieckim obozie koncentracji i zagłady Auschwitz-Birkenau. Dzisiaj upamiętniamy pamięć ofiar romskich, które zginęły podczas Holokaustu. Także składamy hołd tym, którzy ocalali i którzy poświęcili swoje życie na pojednanie.

Ten dzień powinien przypominać nam o „zapomnianym ludobójstwie”, którego dokonali naziści przeciwko Romom. Dziesiątki lat po zakończeniu wojny, Holokaust Romów był niemalże kompletnie ignorowany, pomimo tego, że Romowie byli drugą pod względem wielkości grupą etniczną mordowaną na tle rasowym. Ten dzień powinien przypominać nam, aby być czujnymi i umacniać nasze poświęcenie, aby stawiać czoła tym, którzy rozsiewają kłamstwa o naszej historii, którzy kwestionują Holokaust lub negują jego fundamentalne znaczenie dla dzisiejszej Europy. Zasada ‘nigdy więcej’ może mieć tylko sens kiedy pamiętamy o tych, którzy zostali zamordowani.

Romowie to ofiary Holokaustu zapomniane przez wielu Europejczyków. Pamiętanie o ich historycznym prześladowaniu przypomina nam o potrzebie radzenia sobie z wyzwaniem, którym Romowie stawiają czoła dzisiaj, a którzy często są pomijani. Siedem dziesięcioleci później, Sinti i Romowie nadal codziennie zmagają się z nienawiścią, przemocą, dyskryminacją i rasizmem. Wielu nadal nie ma dostępu do podstawowych potrzeb, takich jak godne warunki mieszkaniowe, edukacja czy opieka zdrowotna.

Ten dzień wymaga od nas stanowczego potępienia antycyganizmu pod każdą postacią, oraz aby stawać w obronie bezbronnych. Potrzebujemy ludzi, którzy dostrzegają akty przemocy rasistowskiej, którzy zareagują na rasistowskie slogany na ulicach Europy. To obowiązek każdego z nas w Unii Europejskiej, aby traktować naszych współobywateli z godnością i szacunkiem, w szczególności najbardziej bezbronnych w naszym społeczeństwie.

W świetle malejących liczb ocalałych z Holokaustu, mamy moralny obowiązek, aby zapewnić zakotwiczenie Holokaustu na stałe w zbiorowej pamięci europejskiej, a także jego roli w kształtowaniu powojennej Europy, lekcji w zwalczaniu antycyganizmu, antysemityzmu, rasizmu oraz nienawiści, w szczególności w czasach narastającego populizmu.

Edukacja o Holokauście pozostaje centralnym elementem w budowaniu oporu przeciwko wszelkim formom nienawiści i rasizmu w multikulturowych społeczeństwach, takich jak antycyganizm czy antysemityzm. Państwa członkowskie UE są zobowiązane do zapewnienia skutecznej polityki pamięci o historycznych okrucieństwach, abyśmy mogli się bronić i zachowywać miejsca pamięci historycznej, oraz aby promować edukację i badania naukowe w tej dziedzinie.

Pamięć o okrucieństwach Holokaustu, tego najczarniejszego rozdziału w historii Europy, jest zasadnicza w rozumieniu dzisiejszej Europy, prawdziwych wartości i uniwersalnych praw człowieka, demokracji, praworządności oraz niedyskryminacji, na których nasza Unia jest zbudowana. Bycie i stawanie się Europejczykiem oznacza uznanie i zaakceptowanie naszej wspólnej historii.

Ambasador Georges Santer

Przewodniczący Międzynarodowego Sojuszu na rzecz Pamięci o Holokauście

Jako przewodniczący Międzynarodowego Sojuszu na rzecz Pamięci o Holokauście (IHRA) jestem głęboko poruszony zaproszeniem do uczestnictwa i wygłoszenia mowy w ramach uroczystości upamiętniających 75. rocznicę likwidacji tzw. "Zigeunerlager", obozu Sinti i Romów tu w Auschwitz-Birkenau. Te dramatyczne wydarzenia w nocy z drugiego na trzeciego sierpnia są dobrze i to właśnie do nich odwołuje się idea Dnia Pamięci o Holokauście Romów.

Mniej znane są masowe mordy, które spotkały zarówno Żydów jak i Romów po agresji hitlerowskiej na Związek Radziecki kiedy to oddziały wojsk "Einsatzgruppen", Wehrmacht, jednostki policji oraz siły pomocnicze zmasakrowały dziesiątki tysięcy członków tychże społeczności. Zarówno likwidacja i eksterminacja obozu, jak i morderstwa na masową skalę dokonane kulami motywowane były ideologią rasową.

Dzisiaj, 75 lat po likwidacji "Zigeunerlager", obserwujemy ze złością i niepokojem jak w wielu krajach europejskich Sinti i Romowie są coraz bardziej dyskryminowani, marginalizowani i padają ofiarami brutalnych aktów przemocy. W tym dniu żałoby i pamięci, przyrzekamy walczyć przeciwko odradzającemu się złu, które jest hańbą dla całego kontynentu europejskiego.

Powołując się na Deklarację Sztokholmską, dokument inauguracyjny IHRA, mamy nadzieję, że na ziemi z gorzką glebą przeszłości, Europa zasieje ziarna, które zaowocują lepszą przyszłością.

IHRA przed wieloma laty powołała do życia Komitet ds. Ludobójstwa Romów z misją podnoszenia świadomości na temat nazistowskiej polityki zagłady stosowanej wobec Sinti i Romów, a także czyniąc edukację, pamięć oraz naukę

zasadniczą częścią jego prac. W taki sposób, nasza organizacja stworzyła pierwszą internetową platformę edukacyjną poświęconą zagładzie Sinti i Romów dedykowaną zarówno nauczycielom, jak i uczniom.

Zachowanie miejsc pamięci, gdzie cierpieli Romowie, Żydzi oraz członkowie innych społeczności plasuje się wśród najwyższych priorytetów. Miejsca takie jak Lety u Pisku, Staro Sajmiste, Komaron or Jasenovac powinny pozostać długotrwałym dowodem minionych odrażających okrucieństw oraz być przestrogą dla tych, którzy dzisiaj podejmują ryzyko sabotowania fundamentalnym wartości w naszej powojennej Europie.

Edukacja, przypominanie, badania naukowe oraz zachowanie miejsc pamięci w ich autentycznym charakterze to podstawowe narzędzia w naszym dążeniu do spełnienia wizji Międzynarodowego Sojuszu na rzecz Pamięci o Holokauście: "Świat, który pamięta Holokaust, to świat bez ludobójstwa."

Else Baker

Elza Baker urodziła się w grudniu 1935 r. w Hamburgu jako córka Sintisy. Rodzina zastępcza (Augusta i Emil Matulat) zaopiekowała się nią jak była jeszcze noworodkiem. W marcu 1943 r., Elza została aresztowana przez dwóch policjantów i zabrana do magazynu w porcie Hamburga, który służył jako punkt zbiórczy do deportacji Żydów, Sinti i Romów do obozów koncentracyjnych. W wieku siedmiu lat miała zostać zabrana do obozu koncentracyjnego Auschwitz wraz z 328 innymi Sinti i Romami. Na szczęście, jej ojciec zastępczy Emil Matulat zdołał ją uwolnić i zezwolono jej na powrót do domu.

Jednak zostało ponownie aresztowana w kwietniu 1944 r. Tym razem jej ojciec zastępczy nie mógł zapobiec jej deportacji do Auschwitz. Zdana tylko na siebie, przeżyła obóz tylko dzięki opiece i pomocy starszej Sintisy. Kiedy ostatni Sinti i Romowie, pozostający w obozie B II e zostali

zamordowani w sierpniu 1944 r., Elza została oddzielona od jej opiekunki i odtransportowana do obozu koncentracyjnego w Ravensbrück. W międzyczasie, Emil Matulat nie przestawał starać się o jej uwolnienie. We wrześniu 1944 r. jego apele i listy do władz niemieckich w końcu przyniosły oczekiwane owoce. Otrzymał zezwolenie na odebranie Elzy z obozu w Ravensbrück. Dzisiaj, Elza Baker żyje w Wielkiej Brytanii, dokąd wyemigrowała w latach 60. Od lat 90. Dzieli się swoją historią uwięzienia i ocalenia. Za to poświęcenie otrzymała liczne wyróżnienia. W 2005 r. została pierwszą Sintisą, która została przyjęta na audiencję do Brytyjskiej Królowej.

„Miałam zaledwie 8 lat i byłam skazana tylko na siebie. To było jak piekło. Nigdy nie zapomnę tej sytuacji.”

(Wywiad z Elzą Baker, 2007 r.)

Éva Fahidi-Pusztai

Éva Fahidi urodziła się 22 października 1925 r. w Debreczynie na Węgrzech, jako córka Dezső i Irmy Fahidi w wielodzietnej zamożnej rodzinie. Po okupacji Węgier przez Wehrmacht wiosną 1944 r., jej rodzina wraz z mieszkańcami pochodzenia żydowskiego została zmuszona do życia w getcie w zachodniej części miasta. 27 czerwca 1944 r. jako część ostatniego dużego transportu zostali deportowani do Auschwitz-Birkenau. Podczas gdy SS zamordowało jej matkę i siostrę w komorze gazowej, w połowie sierpnia wraz z innymi Węgierkami żydowskiego pochodzenia, Éva Fahidi została przeniesiona do pracy fizycznej w obozie koncentracyjnym Münchmühle w Hessian Allendorf. Po jej uwolnieniu, wróciła do ojczyzny, gdzie przez pierwsze lata nie mogła się odnaleźć. Podczas procesów komunistycznych została zaklasyfikowana jako „element niższej kategorii” i musiała pracować jako pracownik budowlany w Sztálinváros (obecnie Dunaújváros). Po rewolucji w

1956 r. pracowała w handlu zagranicznym; w 1989 r. założyła swoją własną firmę handlową. Dzisiaj Éva Fahidi mieszka w Budapeszcie.

1 lipca 1944 r., bezpośrednio po przybyciu do Auschwitz-Birkenau, Éva Fahidi została skonfrontowana z nieludzkimi warunkami, w których Sinti i Romowie żyli na odcinku B II e. Jej opisy są ważnym świadectwem morderstw na pozostałych w obozie 4.200-4.300 Sinti i Romach, które miały miejsce w nocy z drugiego na trzeciego sierpnia 1944 r..

„Ten, kto usłyszał dźwięki rozpacz, płacz, modlitwę, przekleństwa, przysięgi, szloch, lament, wycie, nigdy tego nie zapomni. Nie mam języka, aby oddać te dźwięki strachu przed śmiercią, grozy i bólu, nie mam słów, aby je opisać.”

(Die Seele der Dinge, S. 172)

Biografie

Nadir Dedič

Nadir Dedič urodził się w 1930 r. w miejscowości Bosanska Gradiska, dzisiaj na terenie Bośni i Hercegowiny. W 1942 r. został pojmany przez niemieckich żołnierzy i przekazany ustaszom. Stał się jeńcem obozu koncentracyjnego Jasenovac, gdzie doszło do masowych mordów na Romach pomiędzy 1942 i 1945 r. M.in. jego ojciec Alija i jego matka Kada zostali tam zamordowani, jak również inni jego bliźni i dalsi krewni. Większość krewnych (34 o nazwisku Dedič) zmarło w obozach koncentracyjnych. Zgodnie z jego relacjami zginęło 81 osób z jego rodziny. Przyjaciół rodziny (Enver Hatić) zabrał go z obozu koncentracyjnego i przyjął jako własne dziecko. Razem z nim Nadir Dedič

został i pracował jako pasterz aż do 1943 r. kiedy wstąpił do partyzantki w Narodowej Armii Wyzwolenia. W latach 70. zaangażował się w akcje o budowaniu świadomości na temat Holokaustu Romów. Zainicjował również wzniesienie pomnika na cześć ofiar romskich zamordowanych przez faszystów w Žeravicy w Bośni i Hercegowinie. Wziął aktywny udział przy okrągłym stole w Jasenovacu w 1986 r. Jego żona Fata Dedič (* 1926/1930 -2018) była także jeńcem w obozie koncentracyjnym w Jasenovac. Wielu jej bliskich zostało zamordowanych w obozach koncentracyjnych.

Jesse Jackson

Pastor Jesse Louis Jackson sen., założyciel i prezydent Rainbow PUSH Coalition, jest jedną z czołowych postaci wśród amerykańskich działaczy politycznych, religijnych oraz walczących o prawa obywatelskie. Jako główny zastępca pastora dr Martina Luthera Kinga jun., pastor Jackson odegrał kluczową rolę w praktycznie każdym ruchu mającym na celu wzmocnienie pozycji słabszych w społeczeństwie, w walce o prawa obywatelskie, równość płci, sprawiedliwość ekonomiczną i społeczną od lat 60. XX w.

Będąc podwójnym kandydatem na prezydenta, pastor Jackson organizował masowe zgromadzenia do rejestracji upoważnionych do głosowania na całym południu Stanów Zjednoczonych oraz poprowadził protesty wywłaszczonych farmerów w Iowa oraz bezrobotnych pracowników fabryk w Rust Belt. Stał na czele walk o wolną Afrykę Południową i podróżował po świecie jako misjonarz miłosierdzia, uwalniając setki ludzi z niewoli.

9 sierpnia 2000 r. prezydent Bill Clinton wyróżnił pastora Jacksona Prezydenckim Medalem Pokoju, najwyższym odznaczeniem cywilnym.

Za swoją pracę humanitarną oraz na rzecz praw obywatelskich i za dokonane, bez użycia przemocy, zmiany społeczne, pastor Jackson otrzymał ponad 40 doktoratów honoris causa. Znakiem rozpoznawczym pracy pastora Jacksona jest poświęcenie młodzieży.

Rainbow PUSH Coalition (RPC) jest wielorazową, wieloaspektową, progresywną, międzynarodową organizacją powołaną do życia w grudniu 1996 r. przez pastora Jesse L. Jacksona sen. poprzez połączenie dwóch organizacji, które wcześniej założył, Operation PUSH People United to Serve Humanity (zał. w 1971 r.) oraz The Rainbow Coalition (zał. w 1984 r.). Z główną siedzibą w Chicago i biurami w Waszyngtonie, Atlancie, Detroit, Houston, Los Angeles, Nowym Yorku oraz w Oakland, organizacja działa, aby spełnić „American Dream”, działając na rzecz pokoju i sprawiedliwości na całym świecie. Głównym celem RPC jest poprawa standardu życia wszystkich ludzi, udzielając głosu tym, którzy go nie mają. Jej misją to zagwarantowanie, ochrona i walka o prawa swobód obywatelskich wyrównując standardy ekonomiczne i edukacyjne, promując pokój i sprawiedliwość na całym świecie.

Historical text label on the corkboard, partially obscured and difficult to read.

Historical text label on the corkboard, partially obscured and difficult to read.

Block 13 „Zagłada Sinti i Romów dokonana przez narodowych socjalistów”, wystawa Centrum Dokumentacji i Kultury Niemieckich Sinti i Romów w Państwowym Muzeum Auschwitz-Birkenau.

Europejska Nagroda Praw Obywatelskich Sinti i Romów Nagroda specjalna 2019

Dr. Piotr Cywiński

Dyrektor Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau

Dyrektor Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau, dr Piotr Cywiński zostaje uhonorowany za wybitne osiągnięcia „Europejską Nagrodą Praw Obywatelskich Sinti i Romów w pamięci Oskara i Wincentego Rose”. Ceremonia wręczenia nagrody przez Centralną Radę Niemieckich Sinti i Romów, Centrum Dokumentacji i Kultury Sinti i Romów oraz Fundację Manfreda Lautenschlägera odbywa się przy okazji uroczystości upamiętniających 75. rocznicę 2 sierpnia, w Europejski Dzień Dnia Pamięci o Holokauście Romów.

Dr Cywiński zachowuje w sposób znamienity i nie szczędząc wysiłków dziedzictwo ofiar Auschwitz oraz wzmacnia świadomość społeczeństwa na temat ludobójstwa narodowosocjalistycznego przeciwko Sinti i Romom. Wspieranie corocznych obchodów w dawnym obozie zagłady Auschwitz-Birkenau z okazji dnia 2 sierpnia, Europejskiego Dnia Pamięci o Holokauście Romów, otwarcie stałej wystawy o ludobójstwie Sinti i Romów w Muzeum Auschwitz-Birkenau oraz niedawno wdrożonym programie edukacyjnym dla przewodników muzealnych w Centrum Dokumentacji w Heidelbergu to tylko niektóre z kamieni milowych, które stanowią przykład intensywnej współpracy między Radą Centralną a Państwowym Muzeum Auschwitz-Birkenau. Dr Cywiński został poddany w ostatnich latach ciężkim atakom publicznym i kampanii nienawiści przez skrajnie prawicowe i nacjonalistyczne ruchy w Polsce. Dyrektor i Muzeum odgrywają kluczową rolę w pamięci i upamiętnianiu Holokaustu europejskich Sinti i Romów. W swoim podejściu do historii pamięci, dr Cywiński nie skupia się wyłącznie na niezbędnym odtwarzaniu przeszłości, ale postrzega ją w pryzmacie odpowiedzialności za teraźniejszość.

W kontekście niezwykle niepokojącej sytuacji w zakresie praw człowieka w wielu krajach europejskich, Europejska Nagroda Praw Obywatelskich Sinti i Romów powinna przyczynić się do zachowania i egzekwowania praw obywatelskich członków mniejszości Sinti i Romów w ich krajach pochodzenia. Jednocześnie nagroda jest wyraźnym sygnałem dla polityków, mediów i grup społecznych

w Europie, aby zwalczać głęboko zakorzenione stereotypy i uprzedzenia w celu stopniowego przezwyciężenia codziennego społecznego wykluczania mniejszości. Od 2019 r., nagroda została przyznana w pamięci ofiar Holokaustu Oskara i Wincentego Rose, dwóch wybitnych przedstawicieli ruchu praw obywatelskich Sinti i Romów w Niemczech. Wincent Rose przeżył obóz zagłady Auschwitz-Birkenau.

Wcześniej laureatami nagrody są: Władysław Bartoszewski (†), ocalały z Auschwitz i dwukrotny Minister Spraw Zagranicznych Polski (2008), Simone Veil (†), pierwsza przewodnicząca Parlamentu Europejskiego (2010), Thomas Hammarberg, były Komisarz Rady Europy ds. Praw Człowieka (2012), Tilman Zülch, współzałożyciel i prezes Towarzystwa Narodów Zagrożonych (2014), Organizacja Praw Człowieka Amnesty International (2016) i Andrej Kiska, Prezydent Republiki Słowackiej (2019).

Fundator Nagrody Praw Obywatelskich

Przedsiębiorca Manfred Lautenschläger jest założycielem firmy MLP, dostawcy usług finansowych. W 2002 r. założył Fundację Manfreda Lautenschlägera w celu promowania nauki i badań naukowych, edukacji, szkoleń, sztuki i kultury, jak również międzynarodowego porozumienia. Manfred Lautenschläger otrzymał tytuł honorowy Teologicznego Wydziału Uniwersytetu im. Ruprechta Karla w Heidelbergu. Został wyróżniony tytułem honorowym Senatora Uniwersytetu w Heidelbergu i Wyższej Szkoły Nauk Żydowskich w Heidelbergu, jest członkiem Rady Gubernatorów Uniwersytetu w Heidelbergu. Od lipca 2002 r. Manfred Lautenschläger jest członkiem zarządu Centrum Dokumentacji i Kultury Niemieckich Sinti i Romów. W 2007 r., Fundacja Manfreda Lautenschlägera, Rada Centralna oraz Centrum Dokumentacji i Kultury Niemieckich Sinti i Romów powołali do życia Europejską Nagrodę Praw Obywatelskich Sinti i Romów.

Koncert z okazji Europejskiego Dnia Pamięci o Holokauście Romów

Orkiestra Filharmonii Romów i Sinti

Orkiestra Filharmonii Romów i Sinti powstała w 2002 r. z celem wykonywania utworów muzycznych zakorzenionych w kulturze Sinti i romskiej oraz w celu opieki nad dziedzictwem muzycznym Romów i Sinti. Orkiestra składa się z profesjonalnie wyszkolonych muzyków romskich i Sinti, którzy pracują w pełnym wymiarze czasowym w europejskich orkiestrach symfonicznych i operach. Jest ona kierowana przez Riccardo M Sahitiego. Celem Filharmonii Romów i Sinti jest podkreślenie i zachowanie dziedzictwa muzycznego Romów i Sinti z ich wielowiekową tradycją muzyczną i ich licznymi wpływami na muzykę klasyczną. Orkiestra wykonuje koncerty, których program obejmuje utwory, posiadające stylistykę muzyki romskiej. Ponadto, na przestrzeni lat pojawiło się również kilka współczesnych kompozycji jako zleczone prace, które świadomie podejmują akcenty muzyczne kultury romskiej przetwarzając je kompozycyjnie. Muzyk romski Riccardo M Sahiti studiował dyrygenturę oraz nauczanie muzyczne pod kierunkiem prof. Stanko Sepica na wydziale sztuki muzycznej w Belgradzie. Rozszerzył swoje studia, dodając operę i dyrygenturę symfoniczną w Konserwatorium Moskiewskim im. P.I. Czajkowskiego u Yuriego Ivanovica Simonova oraz w Akademii Muzycznej i Artystycznej we Frankfurcie nad Menem pod kierunkiem prof. Jiriego Stareka. Brał udział w kursach mistrzowskich Jorma Panula i Petera Eotvosa. Jako dyrygent zdobył doświadczenie w Belgradzie w 'Radio Symphony Orchestra' i 'Savarija Szombathely Symphony Orchestra' na Węgrzech. Był także pionierem Orkiestry filharmonicznej w Belgradzie i w Filharmonii Śląskiej w Katowicach. Od 2002 r. Riccardo M. Sahiti jest dyrektorem artystycznym i dyrygentem Orkiestry Filharmonicznej Romów Sinti. W 2016 r. za pracę z orkiestrą Romów i Sinti otrzymał Federalny Krzyż Zasługi od Prezydenta Niemiec Joachima Gaucka.

Riccardo M Sahiti

Orkiestra pojawiała się w międzynarodowych seriach koncertowych, takich jak Beethoven Festival Bonn, Menuhin Festival Gstaad i Heidelberger Frühling. Koncerty odbywały się w tak prestiżowych miejscach jak Nieuwe kerk Amsterdam, Rudolfinum Praga, Philharmonic Berlin, Alte Oper Frankfurt, Staatstheater Wiesbaden i Dresdner Frauenkirche. W 2015 r., europejski kanał kulturalny "Arte" wyemitował ponad pięćdziesięciminutowy film dokumentalny o Orkiestrze Filharmonicznej Romów i Sinti i ich dyrygencie Riccardo M Sahitim.

Adrian Coriolan Gaspar

Adrian Coriolan Gaspar jest rumuńskim pianistą, kompozytorem i aranżerem. Jest jednym z najważniejszych muzyków romskich w Austrii. W wieku 13 lat skomponował swój pierwszy utwór "Sonatina C-dur". W 2003 r., za sztukę "Romanes-ke", został wyróżniony jako najmłodszy współczesny kompozytor, otrzymując nagrodę w konkursie wiedeńskich szkół muzycznych. W 2005 r., Gaspar założył Adrian Gaspar Orchestra, która wkrótce została okrzyknięta w austriackich mediach jako "najmłodszy jazz big band na świecie". Poza big bandem, Adi Gaspar prowadzi różne inne projekty

Adrian Coriolan Gaspar

Orkiestra Filharmonii Romów i Sinti

muzyczne, w tym Adrian Gaspar Trio i Adrian Gaspar gypsycombo, z którym zdobył nagrodę newcomera na austriackiej gali World Music Awards w 2007 r. Adrian Gaspar bierze udział w różnych projektach muzycznych, społecznych i kulturalnych. Zainicjował projekt muzyczny Bridge-Beat, który regularnie organizuje warsztaty z muzykami Sinti, a także jest organizatorem dorocznego festiwalu IMPROVISION w Wiedniu.

Roger Moreno-Rathgeb

Szwajcarsko-holenderski kompozytor Sinto, muzyk i aranżer Roger Moreno-Rathgeb zadedykował swój "Requiem dla Auschwitz" wszystkim ofiarom reżimu narodowo-socjalistycznego. Powstał on pod wrażeniem jego osobistej wizyty w dawnym obozie koncentracyjnym Auschwitz. "Już kiedy wszedłem na teren Auschwitz, pierwszy temat requiem pojawił się w mojej głowie", wspomina kompozytor o stworzeniu jednogodzinnego dzieła, które następnie objawia się jako wyraz swego indywidualnego "urazu Auschwitz" i bloku pisarza, który należy przedłużyć o kilka lat. "Requiem dla Auschwitz" korzysta z szablonu tekstowego mszy łacińskiej requiem i wybrzmiewa w ekspresyjnym języku muzycznym z odrębnymi stylistycznie akcentami w tradycji muzycznej Romów i Sinti. Po premierze w Holandii, koncerty odbyły się w wielu dużych miastach europejskich, w tym Krakowie, Pradze, Berlinie, Budapeszcie, Frankfurtach, Dreźnie i Wiesbaden.

Roger Moreno-Rathgeb

Historia Sinti i Romów w Auschwitz-Birkenau

16 grudnia 1942 r. Himmler wydał rozporządzenie o deportacji wszystkich rodzin Sinti i Romów do obozu koncentracyjnego Auschwitz-Birkenau. Na krótko później, rozkazem tym zostały objęte wszelkie okupowane terytoria.

Opierając się na ideologii rasowej nazistów prześladowali Sinti i Romów oraz Żydów z celem kompletnej eksterminacji. Równoległe do nasilających się prześladowań obywateli żydowskich, działania skierowane przeciwko Sinti i Romom zostały również radykalizowane. W kwietniu 1940 r. pierwsza fala deportacji na skalę masową rozpoczęła się w kierunku Głównego Gubernatorstwa.

1

W momencie wydania dekretu Himmlera, wielu Sinti i Romów przebywało już w obozach lub padło ofiarą masowych strzelanin w okupowanych terytoriach. Pozostali byli przetrzymywani na warunkach podobnych do uwięzienia w ich miejscach zamieszkania. Poprzez wprowadzenie w życie dekretu Himmlera, Sinti i Romowie byli aresztowani w domach lub miejscach pracy. Nie mogli ze sobą zabierać żadnych przedmiotów osobistych. Dokumenty zostały im odebrane, własność skonfiskowana na rzecz nazistowskiego okupanta. Słoczeni w przepelnionych wagonach towarowych, wielu nie przetrwało trudu podróży do Auschwitz, która trwała kilka dni.

Od lutego 1943 r. zostało deportowanych do Auschwitz-Birkenau 23.000 Sinti i Romów z jedenastu krajów europejskich, zdecydowana większość nich z terytorium Rzeszy. Zostali uwięzieni na odcinku B II e, w żargonie SS „obozie rodzin cygańskich”. Składał się z dwudziestu baraków po każdej stronie przy głównej drodze wewnątrz obozu. W tak zwanych ‘barakach mieszkaniowych’ na trzypiętrowych drewnianych pryzkach skumulowanych było do ośmiuset ludzi.

Cała sekcja obozu była ogrodzona drutem kolczastym pod prądem. Nowi współwięźniowie byli selekcjonowani na podjeździe jako „zdolni do pracy” lub „niezdolni do pracy”. Ci, którzy byli uznani za niezdolnych do pracy byli mordowani bez zwłoki w komorach gazowych. Pierwsze zagazowania na masową skalę odbyły się w marcu i maju 1943 r., w czasie których przy użyciu gazu trującego cyklon B zabitych zostało ponad 2.700 mężczyzn, kobiet i dzieci. Jeńcy uznani jako zdolni do pracy zostali zaksięgowani w zależności od płci. Wytatuowano im na ramieniu lub, w przypadku małych dzieci, na łydce literę „Z” oraz numer.

Życie codzienne w obozie było przepelnione torturami i terrorem egzekwowanym skrzętnie przez SS, wykonywaniem ciężkiej pracy fizycznej bez adekwatnych racji żywnościowych oraz katastroficznymi warunkami higienicznymi. Jeńcy zginęli z głodu lub polegli na nieuchronne choroby zakaźne, takie jak tyfus. Prawie dziewięćdziesiąt procent ze wszystkich 23.000 więźniów w zmarli „obozie cygańskim”. Noworodki, które rodziły się w obozie nie miały rzeczywistych szans na przeżycie.

Pod koniec maja 1943 r. Dr Josef Mengele został mianowany lekarzem odcinka B II e, tzw. „oboza cygańskiego”. Był on szczególnie zainteresowany przeprowadzaniem eksperymentów medycznych na jednojajowych bliźniaczych dzieciach, eksperymentów,

- 1 Elisabeth i Zilla Franz, członkowie holenderskiej rodziny Sinti, którzy zostali deportowani z Westerbork do Auschwitz.
- 2 Paul Steinbach w żołnierskim mundurze z dwiema siostrzanicami.
- 3 Eduard Höllenreiner jako żołnierz podczas I wojny światowej.
- 4 Członkowie rodziny Sinti Bamberger, lata 30. XXw. Margarete Bamberger (po lewej z przodu) została deportowana do Auschwitz. Max Bamberger (z tyłu po prawej) został zabity w masakrze w Jugosławii na krótko przed końcem wojny.

2

3

4

które zadawały niewyobrażalne cierpienie swoim ofiarom. Te eksperymenty służyły propagowaniu domniemanego i nieuchronnego wpływu rasy i dziedziczności.

Po dokonaniu selekcji przez SS w okresie wiosny i lata 1944 r., około 3.000 Sinti i Romów zostało deportowanych do innych obozów koncentracyjnych na terenie Rzeszy. Ich praca miała posłużyć niemieckim fabrykom zbrojeniowym w oczekiwaniu na finalną zagładę. Około 4.300 jeńców pozostało w Auschwitz-Birkenau, głównie starsi, kobiety i dzieci. Pomimo desperackiego oporu, zostali oni wszyscy zamordowani w komorach gazowych w nocy 2 sierpnia 1944 r.

Nawet po tym do Auschwitz docierały transporty Sinti i Romów. 26 września 1944 r. około 200 Sinti i Romów zostało deportowanych z Buchenwaldu do Auschwitz, większość z nich dzieci i młodzież, i dwa tygodnie później zostali zabici w komorach gazowych.

Tadeusz Joachimowski, jeńiec i pisarz obozowy w Auschwitz-Birkenau, zdaje relacje jak skutecznie Sinti i Romowie stawiali opór akcji eksterminacyjnej 16 maja 1944 r. Ten opór jest uczczony w Europie „Dniem Oporu Romów”. Najnowsze badania naukowe dokonane przez Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau (Memoria 10 / lipiec 2018) donoszą, że akcja pasywnego oporu miała już miejsce w kwietniu 1944 r. i dowodzą, że opór czynny Sinti i Romów odbył się 2 sierpnia, jak też świadkowie jednomyślnie opisują.

Od początku Sinti i Romowie bronili się przeciwko łamaniu ich praw i spisom „rasowym”. Protestowali przeciw dyskryminującym przepisom i próbowali uzyskać uwolnienie członków deportowanych rodzin poprzez petycje i osobiste interwencje. Na terenach okupowanych, wielu Sinti i Romów ściśle współpracowali z grupami oporu. Szczególnie w Europie wschodniej i południowo-wschodniej odegrali kluczową rolę w ruchach narodowo-wyzwoleńczych, również we francuskim ruchu oporu. Sinti i Romowie walczyli licznie w armiach zachodnich, ale szczególnie w Armii Czerwonej.

Długa Droga do Uznania Zagłady Sinti i Romów

Wystawa "Długa Droga do Uznania Zagłady Sinti i Romów" Centrum Dokumentacji i Kultury Niemieckich Sinti i Romów dokumentuje walkę na rzecz praw obywatelskich Sinti i Romów w Europie, uznanie zagłady i przeciw systemowemu antycyganizmowi w dzisiejszej Europie. Wystawa jest czynna od sierpnia do listopada 2019 r. na terenie wejścia Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau.

1

W całej Europie, nagminny antycyganizm i negacja blokowały przez długi okres czasu adekwatny proces uznania ludobójstwa oraz zbrodni popełnionych przeciwko Sinti i Romom pod dyktando hitlerowską. Do wczesnych lat 80 XX w., mało rozpowszechnionym faktem były systematyczne prześladowania i morderstwa ponad 500.000 Sinti i Romów dokonane przez nazistów.

3

W powojennych Niemczech, w państwowych instytucjach takich jak policja i systemie prawodawczym, rasistowski nurt myśli narodowych socjalistów pozostawał obecny w niezmienionej formie. Ocalali, którym odmówiono rekompensat, procesy przeciw nazistowskim zbrodniarzom były wstrzymywane i zawieszane. Zagłada Sinti i Romów była tematem świadomie lekceważonym w historii pamięci oraz wypychanym z publicznej przestrzeni przez dziesięciolecia, nawet w historycznych miejscach prześladowań. Strajk głodowy romskich aktywistów oraz ocalałych z Holokaustu w byłym obozie koncentracyjnym Dachau w 1980 r. był punktem zwrotnym w walce o prawa obywatelskie Sinti i Romów w Niemczech i doprowadził do ugruntowania silnej narodowej organizacji reprezentującej interesy Romów prowadzącej do oficjalnego uznania ludobójstwa na szczeblu rządowym w 1982 r.

W ostatnich dziesięcioleciach walka o prawa obywatelskie organizacji romskich w całej Europie doprowadziła do stopniowego postępu: uznania zagłady Sinti i Romów, powstania godnych miejsc pamięci oraz do wzrastania świadomości o głęboko zakorzenionym rasizmie przeciwko Sinti i Romom na przełomie historii.

15 kwiecień 2015 r. naznaczył historyczny moment. Parlament Europejski zagłosował w przytłaczającej większości do ostatecznego przyjęcia rezolucji o uznaniu faktu historycznego ludobójstwa Romów, który miał miejsce w czasie II wojny światowej. Rezolucja ogłaszała 2 sierpień Europejskim Dniem Pamięci o Holokauście Romów. Jednakże, w Europie pozostaje nadal wiele do nadrobienia w odniesieniu do przyznania się, pamięci, badań naukowych oraz edukacji o Holokauście Romów.

2

4

5

Pamiętanie w Europie: Przykłady w wystawie

Podczas II wojny światowej niemalże cała społeczność romska w Niepodległym Państwie Chorwackim została wymordowana. Większość Romów została zabita w obozie koncentracyjnym Jasenovac. Nadir Dedić, ocalały Rom, w 1970 r. zainicjował wzniesienie pomnika ku pamięci ofiar faszystowskiego terroru w Žeravicy w Bośni i Hercegowinie. Pierwsza oficjalna uroczystość upamiętniająca została zorganizowana 2 sierpnia 2012 r. na cmentarzu romskim w Ušticy (część Miejsca Pamięci Jasenovac) przez kilka różnych organizacji romskich pozarządowych.

Podczas II wojny światowej w Rumunii miały miejsce deportacje ludności na tle rasistowsko-eugenicznym, kiedy to 25.000 romskich mężczyzn, kobiet i dzieci zostało wywiezionych do Naddniestrza. Zajęło to kilka dekad, aby uznać cierpienia Romów oraz dokonane zbrodnie, a także ponad 70 lat, żeby prześladowania Romów dotęczyły na stałe jako temat w książkach do historii. Inauguracja pierwszego miejsca pamięci poświęconego losowi romskich ofiar Holokaustu odbyła się w 2015 r. na terenie Muzeum Kultury Romskiej w Bukareszcie.

Obóz koncentracyjny w Letach u Písku w byłym Protektoracie Czech i Moraw, teraz w Republice Czeskiej powstał w 1940 r. W sierpniu 1942 r. liczył (wg. szacunków) 1.309 mężczyzn, kobiet i dzieci; 326 z nich tam zginęło. Od 1993 r. aktywiści romscy postulowali o zlikwidowanie farmy świń, znajdującej się na miejscu obozu. Zgodnie z umową, farma świń została zamknięta w 2018 r. i na tym terenie ma powstać godne miejsce pamięci.

6

7

- 1 Koniec strajku głodowego w miejscu pamięci Dachau, 1980 r. (od lewej do prawej): Uta Horstmann, Anton Franz, Dronja Peter, Hans Braun, Romani Rose, Jakob Bamberger, Fritz Greusing, i Franz Wirbel.
- 2 Oficjalne uznanie ludobójstwa Sinti i Romów przez kanclerza Republiki Federalnej Niemiec Helmuta Schmidta, marzec 1982 r.
- 3 Uroczystości rocznicowe w miejscu pamięci: artysta Dani Karavan, kanclerz Angela Merkel, były Prezydent Niemiec Richard von Weizsäcker i ocalały z Auschwitz Reinhard Florian, fot.: Jens Jeske.

- 4 Soraya Post, były członek Parlamentu Europejskiego, inicjatorka rezolucji o uznanie ludobójstwa Romów, Raymond Gureme, francuski Rom ocalały z Holokaustu, walczący we francuskim ruchu oporu, który przemawiał w parlamencie, marzec 2015 r. fot.: ternYpe Międzynarodowa Sieć Młodzieży Romskiej.
- 5 Pierwsze uroczystości upamiętniające zorganizowane w Międzynarodowy Dzień Pamięci Ofiar Holokaustu w Chorwacji 2 sierpnia 2012 r., romski cmentarz Uštica, Miejsce Pamięci Jasenovac, fot.: Krajowa Rada Romów.

- 6 Inauguracja pomnika ofiar Holokaustu Romów; sierpień 2015 r.; fot.: Muzeum Kultury Romskiej.
- 7 Symboliczne obchody rocznicowe przed farmą świń w Letach u Písku, czerwiec 2017, fot.: Jana Plavec.

1

Walka Romów o Prawa Obywatelskie w Polsce

W Polsce lata powojenne zapoczątkowały kolejny trudny rozdział w historii Romów. Na skutek decyzji politycznych polskich komunistów oraz polityki ZSRR, Polska miała stać się krajem jednolitym pod względem etnicznym. Romowie byli społecznością mocno odrębną, dlatego już w latach pięćdziesiątych zostali poddani drastycznej polityce asymilacyjnej. Antycyganizm w okresie komunizmu w Polsce doprowadził do otwartych konfliktów, w których Romowie stawali się obiektem agresji. Tak się stało w 1981 roku, kiedy to doszło do rozruchów antyromskich w Koninie oraz w Oświęcimiu. Zmiany związane z transformacją ustrojową w Polsce nie były dla Romów cezurą czasową ani momentem, od którego wszystko zmieniało się na lepsze. Negatywne emocje związane zarówno z sytuacją w kraju połączone z antycyganizmem były efektem ataków na Romów. Taka sytuacja miała miejsce w Mławie w 1991 roku. Zajścia trwały dwa dni, podczas których dwuosobowa grupa ludzi zniszczyła całkowicie siedemnaście domów oraz siedem mieszkań w których zamieszkiwali Romowie.

Zmiany, związane z demokratyzacją ustroju politycznego w Polsce, stworzyły możliwość działalności organizacji romskich. Ich celem prócz promocji kultury, oraz działalności edukacyjnej, było reprezentowanie interesów Romów na arenie politycznej. Organizacją o takich właśnie ambicjach jest powstałe w 1992 roku Stowarzyszenie Romów w Polsce z siedzibą w Oświęcimiu. W 1994 roku po raz pierwszy obchodzono uroczystości upamiętniające likwidację „Zigeunerlager”. Honorowy Patronat nad uroczystościami objął Prezydent RP Lech Wałęsa.

Auschwitz to najistotniejszy symbol zbrodni przeciwko ludzkości w XX w. Dlatego też ranga stałej wystawy poświęconej nazistowskiej zagładzie Sinti i Romów otwartej 2 sierpnia 2001 r. przez Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau nie może być w żadnym stopniu umniejszana. Projekt ten został zainicjowany przez Centrum Dokumentacji i Kultury Niemieckich Sinti i Romów w bliskiej współpracy z Miejscem Pamięci Auschwitz oraz ze Stowarzyszeniem Romów w Polsce, a także z organizacjami z Holandii, z Węgier, Serbii, Ukrainy, Austrii i Muzeum Romskiej Kultury w Brnie. Przez wzgląd na międzynarodowy charakter prac, w 2006 r. rząd polski wyznaczył Romaniego Rosego jako członka Międzynarodowej Rady Oświęcimskiej na pierwszego przedstawiciela Sinti i Romów. Kolejnym krokiem było uznanie 2 sierpnia przez Polski Parlament w 2011 r. Dniem Pamięci o Zagładzie Romów.

2

3

- 1 Wystawa „Romowie historia i kultura” w Oświęcimiu: Widok na stałą wystawę; fot.: Stowarzyszenie Romów w Polsce.
- 2 Wystawa „Romowie historia i kultura” została otwarta w 2015 roku w Oświęcimiu; fot.: Stowarzyszenie Romów w Polsce.
- 3 16 sierpień 1998 rok: Konferencja prasowa poświęcona uznaniu nazistowskiego ludobójstwa dokonanego na Sinti i Romach. W konferencji uczestniczyli m.in. ocalała z Holokaustu Krystyna Gil (druga od prawej); fot.: Stowarzyszenie Romów w Polsce.

„DIKH HE NA BISTER!”- Międzynarodowa Młodzieżowa Inicjatywa Pamięci

DIKH HE NA BISTER („Patrz i nigdy nie zapomnij” w j. romskim) – Inicjatywa Pamięci o Zagładzie Romów każdego roku mobilizuje tysiące młodych Romów i nie-Romów z całej Europy w związku z obchodami 2 sierpnia, czyli Europejskiego Dnia Pamięci o Holokauście Romów do refleksji, kultywowania pamięci oraz edukacji o ludobójstwie Romów.

DIKH HE NA BISTER to przestrzeń do nauki o przeszłości, a także przypomnienia nam o roli młodych ludzi w podtrzymywaniu pamięci o Holokauście.

DIKH HE NA BISTER symbolizuje siłę, dzięki której młodzież romska jest w stanie pisać swoją własną historię. Na przełomie ostatnich lat, pamięć oraz rozpowszechnienie świadomości o ludobójstwie Romów stały się kluczowym elementem ruchu romskiej młodzieży w kierunku przywrócenia godności oraz budowaniu tożsamości młodych Romów.

Z okazji 70. rocznicy zagłady Romów, 2 sierpnia 2014 r., DIKH HE NA BISTER zgromadziło w Krakowie i Auschwitz-Birkenau ponad 1.000 młodych Romów i nie-Romów z 25 krajów. Ta mobilizacja przyczyniła się w znacznej mierze do uchwalenia przez Parlament Europejski w 2015 r. dnia 2 sierpnia Europejskim Dniem Pamięci o Holokauście Romów.

DIKH HE NA BISTER daje młodym siłę w walce o sprawiedliwość i równość. Oddanie czci ofiarom oraz obchody rocznicowe nie odbywają się tylko w ramach międzynarodowej inicjatywy pamięci 2. sierpnia w Auschwitz-Birkenau i Krakowie, ale mają również miejsce w wielu lokalnych społecznościach w całej Europie. W szczególności grupy młodzieży lansują przekaz o samodzielnym myśleniu i postępowaniu oraz asertywności, aby upamiętnić Dzień Oporu Romów 16 maja.

DIKH HE NA BISTER zostało założone w 2010 r. przez ternYpe, Międzynarodową Sieć Młodzieży Romskiej oraz jej członków i organizacje partnerskie, i jest współorganizowana przez Centrum Dokumentacji i Kultury Niemieckich Romów i Sinti we współpracy z Radą Europy.

1

2

3

4

5

1 Dikh He Na Bister spotkanie młodzieży w 2014 r. w Auschwitz-Birkenau, młodzież z Józsefem Forgácsem (1935-2018), węgierskim Romem ocalałym z Holokaustu, fot.: Márton Neményi.

2 Rita Prigmore, niemiecka Sinti ocalała z Holokaustu, dzieląca się swoją historią z młodzieżą w trakcie Dikh He Na Bister 2014, fot.: ternYpe.

3 Młodzi ludzie zbudowali drzewo pamięci na zwieńczenie ich pobytu w Auschwitz-Birkenau, Dikh He Na Bister 2018, fot.: Jarosław Praszkiwicz.

4 Ponad 1.000 młodych Romów i nie-Romów z całej Europy uczestniczyło w Auschwitz-Birkenau w obchodach 70. rocznicy 2 sierpnia 2014 r., fot.: Márton Neményi.

5 Ocalali Rita Prigmore, József Forgács i Raymond Gurême idący ramię w ramię w kierunku miejsca obchodów 70. rocznicy ludobójstwa Romów w Auschwitz-Birkenau, fot.: Artur Conka.

„Obawiam się, że Europa zapomina własną przeszłość a Auschwitz jest zaledwie uśpiony. Antycygańskie groźby, polityki i działania martwią mnie ogromnie i wielce zasmucają.”

Ceija Stojka, ocalona z Zagłady Romka (1933 – 2013)

Główne zagadnienia konferencji

1. Reprezentacja pamięci Romów w kulturze i sztuce

Panel koncentruje się na kluczowych kwestiach związanych z reprezentacją pamięci Romów w kulturze i sztuce. Sztuka stanowi potężne narzędzie zdolne do pełnego namiętności komunikowania subiektywnego doświadczenia przeszłości przez Romów. Holokaust w szczególności jest wspólnym punktem odniesienia dla inspiracji i istotnym tematem wytworów kultury romskiej. Sztuka może również służyć jako przesłanka w radzeniu sobie z indywidualną i zbiorową traumą przeszłości. Wytwory kultury i artefakty odgrywają zatem ważną rolę w kształtowaniu zbiorowej kultury pamięci wśród Romów w całej Europie i poza nią.

2. Narracje historyczne Romów o Holokauście

Panel przygląda się historycznym narracjom Romów o Holokauście, uznawaniu narracji subiektywnych, interpretacjom historycznym i świadectwom, jak również dotychczasowym strukturalnym i formom archiwizacji i przekazywania pamięci: Jakie są historyczne interpretacje przeszłości dokonywane przez Romów i ich implikacje dla terażniejszości? Jakie formy i obiekty są w stanie przekazać historyczną pamięć Romów? Jakie historyczne artefakty Romów są zachowane i czy posiadamy do nich dostęp? W jaki sposób doświadczenie przeszłości Romów jest komunikowane i przeżywane, zarówno wewnątrz, we wspólnotach, jak i na zewnątrz, na rzecz szerszej pojętego, nieromskiego społeczeństwa?

3. Przestrzenie pamięci i reprezentacji doświadczenia romskiego

Pamięć wspólnotowa wymaga instytucji, przestrzeni i rytuałów dla promowania i rozpowszechniania narracji historycznych Romów na temat doświadczeń Holokaustu. Obecnie podejmowane są ważne inicjatywy skupione na tworzeniu miejsc pamięci lub wznoszeniu romskich muzeów w kilku miejscowościach w Europie np. w Letach czy Jasenovacu. W jaki sposób możemy wzmocnić budowanie sieci i wymianę doświadczeń pomiędzy istniejącymi i przyszłymi instytucjami reprezentującymi zbiorową pamięć Romów tak, aby wypracować wspólnie wynegocjowaną i skonsolidowaną interpretację zbiorowej historii Romów, z włączeniem instytucji głównego nurtu?

4. Walka Romów o prawa człowieka o uznanie i przeciwko antycyganizmowi

Po blisko czterdziestu latach od strajku głodowego Sinti i Romów ocalałych z zagłady i romskich aktywistów w byłym obozie koncentracyjnym w Dachau w 1980 r., romski opór przeciwko negacji Holokaustu i walka o prawa człowieka trwają, walka o uznanie i przeciw antycyganizmowi, jak również o przyznanie praw politycznych, kulturowych i społecznych. Panel wytwarza przestrzeń dla negocjacji współczesnych strategii i przyszłych perspektyw romskiej walki o prawa człowieka, zarówno w celu wzmocnienia mobilizacji Romów, jak i rozwijania procesów odkrywania prawdy o głęboko osadzonym rasizmie strukturalnym, wspierania akceptacji Romów oraz znajdowania skuteczniejszych środków zaradczych na antycyganizm w instytucjach głównego nurtu.

Organizatorzy konferencji

Centralna Rada Niemieckich Sinti i Romów, Centrum Dokumentacji i Kultury Niemieckich Sinti i Romów, Europejski Instytut Sztuki i Kultury Romskiej (ERIAN) oraz ternype – Międzynarodowa Sieć Młodzieżowych Organizacji Romskich

Sownikune Jasfa / Złote Łzy

Autorzy wystawy: Małgorzata Mirga-Tas, Valerie Leray,
Emilia Rigova, Marcin Tas, Kalman Varady
Kuratorzy: Dr. Krzysztof Gil i Dr. Anna Mirga-Kruszelnicka

Wiersz "Krwawe łzy" Papuszy (Bronisławy Wajs, 1908-1987) – jednej z najbardziej znanych poetek romskich – zawierając w sobie całą grozę II wojny światowej, staje się głosem indywidualnej i zbiorowej traumy Romów w Europie. Przynajmniej 500 000 Romów, Romek i ich dzieci zostało zgładzonych w trakcie Holokaustu, co w niektórych krajach doprowadziło do zniknięcia nawet 90% populacji romskiej. Ból przeszłości był o tyle bardziej przeszywający, że przez dekady był to „Holokaust Zapomniany” – nieuznawany, niewidzialny, nieprzepracowany. Holokaust Romów nie przestaje kształtować naszej ponadnarodowej tożsamości zbiorowej, a jego konsekwencje są odczuwane do dnia dzisiejszego.

Kálmán Várady
Blok rzeźniczy 2009
Dzięki życzliwości Galerii Kaia

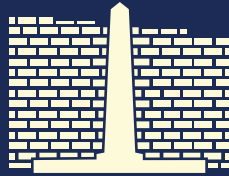
Zarazem jednak pamięć Holokaustu jest również źródłem inspiracji – oraz zdumiewającej siły i piękna – dla ocalałych z Zagłady Romów i ich potomków. Ceija Stojka, pochodząca z Austria Romka ocalała z Zagłady, obecnie słynna malarka, pisarka i aktywistka romska, używała języka sztuki do wytworzenia u Romów świadomości znaczenia naszej własnej kulturowej trwałości. Wierzyła ona bowiem, że „krew ofiar zmieni się w złoto w rękach młodego pokolenia”. Pamięć Zagłady zakotwicza Romów w naszej bolesnej przeszłości – a zarazem nasze przetrwanie jest siłą związującą wspólnoty Romów do dzisiaj. Blizny stały się częścią naszego dziedzictwa, co pozwala nam celebrować odporność, opór i siłę, uosabiane przez sam fakt naszego istnienia.

Niczym w starożytnej japońskiej sztuce Kintsugi, gdzie kawałki potłuczonej ceramiki zwiazuje się ponownie za pomocą złota, tożsamość Romów komponowana jest na nowo poprzez dawanie świadectwa naszemu przetrwaniu. Filozofia Kintsugi jest afirmacją faktu, że nieodłączną częścią żywej historii ludzi są uszkodzenia i próby ich naprawy, godne uwydatnienia, a nie ukrycia. Podobnie dla Romów pamięć Holokaustu to spoiwo wiązujące współczesne wspólnoty romskie, materiał, który odzwierciedla imponujące piękno zachowanej kultury romskiej.

Złoto to symbol boskości, niezniszczalności, wieczności, nieśmiertelności, chwały, doskonałości, duchowego oświecenia, żywotności, krwi oraz życia. Przez wieki złoto kojarzono ze słońcem i niebem: kościoły i ikony ozdabiane były złotem, aby oznaczyć przestrzeń boskiego sacrum. Związana ze złotem symbolika jest też powszechnie stosowana w mitach i legendach Romów.

Wystawa "Złote łzy" prezentuje prace artystów zajmujących się tematem pamięci Zagłady Romów. Poprzez sztukę przywołują oni traumę II wojny światowej, dając w ten sposób świadectwo pamięci tych wydarzeń, przesłankę dla odzyskiwania romskiej tożsamości i życia. Traumatyczne dziedzictwo Zagłady zostaje przemienione w metaforyczne złoto, co spaja na nowo rozproszone fragmenty tej trudnej pamięci w piękną, chociaż pokrytą bliznami, całość kultury Romów.

Dr. Krzysztof Gil i dr. Anna Mirga-Kruszelnicka

75. Jahrestag
2. August 2019

Europäischer Holocaust- Gedenktag für Sinti und Roma

1. August 2019 **Auditorium Maximum, Krakau**

19.00–20.00 Ankunft und Begrüßung der internationalen Gäste und Delegationen

20.00–22.00 **Konzert in Erinnerung an die ermordeten Sinti und Roma am 2. August 1944**

Roma und Sinti Philharmoniker unter der Leitung von Riccardo M Sahiti

Verleihung des Sonderpreises des Europäischen

Bürgerrechtspreises der Sinti und Roma an Dr. Piotr Cywinski,

Direktor des Staatlichen Museums Auschwitz-Birkenau

22.00 Empfang

2. August 2019 **Birkenau, Lagerabteilung B II e**

9.45–10.30 Einlass und Security-Check, Gang zum Denkmal

10.00 **Lesung der Namen der Opfer am Denkmal durch junge Sinti und Roma**

10.30 Ankunft der Überlebenden und VIP Delegationen

11.00–12.15 **Gedenkveranstaltung**

12.15–12.45 **Kranzniederlegung**

13.00 Ende der Gedenkveranstaltung

13.00 **Mittagessen und Empfang im Zentrum für Gebet und Dialog,**

ausgerichtet vom Zentralrat Deutscher Sinti und Roma und dem Verband der Roma in Polen in Zusammenarbeit mit dem Staatlichen Museum Auschwitz-Birkenau

14.30–15.30 **Gedenkveranstaltung: Ansprachen der Internationalen Organisationen, Parlamentarier und Regierungsvertreter**

13.00 **Mittagessen und Jugendkonferenz „Dikh He Na Bister“ in der Internationalen Jugendbegegnungsstätte** in Oświęcim, ausgerichtet vom Internationalen Roma Jugendnetzwerk ternYpe und dem Dokumentations- und Kulturzentrum Deutscher Sinti und Roma

16.00 **Eröffnung des internationalen Jugendtreffens**

16.30 **Begegnung von Jugendlichen mit Holocaust-Überlebenden**

Bis 20.00 Möglichkeit des Besuchs des Roma Museums in Oświęcim

Bis 20.00 Möglichkeit des Besuchs des Auschwitz Museums, insbesondere der Ausstellung zum Völkermord an Sinti und Roma in Block 13

Roma- und Sinti-Denkmal in Birkenau um 11.00 Uhr

Herr Romani Rose

im Namen der Organisatoren - Zentralrat
Deutscher Sinti und Roma und des Roma Ver-
bandes in Polen

Frau Else Baker

Auschwitz Überlebende

Frau Eva Fahidi-Pusztai

Auschwitz Überlebende

Herr Nadir Dedic

Jasenovac Überlebender

Rev. Jesse L. Jackson Sr.

Präsident der Rainbow / PUSH-Koalition

Herr Mateusz Morawiecki

Ministerpräsident von Polen
(angefragt)

Zentrum für Dialog und Gebet in Oświęcim um 14.30 Uhr

Herr Roman Kwiatkowski

im Namen der Organisatoren - des Roma
Verbandes in Polen und des Zentralrats
Deutschen Sinti und Roma

Frau Věra Jourová

Kommissarin für Justiz und Verbraucher,
Europäische Kommission

Herr Michael Roth

Staatsminister für Europa, Deutschland

Botschafter Georges Santer

Vorsitzender der International Holocaust
Remembrance Alliance

Herr Jeroen Schokkenbroek

Direktor für Antidiskriminierung
beim Europarat

Pan Dan Doghi

Leiter der Kontaktstelle für Roma und Sinti,
OSZE-ODIHR

Lord Nicholas Bourne von Aberystwyth,

Minister für Glauben, Parlamentarischer
Staatssekretär, Vereinigtes Königreich

Herr Peter Pollak

Mitglied des Europäischen Parlaments

Frau Soraya Post

Mitglied des Europäischen Parlaments
2014–2019

Herr Laszlo Teleki

ehemaliger ungarischer Abgeordneter

Bei allen Veranstaltungen wird simultan gedolmetscht:
Englisch, Polnisch, Deutsch, Romanes

Romani Rose und Roman Kwiatkowski

Romani Rose
Zentralrat Deutscher
Sinti und Roma

Etwa 4.300 Sinti und Roma wurden in der Nacht des 2. August 1944 in den Gaskammern von Auschwitz-Birkenau ermordet, die meisten von ihnen alte Menschen, Frauen und Kinder, die letzten Häftlinge im Lagerabschnitt B II e, dem sogenannten „Zigeunerlager“. Dieses Jahr jährt sich dieser Tag zum fünfundsiebzigsten Male.

Die Europäische Union erklärte 2015 den 2. August zum „Europäischen Holocaust-Gedenktag für Sinti und Roma“, die Republik Polen seit dem Jahr 2011. Seit Anfang der 90er Jahre organisieren der Zentralrat Deutscher Sinti und Roma und der Verband der Roma in Polen jährlich eine Gedenkveranstaltung in Erinnerung an 500.000 ermordete Sinti und Roma im nationalsozialistisch besetzten Europa.

Dieser 2. August ist ein wichtiger Tag für Sinti und Roma in Deutschland, in Polen, und in allen europäischen Ländern und darüber hinaus. Dieser Tag gilt zuerst dem Gedenken an unsere Opfer. Aber wir müssen genauso dem Vermächtnis unserer Opfer und aller Opfer der Nazis gerecht werden: Wir müssen heute Verantwortung übernehmen für Demokratie und Rechtsstaat, für Menschenrechte und Menschenwürde. Wir müssen heute diesem krankhaften Nationalismus entgegentreten, der in vielen Teilen der Welt wieder virulent und gewaltbereit auftritt. Die Morde mit rechtsextremem und rassistischem Hintergrund sind eine mehr als deutliche Warnung, dass unser Rechtsstaat und unsere Demokratie unmittelbar bedroht sind.

Wenn wir an die Verbrechen der Nazis erinnern, dann umfasst das nicht nur die Opfer des Holocaust. Die Nazis sind für Millionen Opfer verantwortlich, die Verbrechen der Nazis haben Deutschland und Europa in den Abgrund gerissen. Wir dürfen deshalb nicht zulassen, dass erneut ein rassistisch definierter Volksbegriff, der allein auf der Abstammung beruht, Geltung erlangt und dass dieser Nationalismus wieder die Gefahr einer Teilung Europas provoziert.

Zu diesem Fünfundsiebzigsten Jahrestag sprechen zu uns drei Überlebende des Holocaust: Else Baker, die als Sinti-Kind nach Auschwitz-Birkenau verschleppt wurde; die jüdische Überlebende Éva Fahidi-Pusztai, die Augenzeugin der Mordaktion am 2. August wurde; Nadir Dedic, der als Rom das Konzentrationslager Jasenovac in Kroatien überlebte, das mit Auschwitz-Birkenau das Vernichtungslager mit den vielleicht meisten Opfern unter den Sinti und Roma überhaupt.

Hauptredner der diesjährigen Veranstaltung ist Reverend Jesse L. Jackson Sr. als einer der bekanntesten Repräsentanten der amerikanischen Bürgerrechtsbewegung. Diese amerikanische Bürgerrechtsarbeit, die von Personen wie Rosa Parks, Martin Luther King, Malcolm X und seit vielen Jahrzehnten von Reverend Jackson geprägt wurde, war und ist Vorbild für Sinti und Roma in Deutschland und in Europa. Die Erfolge der amerikanischen Bürgerrechtsbewegung sind nach wie vor Hoffnungsträger für Minderheiten weltweit, die noch immer unter Rassismus und Ausgrenzung, unter Gewalt und Verfolgung leiden.

Dr. Piotr M. A. Cywiński

Direktor des Staatlichen Museums und der Gedenkstätte Auschwitz-Birkenau

Erinnerung ist das Fundament der Identität. Aber die Erinnerung geht weit über die Identität hinaus. Wenn wir uns nur an uns selbst und an unsere Nächsten erinnern, würde diese Ichbezogenheit unsere Fähigkeit zum Vergleichen, Bezugnehmen und Urteilen sowie unsere moralische und ethische Wertung der gesamten Vergangenheit zerstören. Das Fundament wäre beeinträchtigt, und unsere Identität wäre bis in die Grundfesten erschüttert.

Wieviele Prozent der Befragten diverser Umfragen müssten sich wünschen, Sinti und Roma als Nachbarn haben zu wollen, damit wir die Situation für gut erachten? Eine irritierende Frage ... Zum einen möchte man sagen, das wahre Gute beginnt, wenn man einen neutralen Wert erreicht, und zum anderen wären wir in vielen europäischen Ländern zufrieden, wenn man um nur einen Bruchteil den Hass reduzieren könnte.

Hass oder ethnisch motivierte Abneigung gegenüber Anderen ist immer eine Perversion. Diese lässt sich immer und vor allen Dingen auf Komplexe und auf den mangelnden Glauben in die eigene Identität zurückführen.

Der Jahrestag der Auflösung des „Zigeunerlagers“ in Birkenau ist ein Moment der Stille zum Gedenken an die Tragödie der Opfer. Er ist aber auch eine moralische Verpflichtung für uns in der Gegenwart. Denn die Menschen in unserem Europa, sind vor dem Gesetz immer noch nicht gleich, dazu könnte man eine Vielzahl trauriger Beispiele anführen. Den heute diskriminierten Menschen sind wir es schuldig, über unser Verhalten nachzudenken. Ebenso wie wir es den Opfern von vor 75 Jahren schuldig sind.

Angela Merkel

Bundeskanzlerin der Bundesrepublik Deutschland

Der Völkermord an den Sinti und Roma hallt bis heute nach. Ihre systematische Verfolgung und Ermordung während der nationalsozialistischen Schreckensherrschaft bleiben ein schmerzhaftes Trauma. Allein nach Auschwitz wurden etwa 23.000 Sinti und Roma verschleppt. Die meisten von ihnen fanden dort einen qualvollen Tod – unter ihnen auch die bis zur Auflösung des Lagerabschnitts B II e verbliebenen Sinti und Roma. Es waren vor allem Kinder, Mütter und alte Menschen, die in die Gaskammern getrieben wurden. Dieser unselige 2. August 1944 markiert einen Tiefpunkt unserer Geschichte – eine unfassbare Tragödie für die Sinti und Roma, eine Tragödie für Deutschland.

Auch heute, 75 Jahre später, können und dürfen wir dieses grausame Verbrechen gegen die Menschheit nicht vergessen. Wir müssen die Geschichten der Opfer erzählen und ihrer in Demut gedenken. Wir müssen die Erinnerung weitertragen von Generation zu Generation. Diese Verantwortung gehört untrennbar zu Deutschland.

Im Bewusstsein der Verantwortung für die Vergangenheit gilt es, der Verantwortung für die Gegenwart und Zukunft gerecht zu werden. Sinti und Roma bilden mit etwa sechs Millionen Angehörigen heute die größte ethnische Minderheit in der Europäischen Union. Sie erfahren leider immer noch häufig Ausgrenzung und Diskriminierung. Das hat mitunter zur Folge, dass nicht wenige ihrer Kinder vergleichsweise ungünstige Chancen für ihren weiteren Lebensweg haben. Das dürfen wir nicht hinnehmen.

Die Bundesregierung schützt und fördert Minderheiten auf vielfältige Weise. So setzt sich etwa ein eigener Beauftragter für die Belange

nationaler Minderheiten ein. Ein Beratender Ausschuss für Fragen der deutschen Sinti und Roma bringt ihre Vertreterinnen und Vertreter mit der Bundesregierung, mit Abgeordneten und Landesregierungen zusammen. Im März dieses Jahres nahm die Expertenkommission Antiziganismus ihre Arbeit auf. Deutschland unterstützt auch die europäischen Bemühungen, die Situation der Roma in ihren Heimatländern zu verbessern, gerade auch im Südosten Europas.

Der 2. August ist ein Tag der Trauer und Erinnerung. Verbrechen gegen die Menschheit verjähren nicht. Geschehenes lässt sich nicht ungeschehen machen. Doch aus der Erinnerung erwächst uns die Verpflichtung, im Kampf gegen Diskriminierungen jeder Art nicht nachzulassen. Wir stehen in der Pflicht und Verantwortung, die Würde jedes einzelnen Menschen zu schützen – in Deutschland und in Europa. Seien Sie gewiss: Die Bundesregierung ist an Ihrer Seite.

Thorbjørn Jagland

Generalsekretär des Europarates

Das Vernichtungslager hier in Auschwitz-Birkenau zeugt von der Ermordung von Millionen unschuldiger Menschen, die von den Nazis und ihren Verbündeten ins Visier genommen wurden: Juden, Homosexuelle, Menschen mit Behinderung und andere Minderheiten. Aber am 2. August erinnern wir uns vor allem an Hunderttausende von Männern, Frauen und Kindern der Gruppe der Sinti und Roma, denen unter grausamen und schrecklichen Umständen das Leben genommen wurde. Denn an jenem Tag vor 75 Jahren wurden Tausende von ihnen im sogenannten „Zigeunerlager“ ermordet.

Es ist ein sehr düsteres Kapitel unserer Geschichte. Doch dem Holocaust an Sinti und Roma wurde in Europa lange Zeit wenig Beachtung geschenkt. Das war ein großer Fehler. Wir müssen uns erinnern. Wir tun dies um den Opfern unseren Respekt zu zollen und sind uns dabei jener Generationen bewusst, die verloren gegangen sind und die für das Leben in Europa wichtige Beiträge geleistet hätten.

Wir erinnern an den 2. August 1944 aber auch, weil es unsere Pflicht ist dafür Sorge zu tragen, dass solche Dinge nie wieder passieren können: Heute haben in einigen Teilen Europas extreme Bewegungen und Parteien an Stärke gewonnen. Hassreden gegen Sinti und Roma sind weit verbreitet, sie schleichen sich gelegentlich in den allgemeinen politischen Diskurs ein und begünstigen jene Denkweisen, die zu Hassverbrechen führen.

Dies darf nicht unwidersprochen bleiben. Stattdessen müssen wir die Lehren aus der Vergangenheit ziehen, sie auf die Gegenwart übertragen und eine bessere Zukunft sicherstellen. Aus diesem Grund hat der Europarat den Kampf

für die soziale Teilhabe der Sinti und Roma zu seiner politischen Priorität erklärt.

Dabei geht es nicht nur um Institutionen: Jeder Einzelne trägt Verantwortung dafür sich zu informieren, der Ausgrenzung anderer entgegenzutreten und Menschenrechte und Demokratie zu schützen. Wir müssen einander als ebenbürtig ansehen - als Menschen, deren Rechte und deren Würde von größter Bedeutung sind. Und wir müssen bereit sein, alle Handlungen und Äußerungen anzuprangern, die von Vorurteilen begleitet sind und die wir – Tag für Tag, Jahr für Jahr – sehen oder hören.

Věra Jourová

EU-Kommissarin für Justiz, Verbraucherschutz und Gleichstellung

Der 2. August 2019 ist ein Tag voller Schmerz und Trauer. Heute gedenken wir derjenigen Sinti und Roma, die während des Holocausts umgekommen sind. Wir würdigen auch diejenigen, die den Holocaust überlebt und ihr Leben der Versöhnung gewidmet haben.

Dieser Tag soll uns an den lange Zeit „Vergessenen Völkermord“ erinnern, den die Nationalsozialisten an den Sinti und Roma verübt haben. Über Jahrzehnte wurde der Holocaust an den Sinti und Roma geleugnet, obwohl es sich um die zweitgrößte Gruppe von Menschen handelte, die unter nationalsozialistischer Herrschaft aus rassistischen Gründen getötet wurden. Dieser Tag soll uns daran erinnern, wachsam zu sein. Er soll unser Engagement stärken denen entgegenzutreten, die versuchen unsere Geschichte zu fälschen, die den Holocaust leugnen oder dessen grundlegende Bedeutung für das heutige Europa in Frage stellen. Der Grundsatz „Nie wieder“ hat nur dann Bestand, wenn wir uns an jene erinnern, die ermordet wurden.

Die Sinti und Roma sind für viele Europäer vergessene Opfer des Holocaust. Das Erinnern an ihre historische Verfolgung erinnert uns an die Notwendigkeit, die Herausforderungen anzugehen, denen sie noch heute gegenüberstehen und die zu oft übersehen werden. Sieben Jahrzehnte nach Ende des Zweiten Weltkrieges sind Sinti und Roma noch immer täglich Hass, Gewalt, Diskriminierung und Rassismus ausgesetzt.

Dieser Tag fordert von uns Antiziganismus in all seinen Formen entschieden zu verurteilen und den Mut jene zu schützen, die davon betroffen sind. Wir brauchen Menschen, die aktiv werden, wenn sie rassistische Handlungen in der Öffentlichkeit sehen, wenn sie auf europäischen Straßen antiziganistische oder rassistische Parolen hören. Und es ist die Pflicht eines jeden von uns in der EU, unseren Mitbürgerinnen und Mitbürgern mit Würde und Respekt zu begegnen.

Angesichts der abnehmenden Zahl von Überlebenden des Holocaust haben wir die moralische

Verantwortung dafür Sorge zu tragen, dass der Holocaust fest im kollektiven Gedächtnis Europas verankert ist. Es ist von zentraler Bedeutung, dass an die nationalsozialistischen Verbrechen erinnert wird und wie sie Nachkriegsordnung Europas geprägt haben. Wir müssen an den Holocaust und die aus ihm erwachsenden Lehren für die Bekämpfung von Antisemitismus, Rassismus und alle anderen Formen von Hass insbesondere in Zeiten von wachsendem Populismus erinnern.

Die politische Bildungs- und Erinnerungsarbeit bleibt ein zentrales Element beim Aufbau von Widerstandsfähigkeit gegen alle Formen von Rassismus und Hass in multikulturellen Gesellschaften wie Antiziganismus oder Antisemitismus. Die EU-Mitgliedstaaten müssen eine wirksame Politik zur Erinnerung an historische Gräueltaten sicherstellen, historische Stätten schützen und Bildung und Forschung auf diesem Gebiet fördern.

Die Erinnerung an die Gräueltaten des Holocaust, des dunkelsten Kapitels der europäischen Geschichte, ist für das Verständnis Europas von entscheidender Bedeutung, um den wahren Wert der universellen Menschenrechte, der Demokratie, der Rechtsstaatlichkeit und der Nichtdiskriminierung, auf denen unsere Union beruht, zu verstehen. Europäer zu sein und zu werden bedeutet, unsere gemeinsame Geschichte anzuerkennen und zu akzeptieren.

Botschafter Georges Santer

Vorsitzender der Internationalen Allianz für die Erinnerung an den Holocaust (IHRA)

Ich bin als Vorsitzender der International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA) zutiefst bewegt von der Einladung, an den Erinnerungsfeierlichkeiten anlässlich des 75. Jahrestages der Liquidation des sogenannten „Zigeunerlagers“, dem Lagerabschnitt für Sinti und Roma hier in Auschwitz-Birkenau, teilzunehmen und zu sprechen. Die dramatischen Ereignisse, die in der Nacht von dem 2. Auf den 3. August geschahen, sind allgemein bekannt und bilden das Fundament des Gedenktages an den Völkermord an den Sinti und Roma.

Weniger bekannt sind die Massenmorde, die nach dem Überfall der Nazis auf die Sowjetunion gleichermaßen Juden wie Roma betrafen, als die Erschießungskommandos der Einsatzgruppen, der Wehrmacht, der Polizeieinheiten und der lokalen Hilfspolizei zehntausende Angehörige der beiden Gruppen massakrierten. Die physische Auslöschung in den Vernichtungslagern wurde ebenso wie die Massenmorde mit Kugeln auf der Basis eines ideologischen Rassenkonzepts durchgeführt.

Heute, 75 Jahre nach der Liquidierung des „Zigeunerlagers“, stellen wir mit Besorgnis und Wut fest, dass in vielen europäischen Ländern Roma und Sinti wieder zunehmend diskriminiert, marginalisiert und Opfer von Brutalität werden. An diesem Tag der Trauer und des Gedenkens verpflichten wir uns, gegen das Wiederaufleben eines Übels zu kämpfen, das eine Schande für ganz Europa ist, das gehofft hatte, das der Samen einer besseren Zukunft auf den Boden einer bitteren Vergangenheit gepflanzt werden könnte, wie wir es in der Stockholmer Erklärung, dem Gründungsdokument der IHRA, lesen können.

Die IHRA hat vor vielen Jahren einen Ausschuss für den Völkermord an den Roma mit dem Ziel eingerichtet, das Bewusstsein für die Vernichtungspolitik der Nationalsozialisten gegen Roma und Sinti zu schärfen und Bildung,

Erinnerung und Forschung zu einem festen und integralen Bestandteil ihrer Arbeit zu machen. Daher hat die Organisation die erste umfassende Online-Bildungsplattform zum Völkermord an den Roma und Sinti für Lehrer und Schüler finanziell gefördert. Dem Erhalt von Stätten, an denen die Roma zusammen mit Juden und Angehörigen anderer Gruppen gelitten haben, kommt oberste Priorität bei der Umsetzung zu. Standorte wie Lety u Pisku, Staro Sajmiste, Komaron oder Jasenovac sollen der dauerhafte Beleg für die furchtbare Grausamkeit in der Vergangenheit bleiben und eine Warnung für diejenigen darstellen, die es heute wagen, die Grundwerte unseres demokratischen Nachkriegseuropa zu gefährden.

Bildung, Erinnerung, Forschung und der Erhalt der authentischen Orte sind die grundlegenden Werkzeuge in unserem Bestreben, die Vision der International Holocaust Remembrance Alliance wahr werden zu lassen: „Ein Welt, die an den Holocaust erinnert, eine Welt ohne Völkermord“.

Else Baker

Else Baker wurde im Dezember 1935 in Hamburg als Tochter einer Sintiza geboren. Als Kleinkind wurde sie durch eine Pflegefamilie (Auguste und Emil Matulat) aufgenommen. Im März 1943 wurde Else durch zwei Polizisten verhaftet und zum Fruchtschuppen im Hamburger Hafen gebracht, der als Sammelpunkt für Deportationen von Juden, Sinti und Roma aus Hamburg in die Konzentrationslager diente. Das 7-jährige Mädchen sollte zusammen mit 328 anderen Sinti und Roma in das Konzentrationslager Auschwitz gebracht werden. Zu Elses Glück gelang es ihrem Pflegevater, Emil Matulat, ihre Freilassung zu erreichen. Sie durfte nach Hause zurückkehren.

Allerdings wurde sie im April 1944 erneut verhaftet und wieder zum Fruchtschuppen gebracht. Dieses Mal konnte ihr Pflegevater ihre Deportation nicht verhindern. Sie wurde nach Auschwitz verschleppt. Ganz auf sich allein gestellt, überlebte sie das Lager nur, da sich

eine ältere Sintiza ihrer annahm. Als die letzten im Lagerabschnitt B11e verbliebenen Sinti und Roma im August 1944 ermordet wurden, wurde Else von ihrer Beschützerin getrennt und in das Konzentrationslager Ravensbrück transportiert. In der Zwischenzeit hatte sich ihr Pflegevater mit persönlichen Eingaben an Behörden und führende Funktionäre des NS-Regimes gewandt. Im September 1944 erhielt er die Erlaubnis, Else aus Ravensbrück abzuholen. Heute lebt Else Baker in Großbritannien, in das sie in den 1960er Jahren emigrierte. Seit den 1990er Jahren ist sie in der Zeitzeugenarbeit aktiv und wurde für ihr Engagement mehrfach ausgezeichnet. So war sie 2005 die erste Sintiza, die durch die britische Königin empfangen wurde.

„Ich war nur 8 Jahre alt und ganz alleine. Es war wie ein Inferno. Diese Situation wird man nie mehr los.“

(Interview mit Else Baker, 2007)

Éva Fahidi-Pusztai

Éva Fahidi kam am 22. Oktober 1925 in Debrecen, Ungarn, als Tochter von Dezső und Irma Fahidi in einer großen, wohlhabenden Familie zur Welt. Nach der Besetzung Ungarns durch die Wehrmacht im Frühling 1944 wurde die Familie zusammen mit allen jüdischen Einwohnern gezwungen in einem Ghetto im Westteil der Stadt zu leben. Am 27. Juni 1944 waren sie Teil des letzten großen Transports aus Debrecen nach Auschwitz-Birkenau. Während die SS ihre Mutter und ihre Schwester in den Gaskammern ermordete, wurde Éva Fahidi Mitte August zusammen mit anderen ungarischen jüdischen Frauen zur Zwangsarbeit in das KZ-Außenlager Münchmühle im hessischen Allendorf verschleppt. Nach ihrer Befreiung kehrte sie in ihre Heimat zurück, wo sie sich in den ersten Jahren nicht mehr zurechtfinden konnte. Zur Zeit der kommunistischen Schauprozesse erklärte man sie zum „deklassierten Element“ und ließ sie als Hilfsarbeiterin beim Aufbau der Stadt Sztálinváros (heute Dunaújváros) schuften. Nach der

Revolution 1956 arbeitete sie im staatlichen Außenhandel, nach der Wende 1989 gründete sie eine eigene Außenhandelsfirma. Éva Fahidi lebt heute in Budapest.

Schon bei ihrer Ankunft in Auschwitz-Birkenau am 1. Juli 1944 wurde Éva Fahidi mit den menschenunwürdigen Bedingungen konfrontiert unter denen die Sinti und Roma in der Sektion B11e lebten. Ihre Schilderungen sind ein wichtiges Zeugnis über die Ermordung der verbliebenen 4.200-4.300 Sinti und Roma in der Nacht vom 2. auf den 3. August 1944.

„Wer die Verzweiflungslaute, das Wehgeschrei, Beten, Fluchen, Flehen, Weinen, Schluchzen, Klagen und Jammern gehört hat, wird es nie vergessen können. Ich habe keine Sprache, um diese Laute der Todesfurcht, des Entsetzens und des Schmerzes wiederzugeben, keine Worte, sie zu beschreiben.“

(Die Seele der Dinge, S. 172.)

Biografie

Nadir Dedič

Nadir Dedic wurde 1930 in der Gemeinde Bosanska Gradiska im Norden des heutigen Bosniens und Herzegowinas geboren. Nachdem ihn deutsche Soldaten gefangen hatten, übergab man ihn den faschistischen Ustascha, welche ihn in das Konzentrationslager Jasenovac in Kroatien verschleppten. Von 1942 bis 1945 fanden dort Massenermordungen von Roma statt. Ein Großteil seiner Verwandten, so auch sein Vater Alija und seine Mutter Kada, starben in Konzentrationslagern (namentlich 34 Personen mit dem Namen Dedič). Nach eigenen Angaben waren insgesamt 81 Familienmitglieder davon betroffen. Enver Hatić, ein muslimischer Freund der Familie und Ustascha, befreite ihn aus dem KZ und nahm ihn

als eigenes Kind auf. Bei ihm blieb Nadir Dedic und arbeitete als Hirte, bis er sich 1943 den Partisanen anschloss und am Volksbefreiungskrieg beteiligte. In den 1970ern engagierte er sich dafür das Bewusstsein der Öffentlichkeit bezüglich des Holocausts an den Roma in zu vergrößern. Er war aktives Mitglied des Runden Tisches zu Jasenovac im Jahr 1986. Außerdem initiierte er die Errichtung eines Mahnmals in Gedenken an die Opfer des faschistischen Terrors in Žeravica, Bosnien und Herzegowina. Seine Ehefrau Fata Dedic (1926/1930-2018) war ebenfalls im KZ Jasenovac inhaftiert und auch ein Großteil ihrer Familie und Verwandten kam in Konzentrationslagern ums Leben.

Rev. Jesse L. Jackson

Reverend Jesse Louis Jackson, Sr., Gründer und Präsident der Rainbow PUSH Coalition (RPC), ist eine der führenden Persönlichkeiten in der US-amerikanischen Bürgerrechtsbewegung, sowie in religiösen und politischen Diskursen. Rev. Jackson, ein enger Weggefährte von Rev. Dr. Martin Luther King Jr., hat seit den 1960er Jahren in praktisch jeder Bewegung für Empowerment, Frieden, Bürgerrechte, Gendergerechtigkeit sowie wirtschaftliche und soziale Gerechtigkeit eine zentrale Rolle gespielt. Als zweifacher Präsidentschaftskandidat organisierte Rev. Jackson umfassende Wahlregistrierungskampagnen in den Südstaaten und leitete Proteste für enteignete Bauern in Iowa sowie für vertriebene Fabrikarbeiter im sogenannten Rust Belt. Er stellte sich an die Spitze im Kampf um ein freies Südafrika. Bei Missionen der Barmherzigkeit auf der ganzen Welt war er maßgeblich an der Befreiung hunderter Gefangener beteiligt.

Am 9. August 2000 verlieh Präsident Bill Clinton Rev. Jackson die „Presidential Medal of Freedom“, die höchste zivile Auszeichnung der USA. Für seine Arbeit im Kontext von Menschenrechten, Bürgerrechten und einem gewaltfreien sozialen Wandel erhielt Rev. Jackson mehr als 40 Ehrendokortitel.

Regelmäßig hält er Vorlesungen an bedeutenden Hochschulen und Universitäten, darunter Howard, Yale, Princeton, Morehouse, Harvard, Columbia, Stanford, Hampton und der Universität von Kwa-Zulu-Natal in Südafrika. Ein Kennzeichen von Rev. Jacksons Arbeit war stets sein Engagement für junge Menschen.

Die Rainbow PUSH Coalition ist eine multiethnische, progressive, internationale Organisation, die im Dezember 1996 von Reverend Jesse L. Jackson, Sr. gegründet wurde mit dem Ziel jenen eine Stimme zu geben, die nicht gehört werden. Sie ging aus dem Zusammenschluss von zweier Organisationen hervor: der 1971 gegründeten Operation PUSH (People United to Serve Humanity) und der 1984 gegründeten Rainbow Coalition. Mit Hauptsitz in Chicago und Büros in Washington, DC, Atlanta, Detroit, Houston, Los Angeles, New York und Oakland setzt sich die Organisation ein für die Verwirklichung des amerikanischen Traums für alle Bürger. Die Mission von RPC ist es Frieden und Gerechtigkeit auf der ganzen Welt fördern und die Bürgerrechte eines jeden durch die Angleichung der Teilhabe in Wirtschaft und Bildung zu schützen, zu verteidigen und zu erhalten.

Historical text label on the corkboard, providing context for the photographs.

Historical text label on the corkboard, providing context for the photographs.

Block 13 Der nationalsozialistische Völkermord an den Sinti und Roma. Eine Ausstellung des Dokumentations- und Kulturzentrums Deutscher Sinti und Roma im Staatlichen Museum Auschwitz-Birkenau.

Europäischer Bürgerrechtspreis der Sinti und Roma Sonderpreis 2019

Dr. Piotr Cywiński

Direktor des Staatlichen Museums Auschwitz-Birkenau

Der Direktor des Staatlichen Museums Auschwitz-Birkenau, Dr. Piotr M. A. Cywiński, wird für seine besonderen Verdienste mit dem Sonderpreis des „Europäischen Bürgerrechtspreises der Sinti und Roma in Erinnerung an Oskar und Vinzenz Rose“ gewürdigt. Die Verleihung durch den Zentralrat Deutscher Sinti und Roma, das Dokumentations- und Kulturzentrum Deutscher Sinti und Roma und die Manfred-Lautenschläger-Stiftung findet anlässlich der Gedenkveranstaltungen zum 75. Jahrestag des 2. Augusts statt, dem Europäischen Holocaust-Gedenktag für Sinti und Roma.

Dr. Cywinski leistet eine herausragende Arbeit, um das Vermächtnis der Opfer von Auschwitz zu bewahren und um das Bewusstsein für den nationalsozialistischen Völkermord an den Sinti und Roma zu stärken. Die Unterstützung der jährlichen Gedenkveranstaltung im ehemaligen Vernichtungslager Auschwitz-Birkenau anlässlich des Europäischen Holocaust-Gedenktages für Sinti und Roma am 2. August, die Einrichtung der Dauerausstellung zum nationalsozialistischen Völkermord an den Sinti und Roma im Staatlichen Museum Auschwitz-Birkenau und die jüngsten Weiterbildungsmaßnahmen der Museumspädagogen im Heidelberger Dokumentationszentrum sind nur einige Meilensteine, die hier beispielhaft für die intensive Zusammenarbeit von Zentralrat und Dokumentationszentrum mit dem Staatlichen Museum Auschwitz-Birkenau stehen. Dr. Cywinski, der in den letzten Jahren schweren öffentlichen Angriffen und Hasskampagnen von rechtsextremen und nationalistischen Bewegungen in Polen ausgesetzt war, steht maßgeblich für die Erinnerungs- und Gedenkpolitik bezüglich des Holocaust an den Sinti und Roma Europas. Diese Erinnerungspolitik wurde von Dr. Cywinski nicht ausschließlich auf die notwendige Aufarbeitung der Vergangenheit ausgerichtet, sondern sie versteht sich als Verantwortung für die Gegenwart.

Der Europäische Bürgerrechtspreis der Sinti und Roma soll vor dem Hintergrund der äußerst besorgniserregenden Menschenrechtssituation in vielen europäischen Staaten einen Beitrag zur Wahrung und Durchsetzung der

Bürgerrechte der Angehörigen der Sinti- und Roma-Minderheiten in ihren jeweiligen Heimatländern leisten. Zugleich versteht sich der Preis als ein Signal an die politisch Verantwortlichen, an Medien und gesellschaftliche Gruppen in Europa, gegen tief verwurzelte Klischees und Vorurteilsstrukturen vorzugehen, um die alltägliche Ausgrenzung der Minderheit schrittweise zu überwinden. Seit 2019 wird der Preis in Erinnerung an die Holocaust-Überlebenden Oskar und Vinzenz Rose vergeben, zwei herausragende Vertreter der Bürgerrechtsbewegung der Sinti und Roma in Deutschland. Vinzenz Rose überlebte das Konzentrations- und Vernichtungslager Auschwitz-Birkenau.

Die bisherigen Preisträger sind Wladyslaw Bartoszewski (†), Auschwitz-Überlebender und zweimaliger polnischer Außenminister (2008), Simone Veil (†), erste Präsidentin des Europäischen Parlaments (2010), Thomas Hammarberg, ehemaliger Menschenrechtskommissar des Europarats (2012), Tilman Zülch, Mitbegründer und Präsident der Gesellschaft für bedrohte Völker (2014), die Menschenrechtsorganisation Amnesty International (2016) und Andrej Kiska, Präsident der Slowakischen Republik (2019).

Der Stifter des Bürgerrechtspreises

Der Unternehmer Dr. h.c. Manfred Lautenschläger ist Gründer des Finanzdienstleisters MLP und hat im Jahr 2002 die Manfred Lautenschläger-Stiftung ins Leben gerufen. Ihr Zweck ist die Förderung von Wissenschaft und Forschung, Bildung und Erziehung, Kunst und Kultur sowie der Völkerverständigung. Manfred Lautenschläger ist Ehrendoktor der theologischen Fakultät der Universität Heidelberg, Ehrenszenator der Universität Heidelberg und der Hochschule für Jüdische Studien Heidelberg sowie Mitglied des Universitätsrates der Universität Heidelberg. Seit Juli 2002 gehört Manfred Lautenschläger dem Kuratorium des Dokumentations- und Kulturzentrums Deutscher Sinti und Roma an. Im Jahr 2007 gründeten die Manfred-Lautenschläger-Stiftung, der Zentralrat und das Dokumentations- und Kulturzentrum Deutscher Sinti und Roma den Europäischen Bürgerrechtspreis der Sinti und Roma.

Konzert anlässlich des Europäischen Holocaust-Gedenktages für Sinti und Roma

Roma und Sinti Philharmoniker

Die Roma und Sinti Philharmoniker wurden 2002 gegründet, um in der Sinti- und Roma-Kultur verwurzelte Musikstücke aufzuführen und das musikalische Erbe der Roma und Sinti zu pflegen. Es besteht aus professionell ausgebildeten Roma- und Sinti-Musikern, die hauptberuflich in Sinfonie- und Opernorchestern Europas engagiert sind. Es wird von Riccardo M Sahiti künstlerisch geleitet. Die Roma und Sinti Philharmoniker haben sich zum Ziel gesetzt, das musikalische Erbe der Roma und Sinti mit ihrer jahrhundertealten Musiktradition und ihren mannigfaltigen Einflüssen auf die klassische Musik aufzuzeigen und zu bewahren. Sie führen Konzerte auf, deren Programme orchestrale Werke enthalten, die die stilistische Einflussnahme durch die Musik der Roma und Sinti in sich tragen. Außerdem sind für sie im Laufe der Jahre mehrere zeitgenössische Kompositionen als Auftragswerke entstanden, die Roma- und Sinti-Einflüsse bewusst aufgreifen und kompositorisch verarbeiten. Die Roma und Sinti Philharmoniker verstehen sich als Botschafter der Roma- und Sinti-Musikkultur.

Riccardo M Sahiti

Riccardo M Sahiti, gebürtiger Roma, schloss 1990 seine Studien in Dirigieren und Musikpädagogik an der Fakultät für Musikkunst in Belgrad bei Prof. Stanko Sepic ab. Diese Ausbildungsphase vertiefte er durch opernsinfonisches Dirigieren am Konservatorium »P. I. Tschaikowsky« in Moskau bei Yuri Ivanovic Simonov sowie an der Hochschule für Musik und Darstellende Kunst Frankfurt am Main bei Prof. Jiri Starek. Er besuchte Meisterkurse bei Jorma Panula und Péter Eötvös. Dirigiererfahrung sammelte er unter anderem vor Orchestern wie den Belgrader Philharmonikern, Schlesischen Philharmonikern Kattowitz, dem Radio-Sinfonieorchester Beograd und dem Sinfonieorchester Savarija Szombathely, Ungarn. Seit 2002 ist Riccardo M Sahiti künstlerischer Leiter und Dirigent der Roma und Sinti Philharmoniker. Im Jahr 2016 erhielt er von Bundespräsident Joachim Gauck das Bundesverdienstkreuz für seine Arbeit mit den Roma und Sinti Philharmonikern.

Das Orchester trat in internationalen Konzertreihen wie dem Beethoven-Fest Bonn, Menuhin-Festival Gstaad und Heidelberger Frühling auf. Konzerte führte es in so bedeutende Häuser wie Nieuwe Kerk Amsterdam, Rudolfinum Prag, Philharmonie Berlin, Alter Oper Frankfurt, Staatstheater Wiesbaden und Dresdner Frauenkirche. Im Jahr 2015 strahlte der europäische Kultursender „Arte“ eine über 50-minütige Dokumentation über die Roma und Sinti Philharmoniker und seinen Dirigenten Riccardo M Sahiti aus.

Adrian Coriolan Gaspar

Adrian Coriolan Gaspar ist ein rumänisch-österreichischer Pianist, Komponist und Arrangeur. Er ist einer der wichtigsten Roma-Musiker in Österreich. Mit 13 Jahren komponierte er sein erstes Stück „Sonatine in C-Dur“. 2003 wurde er für sein Stück „Romanes-ke“ als jüngster zeitgenössischer Komponist beim Wettbewerb der Wiener Musikschulen ausgezeichnet. Adrian Gaspar gründete 2005 das Adrian Gaspar Orchestra, das bald in den österreichischen

Adrian Coriolan Gaspar

Roma und Sinti Philharmoniker

Medien als „jüngste Jazz-Big-Band der Welt“ gefeiert wurde. Neben der Big Band leitet Adrian Gaspar verschiedene andere Musikprojekte, darunter das Adrian Gaspar Trio und die Adrian Gaspar GypsyCombo, mit denen er 2007 bei den Austrian World Music Awards den Newcomer Award gewann. Adrian Gaspar engagiert sich in verschiedenen musikalischen, sozialen und kulturellen Projekten. Er hat das Musikprojekt Bridge-Beat ins Leben gerufen, das regelmäßig Workshops mit Sinti-Musikern organisiert. Außerdem ist er auch Organisator des jährlichen IMPROVISION Festivals in Wien.

Roger Moreno-Rathgeb

Der schweizerisch-holländische Sinto-Komponist, Musiker und Arrangeur Roger Moreno-Rathgeb hat sein „Requiem für Auschwitz“ allen Opfern des nationalsozialistischen Regimes gewidmet. Es entstand unter dem Eindruck seines persönlichen Besuchs der KZ-Gedenkstätte in Auschwitz. „Schon, als ich das Areal von Auschwitz betreten hatte, entstand bei mir das Anfangsthema des Requiem in meinem Kopf“, erinnert sich der Komponist an die Entstehung des einstündigen Werkes, die sich dann als Ausdruck seines individuellen „Traumas von Auschwitz“ und Schreibblockade manifestierend über mehrere Jahre erstrecken sollte. Das „Requiem für Auschwitz“ bedient sich der Textvorlage der lateinischen Requiem-Messe und erklingt in einer expressiven Tonsprache mit deutlichen stilistischen Prägungen im Sinne der Roma- und Sinti-Musiktradition. Nach der Uraufführung in den Niederlanden erlebte es weitere Aufführungen in mehreren europäischen Großstädten wie Krakau, Prag, Berlin, Budapest, Frankfurt, Dresden und Wiesbaden.

Roger Moreno-Rathgeb

Sinti und Roma in Auschwitz

Heinrich Himmler erteilte am 16. Dezember 1942 die Weisung, alle noch im „Dritten Reich“ befindlichen Sinti und Roma in das Konzentrationslager Auschwitz zu deportieren. Wenig später ergingen entsprechende Befehle für die besetzten Gebiete. Der „Auschwitz-Erlass“ war das Signal zur vollständigen Vernichtung der Sinti und Roma. Das Vernichtungslager Auschwitz-Birkenau steht symbolisch für den Holocaust an den über 500.000 ermordeten Sinti und Roma im NS-besetzten Europa.

Die Nationalsozialisten verfolgten aufgrund ihrer rassistischen Ideologien Sinti und Roma ebenso wie Juden mit dem Ziel der vollständigen Vernichtung. Parallel zur verstärkten Verfolgung der jüdischen Bevölkerung radikalisierten sie daher auch das Vorgehen gegen Sinti und Roma. Im April 1940 begann eine erste Welle groß angelegter Deportationen, durch die 2.500 Sinti und Roma aus Deutschland in das Generalgouvernement verschleppt wurden.

Zur Zeit des „Auschwitz-Erlasses“ befanden sich bereits viele Sinti und Roma in Konzentrationslagern oder waren in den besetzten Gebieten Opfer von Massenerschießungen geworden. Alle übrigen waren im Reichsgebiet unter haftähnlichen Bedingungen an ihren Wohnorten festgeschrieben worden. Mit der Durchsetzung des „Auschwitz-Erlasses“ wurden Sinti und Roma in ihren Wohnungen verhaftet oder direkt von ihren Arbeitsplätzen abgeholt. Sie durften fast keine persönlichen Gegenstände mitnehmen. Persönliche Papiere wurden ihnen abgenommen, Grundbesitz und Vermögen zu Gunsten des Reichs eingezogen. Eingepfercht in Güterwaggons kamen viele von ihnen bereits während der mehrtägigen Fahrt nach Auschwitz ums Leben.

Vom Februar 1943 an wurden nahezu 23.000 Sinti und Roma aus elf europäischen Ländern in das Vernichtungslager Auschwitz-Birkenau verschleppt. Der größte Teil stammte aus dem Reichsgebiet: über 13.000 Frauen, Männer und Kinder.

Die in Auschwitz-Birkenau eintreffenden Sinti- und Roma-Familien wurden im Lagerabschnitt B II e inhaftiert, der von der SS als „Zigeunerlager“ bezeichnet wurde. Rechts und links der Lagerstraße standen jeweils 20 Baracken, davon waren 32 Baracken zur Unterbringung der Familien vorgesehen. Bis zu 800 Menschen wurden in einer Baracke zusammengepfercht. Der gesamte Lagerabschnitt war mit einem elektrisch geladenen Stacheldraht umgeben.

Die an der „Rampe“ ankommenden Häftlinge wurden zunächst in „arbeitsfähig“ und „nichtarbeitsfähig“ selektiert. Im Mai 1943 kam es zu den ersten Massenvergasungen; ein ganzer ankommender Transport von Sinti und Roma, über 2.700 Männer, Frauen und Kinder wurden in den Gaskammern ermordet. Wer als „nichtarbeitsfähig“ galt, wurde sofort in den Gaskammern ermordet. Die „arbeitsfähigen“ Häftlinge wurden nach Geschlechtern getrennt im Lagerbuch des „Zigeunerlagers“ erfasst. Allen wurde ein „Z“ mit einer Nummer auf den Arm tätowiert, kleinen Kindern auf den Oberschenkel.

Von allen Lagern des KZ Auschwitz hatte das „Zigeunerlager“ die höchste Todesrate. 19.300 Menschen fielen dieser Vernichtungsmaschinerie zum Opfer; 5.600 wurden vergast; 13.700 erlagen dem Hunger, den Krankheiten, Seuchen und medizinischen

1

- 1 Elisabeth und Zilla Franz Angehörige der niederländischen Sinti-Familie Franz, die von Westerbork nach Auschwitz deportiert wurden.
- 2 Paul Steinbach in Soldatenuniform mit seinen beiden Nichten.
- 3 Eduard Höllenreiner als Soldat während des ersten Weltkrieges.
- 4 Angehörige der Sinti-Familie Bamberger, Dreißigerjahre. Margarete Bamberger (links vorne) wurde später nach Auschwitz deportiert. Max Bamberger (ganz rechts) wurde auf der Flucht in Jugoslawien kurz vor Kriegsende Opfer eines Massakers.

2

3

Experimenten. Letztere dienten dazu, einen Nachweis für den schicksalhaften Einfluss von Rasse und Vererbung zu erbringen. Die Phantasie der dafür zuständigen Ärzte, allen voran Josef Mengele, kannte dabei keine Grenzen. Roma und Sinti wurden Salzlösungen und Typhusbazillen injiziert, die Ärzte experimentierten mit Farbpigmenten, nahmen Herzinjektionen selbst vor, um die Augen von Zwillingen zu untersuchen.

Nach Selektionen durch die SS wurden im Frühjahr und Sommer 1944 etwa 3.000 Sinti und Roma zur „Vernichtung durch Arbeit“ in andere Konzentrationslager im Reichsgebiet deportiert. In Auschwitz blieben etwa 4.300 Menschen zurück, vor allem Alte, Frauen und Kinder. Sie alle ermordete die SS, trotz verzweifelter Widerstand, in der Nacht vom 2. auf den 3. August 1944 in den Gaskammern.

Auch nach dem 2. August 1944 trafen noch Transporte mit Sinti und Roma in Auschwitz ein. So wurden am 26. September 1944 etwa 200 Sinti und Roma - die meisten waren Kinder und Jugendliche – aus dem Konzentrationslager Buchenwald nach Auschwitz deportiert und zwei Wochen später in den Gaskammern ermordet.

Tadeusz Joachimowski, Häftling und Lagerschreiber in Auschwitz-Birkenau, berichtet, wie Sinti und Roma erfolgreich am 16. Mai 1944 Widerstand gegen die Vernichtungsaktion der SS leisteten. Diesem Widerstand wird in Europa mit dem „Romani Resistance Day“ gedacht. Neue Forschungen des Staatlichen Museums Auschwitz-Birkenau (Memoria 10 / Juli 2018) kommen zu dem Ergebnis, dass eine passive Widerstandsaktion voraussichtlich bereits im April 1944 stand fand und belegt den aktiven Widerstand der Sinti und Roma am 2. August, wie ihn Zeitzeugen eindringlich beschreiben.

Von Anfang an setzten sich Sinti und Roma gegen ihre Entrechtung und ihre „rassische“ Erfassung zur Wehr. Sie protestierten gegen diskriminierende Bestimmungen und versuchten, durch Eingaben oder persönliche Intervention die Freilassung deportierter Familienangehöriger zu erreichen. In den besetzten Gebieten arbeiteten viele Sinti und Roma eng mit Widerstandsgruppen zusammen. Sinti und Roma waren in allen Armeen der Alliierten, vor allem aber in der Roten Armee, stark vertreten.

Vor allem in Ost- und Südosteuropa spielten sie eine wichtige Rolle in den nationalen Befreiungsbewegungen und auch in Frankreich kooperierten sie eng mit der Résistance.

4

Der lange Weg zur Anerkennung des Holocausts an Sinti und Roma

1

2

„Der lange Weg zur Anerkennung des Holocaust an Sinti und Roma“ des Dokumentations- und Kulturzentrums Deutscher Sinti und Roma dokumentiert den Bürgerrechtskampf der Sinti und Roma für die Anerkennung des Holocaust und gegen den strukturellen Antiziganismus im heutigen Europa. Die Ausstellung wird von August bis November 2019 im Eingangsbereich des Staatlichen Museums Auschwitz-Birkenau gezeigt.

In ganz Europa haben anhaltender Antiziganismus und Leugnung lange Zeit verhindert, dass der Völkermord und die unter der NS-Diktatur an Sinti und Roma begangenen Verbrechen in angemessener Weise anerkannt wurden. Bis in die frühen 1980er Jahre war nur wenigen bekannt, dass über 500.000 Sinti und Roma von den Nationalsozialisten systematisch verfolgt und ermordet worden waren.

Im Nachkriegsdeutschland blieb die rassistische Denkweise des Nationalsozialismus in staatlichen Institutionen wie Polizei und Justiz weitgehend unverändert. Den Überlebenden wurde die Entschädigung verweigert, und die Strafverfahren gegen Nazi-Täter wurden rasch eingestellt. So wurde der Holocaust an Sinti und Roma über Jahrzehnte hinweg aus dem historischen Gedächtnis und aus der öffentlichen Erinnerung verdrängt – auch an den historischen Orten der Verfolgung. Der Hungerstreik von Sinti- und Roma-Aktivist*innen sowie Holocaust-Überlebenden im ehemaligen Konzentrationslager Dachau im Jahr 1980 war einer der Ausgangspunkte im Bürgerrechtskampf von Sinti und Roma in Deutschland und führte zur Gründung einer nationalen Interessenvertretung – den Zentralrat Deutscher Sinti und Roma – der die staatliche Anerkennung des Völkermords im Jahr 1982 erwirkte.

In den letzten Jahrzehnten führte der Bürgerrechtskampf der Sinti und Roma in ganz Europa zu Fortschritten: Anerkennung des Holocausts an Sinti und Roma, die Einrichtung würdiger Gedenkstätten und das wachsende Bewusstsein für den tief verwurzelten Rassismus gegen Sinti und Roma in der europäischen Geschichte.

Der 15. April 2015 war ein weiterer historischer Moment. Das Europäische Parlament stimmte mit überwältigender Mehrheit für eine Erklärung, mit der die historische Tatsache des Völkermords an Sinti und Roma während des Zweiten Weltkriegs anerkannt wird. Die Resolution hat den 2. August als Europäischen Holocaust-Gedenktag für Sinti und Roma eingeführt und alle Mitgliedsstaaten der Europäischen Union ebenfalls dazu aufgerufen. Dennoch bleibt in ganz Europa noch viel zu tun, v.a. in Bezug auf Anerkennung, Erinnerung, Forschung und Aufklärung über den Roma Holocaust.

Erinnerung in Europa: Beispiele in der Ausstellung

Während des Zweiten Weltkriegs wurde fast die gesamte Roma-Minderheit im unabhängigen kroatischen Staat getötet, die meisten Roma im Konzentrationslager Jasenovac. Nadir Dedić, ein Überlebender des Lagers, hat

3

1970 die Errichtung des Denkmals für die Roma-Opfer des faschistischen Terrors im Dorf Žeravica in Bosnien und Herzegowina initiiert. Die erste offizielle Gedenkveranstaltung am 2. August 2012 wurde von verschiedenen Roma-NGOs organisiert.

Während des Zweiten Weltkriegs waren Roma in Rumänien rassistisch-eugenischen Maßnahmen ausgesetzt. So wurden etwa 25.000 Männer, Frauen und Kinder nach Transnistrien deportiert. Es dauerte mehrere Jahrzehnte, um das Leiden dieser Menschen und der an ihnen begangenen Verbrechen anzuerkennen. Und erst nach über 70 Jahren wurde die Geschichte der Roma-Verfolgung endlich in rumänische Geschichtsschulbücher aufgenommen. Das erste Denkmal, das dem Schicksal der rumänischen Roma-Opfer des Holocaust gewidmet ist, wurde 2015 im Museum für Roma-Kultur in Bukarest eingeweiht.

Das Konzentrationslager in Lety u Písku im ehemaligen tschechischen Protektorat Böhmen und Mähren wurde 1940 erbaut. Im August 1942 befanden sich dort schätzungsweise 1.309 Männer, Frauen und Kinder; 326 von ihnen starben. Seit 1993 haben Roma-Aktivist*innen wiederholt die Beseitigung der Schweinefarm auf dem Gelände des Lagers gefordert. Und erst nach zwei Jahrzehnten unterzeichnete die tschechische Regierung schließlich einen Vertrag mit dem Grundstückseigentümer über den Kauf der Schweinefarm. Infolge des Vertrages wurde die Schweinefarm 2018 geschlossen und es wird an dieser Stelle ein Denkmal errichtet.

4

5

6

1 Ende des Hungerstreiks in der Gedenkstätte Dachau, 1980; (v.l.n.r.): Uta Horstmann, Anton Franz, Dronja Peter, Hans Braun, Romani Rose, Jakob Bamberger, Fritz Greusing und Franz Wirbel.

2 Gedenkveranstaltung an der Gedenkstätte mit dem Künstler Dani Karavan, der Bundeskanzlerin Angela Merkel, dem ehemaligen Bundespräsidenten Richard von Weizsäcker und dem Auschwitz-Überlebenden Reinhard Florian, Foto: Jens Jeske.

3 Soraya Post, ehemaliges Mitglied des Europäischen Parlaments und Initiatorin der Resolution zur Anerkennung des Völkermords an den Roma, zusammen mit Raymond Gureme, einem französischen Holocaust-Überlebenden und Kämpfer des französischen Widerstands, der im März 2015 vor Abgeordneten sprach, Foto: ternYpe Internationales Roma-Jugendnetzwerk.

4 Erste Gedenkfeier am Internationalen Tag der Erinnerung an die Roma-Opfer des Porajmos / Holocaust in Kroatien am 2. August 2012, Roma-Friedhof, Uštica, Gedenkstätte Jasenovac, Foto: Nationalrat der Roma.

5 Einweihung des Denkmals für den Roma-Holocaust; August 2015; Foto: Museum der Roma-Kultur.

6 Symbolisches Gedenken vor der Schweinefarm in Lety u Písku, Juni 2017, Foto: Jana Plavec.

1

Der Bürgerrechtskampf der Roma in Polen

Die Nachkriegsjahre in Polen markieren ein schwieriges Kapitel in der Geschichte der Roma. Infolge einer Reihe politischer Entscheidungen wurde Polen dazu gedrängt, ein ethnisch homogenes Land zu werden. Bereits in den 1950er Jahren ergriffen die kommunistischen Behörden drastische Maßnahmen, um die bis dahin isolierte Roma-Gemeinschaft zu assimilieren. Der Antiziganismus in der kommunistischen Ära in Polen löste offene Konflikte und Gewalt gegen Roma aus. Die Veränderungen im Zuge der politischen Wende von 1989 brachten für die polnischen Roma keine Verbesserungen. Im Gegenteil: Dem antiziganistischen Konsens entsprechend kam es zu Mob-artigen Übergriffen auf Roma. Eine solche Tat kollektiver Gewalt ereignete sich beispielsweise 1991 in Mława. Zwei Tage lang zerstörte eine Gruppe von etwa zweihundert Menschen siebzehn Häuser und sieben Wohnungen, in denen Roma lebten. In den folgenden Jahren kam es zu weiteren Gewaltthandlungen gegenüber Roma.

Mit der Demokratisierung des politischen Systems eröffnete sich jedoch endlich die Möglichkeit, zivilgesellschaftliche Organisationen der Roma in Polen zu gründen. Diese setzen sich seither für die Förderung der Roma-Kultur und für Bildungsarbeit ein und vertreten die Interessen der Roma in der polnischen Politik. Eine Organisation mit einer solchen Ausrichtung ist der polnische Roma-Verband, der 1992 mit einem Büro in Oświęcim gegründet wurde. Schließlich fand die Gedenkveranstaltung zum Jahrestag des 2. August 1944 erstmals 1994 unter der Schirmherrschaft des polnischen Präsidenten Lech Wałęsa statt.

Auschwitz steht symbolisch für die Verbrechen gegen die Menschlichkeit, die im 20. Jahrhundert verübt wurden. Die Eröffnung einer Dauerausstellung zum nationalsozialistischen Völkermord an Sinti und Roma am 2. August 2001 im Staatlichen Museum Auschwitz-Birkenau ist daher in ihrer Bedeutung nicht zu überschätzen. Das Projekt wurde auf Initiative und unter der Verantwortung des Dokumentations- und Kulturzentrums Deutscher Sinti und Roma in enger Zusammenarbeit mit der Auschwitz-Gedenkstätte, mit dem polnischen Roma-Verband, mit dem Museum für Roma-Kultur in Brno sowie Roma-Organisationen aus den Niederlanden, aus Ungarn, Österreich, Serbien und der Ukraine realisiert. Aufgrund dieser internationalen Arbeit ernannte die polnische Regierung 2006 Romani Rose als ersten Vertreter der Sinti und Roma zum Mitglied des Internationalen Auschwitz-Rates. Ein wichtiges politisches Signal für Europa setzte das polnische Parlament, indem es den 2. August im Jahr 2011 zum Gedenktag erklärte, um an die Vernichtung der Sinti und Roma zu erinnern.

2

3

- 1 Die Ausstellung „Die Geschichte und Kultur der Roma“ in Oświęcim: Blick in die Dauerausstellung, Foto: Roma-Vereinigung in Polen.
- 2 Die Ausstellung „Die Geschichte und Kultur der Roma“ wurde 2015 in Oświęcim eröffnet. Foto: Roma-Vereinigung in Polen.
- 3 Pressekonferenz am 16. Februar 1998 über die Anerkennung des Völkermords an Sinti und Roma durch die Nazis. An der Konferenz nahm unter anderem die Holocaust-Überlebende Krystyna Gil (2.v.r.) teil, Foto: Roma Association in Poland.

„DIKH HE NA BISTER!“ - Internationale Jugenderinnerungsveranstaltung

DIKH HE NA BISTER („Schau hin und vergiss nicht“ in Romani) - Anlässlich des Europäischen Holocaust-Gedenktages für Sinti und Roma am 2. August mobilisiert die Initiative jedes Jahr tausende junge Sinti und Roma, wie auch Nichtangehörige der Minderheit aus ganz Europa - um die Erinnerung, Anerkennung und Aufklärung über den Völkermord an Sinti und Roma weiter zu fördern.

1

DIKH HE NA BISTER bietet einen Ort zum Lernen über die Vergangenheit und fördert die Auseinandersetzung über die Rolle junger Menschen in der Erinnerungskultur an den Holocaust. Die Initiative schafft einen Dialog und persönliche Begegnungen junger Menschen mit Holocaust-Überlebenden. Ihre Aussagen inspirieren die Teilnehmer, sich mit aktuellen Formen von Antiziganismus und anderen Rassismen in Europa auseinanderzusetzen und sich diesen zu widersetzen.

2

DIKH HE NA BISTER bedeutet für viele junge Sinti und Roma die Möglichkeit ihre eigene Geschichte zu schreiben. In den letzten Jahren sind das Erinnern und die Anerkennung des Völkermords zu einem Schlüsselement der Jugendbewegung von Sinti und Roma geworden. Anlässlich des 70. Gedenktages an den Völkermord an Sinti und Roma am 2. August 2014 versammelte DIKH HE NA BISTER über 1.000 junge Sinti und Roma und Nicht-Roma aus 25 Ländern in Krakau und Auschwitz-Birkenau. Diese Mobilisierung trug maßgeblich dazu bei, dass das Europäische Parlament im Jahr 2015 den 2. August als „Europäischen Holocaust-Gedenktag für Sinti und Roma“ anerkannte.

3

DIKH HE NA BISTER befähigt junge Menschen in ihrem Kampf für Gerechtigkeit und Gleichberechtigung. Besonders nutzen viele Initiativen junger Menschen den „Romani Resistance Day“ (Widerstandstag) um sich für Widerstand und Selbstermächtigung einzusetzen.

4

DIKH HE NA BISTER wurde 2010 vom Internationalen Roma Jugendnetzwerk ternYpe und seinen Mitglieds- und Partnerorganisationen gegründet und wird gemeinsam mit dem Dokumentations- und Kulturzentrum Deutscher Sinti und Roma und in Zusammenarbeit mit dem Europarat organisiert.

5

1 Dikh He Na Bister-Jugenderinnerungsveranstaltung 2014 in Auschwitz-Birkenau, Jugendliche mit József Forgács (1935-2018), ungarischer Roma-Holocaust-Überlebender ; Foto: Márton Neményi.

2 Rita Prigmore, eine Sinti-Holocaust-Überlebende aus Deutschland, die ihre Geschichte während Dikh He Na Bister 2014 jungen Menschen erzählt; Foto: ternYpe.

3 Nach einem ganzen Tag im Museum Auschwitz-Birkenau errichteten Jugendliche einen Baum der Erinnerung, Dikh He Na Bister 2018; Foto: Praskiewicz.

4 Über 1.000 junge Sinti und Roma und Nicht-Roma aus ganz Europa nahmen am 2. August 2014 in Auschwitz-Birkenau an der Gedenkveranstaltung zum 70-jährigen Jahrestag teil. Foto: Márton Neményi.

5 Die Überlebenden Rita Prigmore, József Forgács und Raymond Gurême gehen Seite an Seite zur Gedenkveranstaltung zum 70. Jahrestag des Völkermords an Sinti und Roma in Auschwitz-Birkenau; Foto: Artur Conka.

„Ich habe Angst, dass Europa seine Vergangenheit vergisst und dass Auschwitz nur schläft. Antiziganistische Bedrohungen, Strategien und Aktionen besorgen mich zutiefst und machen mich sehr traurig.“
Ceija Stojka (1933 - 2013)

Hauptthemen der Konferenz

1. Repräsentation der Erinnerung von Sinti und Roma in Kunst und Kultur

Dieses Panel befasst sich mit Schlüsselfragen der Repräsentation der Erinnerung von Sinti und Roma in Kunst und Kultur. Die Kunst ist ein kraftvolles Mittel, um die subjektiven Erfahrungen der Vergangenheit von Sinti und Roma leidenschaftlich zu vermitteln. Insbesondere der Holocaust ist ein gemeinsamer Bezugspunkt der Inspiration und ein relevantes Thema in kulturellen Produktionen von Sinti und Roma. Die Kunst kann auch als ein Rahmen für die Auseinandersetzung mit individuellen und kollektiven Traumata der Vergangenheit dienen. Diese kulturellen Produktionen und Artefakte sind wichtig für die Gestaltung einer kollektiven Erinnerungskultur unter Sinti und Roma in ganz Europa und darüber hinaus.

2. Historische Erzählungen von Sinti und Roma über den Holocaust

Dieses Panel untersucht historische Erzählungen von Sinti und Roma über den Holocaust, die Anerkennung subjektiver Erzählungen, historischer Interpretationen und Zeugnisse sowie die vorhandenen Strukturen und Formen zur Archivierung und Weitergabe der Erinnerung: Welches sind die spezifischen historischen Interpretationen der Vergangenheit und ihre Auswirkungen auf die Gegenwart? Auf welche Art und Weise und durch welche Objekte kann die historische Erinnerung von Sinti und Roma vermittelt werden? Wo werden historische Artefakte der Sinti und Roma aufbewahrt und haben wir Zugang zu ihnen? Wie werden die Erfahrungen aus der Vergangenheit innerhalb der Minderheit kommuniziert und wie extern an die Mehrheitsgesellschaft weitergegeben?

Die Organisatoren der Konferenz:

Zentralrat Deutscher Sinti und Roma, Dokumentations- und Kulturzentrum Deutscher Sinti und Roma, Europäisches Roma-Institut für Kunst und Kultur (ERIAN) und Internationales Roma Jugendnetzwerk ternYe

3. Räume der Erinnerung und Repräsentation der Erfahrungen von Sinti und Roma

Das kollektive Gedächtnis erfordert Institutionen, Räume und Rituale, um die historischen Erzählungen der Sinti und Roma über die Holocaust-Erfahrungen zu fördern und zu verbreiten. Derzeit gibt es wichtige Initiativen zur Errichtung von Gedenkstätten und / oder zum Bau von Roma-Museen an einigen Orten in ganz Europa, z.B. in Lety und Jasenovac. Wie können wir die Vernetzung und den Erfahrungsaustausch zwischen bestehenden und zukünftigen Institutionen, die das kollektive Gedächtnis der Sinti und Roma repräsentieren, verstärken, um eine gemeinsame, verhandelte und konsolidierte Interpretation der Geschichte von Sinti und Roma zu erreichen, auch in Institutionen der Mehrheitsgesellschaft.

4. Die Bürgerrechtsbewegung von Sinti und Roma für Anerkennung und gegen Antiziganismus

Vier Jahrzehnte nach dem Hungerstreik der Sinti und Roma Holocaust-Überlebenden und Aktivist*innen im ehemaligen Konzentrationslager Dachau im Jahr 1980 geht der Widerstand von Sinti und Roma gegen die Leugnung des Holocaust weiter, wie auch das Engagement für die Anerkennung und Bekämpfung des Antiziganismus sowie für politische, kulturelle und soziale Rechte. Dieses Panel schafft einen Diskussionsraum, um aktuelle Strategien und zukünftige Perspektiven dieser Arbeit zu verhandeln. Dadurch soll sowohl die Mobilisierung von Sinti und Roma gestärkt, als auch der tiefgreifende strukturelle Antiziganismus thematisiert, anerkannt und in Institutionen der Mehrheitsgesellschaft bekämpft werden.

Tränen aus Gold / Sownakune Japsa

Ausstellung von Małgorzata Mirga-Tas, Valerie Leray,
Emilia Rigova, Marcin Tas, Kalman Varady
Kuriert von Dr. Krzysztof Gil und Dr. Anna Mirga-Kruszelnicka

In dem Gedicht „Blutige Tränen“ fasst Papusza (Bronisława Wajs, 1908-1987), eine der berühmtesten Roma-Dichterin aus Polen, die Schrecken des Zweiten Weltkriegs zusammen und bringt das individuelle und kollektive Trauma der Kriegserfahrungen der Sinti und Roma in Europa zum Ausdruck. Während des Holocaust wurden mindestens 500.000 Sinti und Roma ermordet, wobei einige Länder bis zu 90% ihrer gesamten Roma-Bevölkerung vernichteten. Die Erfahrungen der Vergangenheit wurden noch schmerzhafter, weil es jahrzehntlang ein „vergessener Holocaust“ war – nicht anerkannt, unsichtbar, unversöhnt. Der Holocaust an den Sinti und Roma prägt weiterhin die transnationale kollektive Identität der Minderheit und seine Folgen werden bis heute gelebt.

Die Erinnerung an den Holocaust ist aber auch eine kraftvolle Inspirationsquelle - und eine überraschende Schönheit und Stärke - für Generationen von Holocaust-Überlebenden und ihre Kinder. Ceija Stojka, eine Überlebende des Holocaust aus Österreich und eine berühmte Roma-Malerin, Schriftstellerin und Aktivistin, nutzte die Sprache der Kunst, um Sinti und Roma für die Bedeutung unserer eigenen kulturellen Persistenz zu sensibilisieren. Sie glaubte, dass „das Blut der Opfer in den Händen der neuen Generation zu Gold werden wird“. Die Erinnerung an den Holocaust ist ein Anker in der schmerzhaften Vergangenheit der Sinti und Roma - aber unser Überleben ist die Bindungskraft der heutigen Sinti und Roma-Minderheiten. Die Narben werden zu einem Teil unseres Erbes, das uns hilft, die Widerstandsfähigkeit, den Widerstand und die Kraft zu feiern, die unsere Existenz ausmachen.

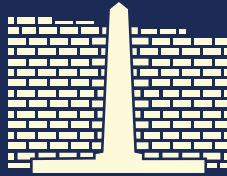
Kálmán Várady
Fleischerblock 2009
Mit freundlicher Genehmigung
der Galerie Kai Dikhas

So wie in der alten japanischen Kunst von Kintsugi, bei der Keramikscherben mit Gold zusammengefügt werden, wird die Identität der Sinti und Roma wiederhergestellt und unser Überleben bestätigt. Die Philosophie von Kintsugi bestätigt, dass Bruch und Reparatur Teil der lebendigen Geschichte sind und nicht etwas, das getarnt werden muss. Für Sinti und Roma ist die Erinnerung an den Holocaust der verbindende Klebstoff der heutigen Minderheit, in dem sich die majestätische Schönheit der überlebenden Sinti und Roma Kulturen widerspiegelt.

Das Gold ist ein Symbol für Göttlichkeit, Unzerstörbarkeit, Ewigkeit, Unsterblichkeit, Ruhm, Vollkommenheit, spirituelle Erleuchtung, Vitalität, Blut und Leben. Im Laufe der Jahrhunderte wurde Gold mit der Sonne und dem Himmel in Verbindung gebracht. Kirchen und Ikonen wurden vergoldet, um das Göttliche darzustellen. Ebenso verwenden viele Mythen und Legenden der Sinti und Roma die mit Gold verbundene Symbolik.

Die Ausstellung „Tränen aus Gold“ zeigt Werke von Künstlern, die sich mit dem Thema Holocaust-Erinnerung beschäftigen. Durch die Kunst rufen sie das Trauma des Zweiten Weltkriegs wach und geben so Zeugnis von der Erinnerung an den Holocaust an den Sinti und Roma als Voraussetzung für die Wiedererlangung der Identität und Existenz. Das traumatische Erbe des Holocaust verwandelt sich in metaphorisches Gold, das die fragmentierten Erinnerungsstücke zusammenbringt, um das vernarbte und dennoch schöne kulturelle Ganze der Sinti und Roma zu bilden.

Dr. Krzysztof Gil und Dr. Anna Mirga-Kruszelnicka

75-to Jubileumo
2 Augusto 2019

**Evropako
Gindosko
Dive pe
Romano
Holokosto**

1 August 2019 **Auditoriùmi Maximum e Universitetaqo Jagiellon**

19.00–20.00 Areslipe aj priaripe e maškarthemutne delegacienqo aj reprezentantenqo

20.00–22.00 **Koncèrti and-i memòria e Sintenqi aj e Rromenqi mudarde p-o 2 August 1944**

Filarmoniko orkèstra Rromenqi aj Sintenqi, dirigènti o Riccardo M Sahiti
Pinzaripe kotar o Dr. Piotr Cywinski, Direktòri e Themutne Muzeumesqo Auschwitz-Birkenau, specialone Prajçoça e Civilone Hakajenqo vaś o Sinte aj o Roma

22.00 Recèpcia

2 August 2019 **Birkenau, làgero sèkcia B II e**

9.45–10.30 Girdipe aj kontròla sekuritetaqi, phiripe k-o memoriàli

10.00 **O terne Roma aj Sinte drabaren e viktimenqe anava k-o memoriàli**

10.30 Areslipe e prazivdenqo aj e delegacienqo VIP

11.00–12.15 **Ceremònia komemoraciaqi**

12.15–12.45 **Ceremònia çhivipnasqi luludă**

13.00 Agor e komemoraciaqe ceremoniaqo

13.00 **Xabe aj recèpcia and-o cèntro vaś dialògo aj rugipe**, priarel o Centràlo Sombeś e Germaniaqe Sintenqo aj Rromenqo, aj i Asociàcia e Rromenqi and-i Pòlska sombutipnasqe e Themesqe Muzeumeça Auschwitz-Birkenau

14.30–15.30 **Ceremònia komemoraciaqi: Vakerimàta kotar o maškarthemutne organizàcie, reprezentantă parlamentesqe aj raimatenqe**

13.00 **Xabe aj konferènca ternipnasqi “Dikh He Na Bister” and-o Maškarthemutno Cèntro e Ternipnasqe Kidimatenqi** and-o

Oświècim, priarel i Maškarthemutni romani ternikani drakhin ternÿpe aj o Kulturàlo aj dokumentaciaqo Cèntro e Germaniaqe Sintenqo aj Rromenqo

16.00 **Putaripe e maškarthemutne ternipnasqe ondipnasqo**

16.30 **Maladipe e ternenqe e prazivdença kotar o genocidi**

zi k-o 20.00 Śajutnipe vizitaqo k-o Muzèò rromano and-o Oświècim

zi k-o 20.00 Śajutnipe vizitaqo k-o Muzèò e Auschwitz-esqo, partikular i ekzpozicia pal-o genocidi e Sintenqo aj e Rromenqo and-o Blok 13

Memoriàli e Rromenqo aj Sintenqo k-o 11.00

R. Romani Rose

k-o anav e organizatorenqo – o Centràlo Sombes e Germanikane Sintenqo aj Rromenqo aj i Asociàcia e Rromenqi and-i Pòlska

Rni. Else Baker

Sintica savi prazivda k-o Auschwitz-Birkenau

Rni. Eva Fahidi-Pusztai

utni savi prazivda k-o Auschwitz-Birkenau

R. Nadir Dedic

Roma savo prazivda k-o Jasenovac

Rev. Jesse L. Jackson Sr.

Presidènti e Koaliciaqo Rainbow/PUSH R.

R. Mateusz Morawiecki

Premièri e Polskaqo (a chol te konfirmil)

Cèntro vaś Dialògo aj Rugipe and-o Oświęcim k-o 14.30

R. Roman Kwiatkowski

and-o anav e organizatorenqo – i Asociàcia e Rromenqi and-i Pòlska aj o Centràlo Sombes e Germanikane Sintenqo aj Rromenqo

Rni. Vera Jourova

Komisàrka vaś Justicia aj Konsomatòr, Evroputni Komisia

R. Michael Roth

Themesqo Ministri vaś i Evròpa, Germània

Ambasador Georges Santer

Śerutno e Maśkarthemutne Aliancaqo vaś o Seripe e Holokaustesqo

R. Jeroen Schokkenbroek

Direktòri vaś anti-diskriminàcia, Sombes e Evropaqo

R. Dan Doghi

Śerutno e Kontaktesqo Viramlinãqo vaś o Romane aj Sintikane Problème, OSCE-ODIHR

R. Lord Nicholas Bourne of Aberystwyth

Ministri vaś o Patãpe, Parlamentàro tal-Sekretàri e Themenqo, Unisardo Thagaripe

R. Peter Pollak

Deputèti e Evroputne Parlamentesqo

Rni. Soraya Post

Deputèta e Evroputne Parlamentesqo 2014–2019

R. Laszlo Teleki

purano Deputèti e Ungariaqo

Andes a akala ondimàta, ka ovel rinçhibãripe simultàno:
Anglikanes, Pòlski, Germanikanes aj Romanes

Romani Rose and Roman Kwiatkowski

Romani Rose
Centralna Rada Niemieckich
Sinti i Romów

Roman Kwiatkowski
Stowarzyszenie Romów w Polsce

Paśpaśe 4300 Sinte aj Rroma mudardile and-i rät e 2-tone Avgustosqi 1944 and-o livnä e gazesqe k-o Auschwitz-Birkenau, pubut lenθar phure manuśa, zuvlä aj tikne, o palutne phandle manuśa e kampesqe B II e, sar sas akhardo "ciganenqo kàmpi". O 2-to Avgust 2019 si o eŧta-var-deś thaj panzto pherdives odole divesesqo.

And-o 2015, i Evroputni Ònia deklaronda o 2 Avgust sar « Evroputno Dives e Holokaustesqe Seripnasqo vaś o Sinte aj o Rroma ». I Republika e Polskaqi kerel komemoràcia kotar o berś 2011. Aba k-o anglune berśa 1990, o Centràlo Sombeś e Germanikane Sintenqo aj Rromenqo khetanes e Asociaciaça e Rromenqi and-i Pòlska organisarde jekh komemoràcia p-o seripe e 500 000 Rroma aj Sinte mudarde k-i Evròpa okupime kotar o Nacional Socialistä.

Akava 2 Avgust si jekh vasno dives vaś o Sinte aj o Rroma and-i Germània, and-i Pòlska, ande sa o evroputne Thema aj vi maj dur. Akava dives si anglal sa jekh dives e seripnasqo vaś amare viktime. No amen trebul vi te das ćaćipe vaś sa o palmukhlipe amare viktimenqo aj savorre viktimenqo so kerde o nazistä : avdives amen musaj te las responsabilitèta vaś i demokracia aj o thagaripe e thamăqo vaś o manuśikane hakaja aj i manuśikani demnitèta. Avdives, amen musaj te mamujisaras akava nasvalo nacionalismo kaj si pàlem virulènto aj violènto ande but thana e sundalesqe. O ekstrem daxno aj o rasisto mudarimàta si duśle alärme kaj amaro thagaripe e thamăqo aj amari demokracia si k-o imediàto riziko.

Seripe e nazistenqe krimenqo nane sadaj vaś o viktime e Holokaustesqe. O nazistä si dośale vaś miliònä viktime, o krìma e nazistenqe ćhivde i Evròpa and-o xasaripe. Kodolaθar, amen naśti te mukhas jekh rasisto definìcia e vorbaqi bazome nùmaj p-i origìna te ovel afirmisardo palpalem aj akava nacionalismo te provokonel palem o riziko e ulavipnasqo vaś i Evròpa.

Ande akava eŧta-var-deś aj panzto pherdives, trin prazivde e Holokaustesqe vakeren amenqe : i Else Baker, kaj sas lini k-o Auschwitz-Birkenau sar tikni sintica ; i prazivdi zutni i Éva Fahidi-Pusztai, savi dikhla o masivo midaripe k-o 2 Avgust ; o Nadir Dedic, jekh rrom savo aćhilo zivdo kotar o kàmpi e koncentraciaqo k-o Jasenovac and-i Kroàcia, savo e eksterminaciaqe kampeça Auschwitz-Birkenau śaj te ovel o kàmpi maj bute viktimença rromane.

O śerutno vakerno akale berśesqe ceremoniaqo si o Jesse L. Jackson Sr. Jekh kotar o maj bare reprezentàntä e civilone hakajenqe miśkipnasqo and-o Unisarde Thema e Amerikaqe, formisardo manuśenθar sar i Rosa Parks, o Martin Luther King, o Malcolm X, aj o Reverend Jackson bute berśenqe, sas aj si jekh modèli vaś o Sinte aj o Rroma and-i Germània aj and-i Evròpa. O arelimàta e Amerikaqe civilone hakajenqe miśkipnasqe den pànda patăpe vaś o minoritète k-o sundal save si pànda dukhavde kotar o rasismo aj i eksklùzia, i violènca aj i persekùcia.

Amen naisaras ćaće ileça savorren save kerde buti vaś te ovel akaja komemoràcia vaś o 75-to pherdives bare dedikaciaça, aj special o bute ternen save den amen vast akate sar volontàrà.

Dr. Piotr M. A. Cywiński

Direktòri e Themesqo Muzeosqo aj e Memioralone Thanosqo Auschwitz-Birkenau

I memòria si temèli vaś i identitèta. A i memòria arese but maj dur sari identitèta. Kana seres nùmaj tut aj te pašutne manuśen, arese k-o korkorro-centrupe savo ka xatarel to śajutnipe te keres komparàcia, te verifikuines aj te aktisares efiko e nakhlipnaça. Amaro temèli ovel atòska po slàbo aj kadia, vi amari identitèta ka xasarel pi stabilitèta.

Sode zene trebul te den anglal k-o sa verver sondàze kaj kamen te ovel len pašutne rroma aj sìnite, kaj amen te phenas kaj i situàcia si laçi? O puçhipe naj laço... zi kana pe jekh rig, ka phenes, na śirdel te ovel laçhes zi kana na arese k-o zero, aj pe aver rig, ande but thema e Evropaqe, ka ovas sas lošale te dikhas kaj telöl barem dopaś percent.

I xir ja o atnikano duśmanipe si so fòra jekh pervèrsia. On si so fòra aj anglal sa jekh rezultàti e inferioritetaqe kompleksenqo aj e bipaçapnasqo ande pesqi identitèta.

O pherdives kana seras i likvidàcia e "Zigeunerlager"-esqi and-o Birkenau si jekh momènti kana śandikanes dikhas i tragèdia ande savi nakhle o viktime. No si vi amari moràlo obligàcia te das godi pal-o akanutnipe. Odolesqe so si pànda but manuśa ande amari Evròpa avdives save nane barabar anglal i thami aj śaj te das deśa dukhavne misala. Amen musaj te reflektonas pal-o amare àkie avdives aj akaja reflècia si jekh obligàcia so si amen karing so o manuśa diskriminime. Odoorkha sode si vi karing o viktime akana 75 berś anglal.

Angela Merkel

Germaniaqi Federàlo Kancelàrka

O Genocìdi mamuj o Sinte aj o Rroma, kerel reverba avdives. I sistematiko persekùcia aj i destrùkia e Sintenqi aj e Rromenqi k-o teròri so thagarel sas k-o regìmi e nazistenqo aóhel jekh dukhavni tràuma. Paópaóe 23000 Sinte aj Rroma sas deportuime nùmaj k-o Auschwitz. Pobut lenóar mudardile. Maókar lenóe sas but xiliàde save aóhile zi k-i finàlo likuidàcia e kampesqi B II e k-i rät e 2-tone Avgustesqi. O viktime akale traóvale zungalipnasqe sas maj but tikne penqe diença aj phure manuóa. O 2-to Avgust si jekh kotar o maj telutne virama ande amari història – jekh tragedia vaó o Sinte aj o Rroma savi naóti mothovdól, jekh tragedia vaó i Germània.

Vi avdives ,75 beró palal odola ondimàta, amen naóti aj na trebul te bistras akala bimanuóikane krimã mamuj o Manuóipen. Amen musaj te mothovas o històrie e viktimenqe aj te seras len. Amen musaj te dikãras i memòria zivdi kotar jekh generàcia k-i aver. Akaja responsabilitèta si integràlo kotor e Germaniaqe historiaqo aj e akanutne vaxtesqo.

Dipe patív amari angazàcia karing o nakhlipe mandavel vi lipe e responsabilitetaqo vaó akana aj o avutnipe. Paópaóe óove milione zenença o Rroma aj o Sinte si i po bari etnikani minoritèta and-i Evroputni Ònia. Pe bibaxt, on pànda malaven diskriminàcia aj eksklùzia. Thavdal, o óajimàta aj o óanse bute óhavorenqe and-o zivipe si óhinde. Akava si vareso so naóti te birinas.

O federàlo raipen e Germaniaqo brakhel aj del dumo o minoritète bute óhandenóe. Jekh speciàlo reprezentànto lel sàma pal-o interèsã e nacionalone minoritetenqe and-i Germània. Jekh komitèti vaó o tème phandle e rromença aj e sintença del jekh platfòrma vaó

konsultàcie maókar o organizàcie e rromenqe aj e sintenqe, o federàlo raipen, o deputètã aj o raimàta e federalone themenqe. And-o Mars akale beróesqo sas vazdini jekh komisia ekspertenqi p-o anticiganismo. I Germània del dumo vi o evroputne zordimàta vaó o laócharipe e zivipnasqe situaciaqo e rromenqo ande lenqe Thema, special and-i mesmero-disórigutni Evrópa.

O 2-to Avgust si jekh dives rovipnasqo aj seripnasqo. Nane The 2nd of August is a day of mourning and remembrance. Vaó o krimã mamuj o manuóipe nane khoslípe e vaxteça so nakhel. So kerdilo naóti te khoslól. A te seres mandavel vi i obligàcia te na mukhes khanó and-o marípe mamuj sarsavi óhand e diskriminaciaqi. Isi amari duí aj responsabilitèta te rakhas i demnitèta sarkone manuóesqi – and-i Germània aj and-i Evrópa. Oven sarbarr : o Federàlo Raípe e Germaniaqo tordól paóe tumenóe.

Thorbjørn Jagland

Generalo Sekretari e Evropaqe Sombešesqo

O kàmpi e eksterminaciaqo akate k-o Auschwitz-Birkenau dikhàrel o gevajipe sar mudardile miliònã manuša bidošale, kotar o nacistã aj lenqe aleatã: zuta, homoseksualã, nasvale manuša aj aver minoritete maškar lenqe. No p-o dũjto Avgust, seras partikular o xilãde rroma, rromnã aj çhavorre, savenqo zivipe sas lino ande kasavi bimanušíkani aj trašvali mandaj: odolesqe so sar akava dives, eftavardeš thaj panz berš maj anglal, xiliãda kotar akala komunitete sas mudarde akate, ande akava than akhardo "Zigeunerlager".

Akaja si jekh zungali etãpa ande amari història. No but vaxt, o genocidi e rromenqo nas dino sãma. Akava sas jekh bari doš. Amen musaj te seras.

Seras te das pativ o viktime, normal, aj das godi k-o generacie save sas xasarde - aj k-o kontribucie kaj odola manuša šaj den sas k-o evroputno zivipe.

No seras vi odolesqe so si amari duťi te sarbarrãras kaj kasave butã naj te maj oven kerde palpalem: Avdives, miškimãta aj partie ekstrẽme lie bari zor ande varesave thana e Evropaqe. O xirvalo vakeripe mamuj o rroma si buxlãrdo, varekana girdel vi and-o normãlo politikano vakeripe aj parvarel i mentalitete kaj anel k-o krime racistikane.

Akava našti nakhel bidikhlo. Mamujal, amen musaj te siklõvas o siklãrimãta e naxhlipnasqe, te aplikuinas len k-o akanutno vaxt, aj te sarbarrãras jekh maj laçho avindipe. Akalaqe o Sombeš e Evropaqe çhivda sar jekh kotar lesqe politikane prioritete o zordipe vaš i sociãlo inkluzia e rromenqi.

No akava naj sadaj i buti e institucienqi: sarkon manuš si les jekh responsabilitete te ovel informisardo, te mardõl mamuj i ekskluzia e averenqi, aj te rakhel lenqe manušíkane hakaja aj i demokracia. Amen musaj te dikhas jekh avres sar barabar manuša, savenqe hakaja aj demnitete isi i maj vasni buti. Aj te ovas gatisarde te cipinas so fora kaj dikhas ja sunas trujal amenqe jekh àkti ja jekh vòrba angladikhipnasqi, sarkon dives e beršesqo.

Věra Jourová

Evroputni Komisàrka vaś Justicia, Komsomatòrà aj Lingenqo Barabaripe

O 2 August 2019 si jekh dives pherdo jaśin aj jasva. Sar avdives, 75 berś maj anglal o “kampi e ciganenqe familienqo” sas eksterminisardo brutal, and-i sèkcia B II e e kampesqj, k-o germanikano kàmpi e koncentraciaqo aj e eksterminaciaqo Auschwitz-Birkenau. Avdives, amen das pativ o memòrie e rromane viktimenqe save mule and-o Holokàusto. Das pativ vi odolen save prazivde o Holokàusto aj save sa penqo zivipe rodie impakàpe.

Akava dives si te seravel amen “o Bistardo Genocidi” kaj o nazista kerde mamuj o roma. Deśiberśa pal-o agor e maripnasqo o Holokàusto e rromenqo ačhilo paśpaśe ignorime, madikh so on sas i dũjto maj bari grũpa manuśenqi mudarde p-i raciàlo bàza and-o Holokàusto. Akava dives si te seravel amen te ovas vigilènto aj te zoràras amari angazàcia te maras amen odolènqa save buxlàren xoxaimàta pal-amari història, odola save čhiven k-o pučhipe o Holokàusto ja phenen kaj naj les fundamentàlo mandaj vaś i Evròpa avdives. O principi «Nimaj vekheder » si les mandaj nũmaj kana amen seras odola save sas mudarde.

O roma si bistarde viktime e Holokaustesqe vaś but Evropiànã. O seripe lenqe historikane persekuciaqo seravel amen i nevòja te las amen e pharimatenqa kaj si len pàlem avdives aj save butivar nane line sàma. Efta deśiberśa po palal, o sinte aj o roma pàlem arakhen angla lenqe xir, nasul zor, diskriminàcia aj rasismo sarkon dives. Aj but naj len dromandre k-o baziko nevòje sar jekh normàlo kher, edukàcia aj sastàripe.

Akava dives, mangel amen te kondamnisaras zorales o anticiganismo ande sa pesqe fòrme aj te sikavas so si amen ilo te brakhas e slabones. Trebul amenqe manuśa save keren vareso kana dikhen rasistone àkte and-o publik, kana śunen anticiganisto ja rasisto slogànã and-o drama e Evropaqe. Aj akaja si i duř amari sarkonesqj and-i Evroputni Ònia te tretisaras amare somthemutnen demnitetaqa aj pativaqa, partikular o maj slàbo ande amaro dostipe.

Sar o prazivde e Holokaustesqe oven sofora po cèrra amen si i moràlo responsabilitèta te sarbarràras kaj o Holokàusto si zorales astardo and-i kolektivo evropiàno memòria, lesqj ròla vaś o formipe e pal-maripnasqe Evropaqo aj lesqe kruciàlo lèkcie vaś maripe mamuj o anticiganismo, o antisemitismo, o rasismo aj sa o aver fòrme e xiràqe partikular kana o populismo baròl.

I edukàcia pal-o Holokàusto ačhol jekh centràlo kotor vaś vazdipen e rezilenciaqo mamuj sa o fòrme e rasismesqe aj xiràqe and-o multikulturàlo dostimàta, sar o anticiganismo ja o antisemitismo. O Thema somdasne e EU-aqe si te sarbarràren efikàso politike vaś o seripe e historikane zungalimatenqo, te dikàren o historiko thana, aj te ispiden i edukàcia aj o rodipe pe akaja umal.

O seripe e zungalimatenqo so kerdilo k-o Holokàusto, akava maj kalo śeraj e Evropaqe historiaqo, si esenciàlo vaś te halòvas i Evròpa avdives, te halòvas o čačo molipen e universalone manuśikane hakajenqo, e demokraciaqo, e thamàqe thagaripnasqo aj e na-diskriminaciaqe pe save amari Ònia si vazdime. Kana sian aj kana oves Evropiàno atòska musaj te pinzares aj te priares amari khetani història.

Ambasadòri Georges Santer

Śerutno e Maškarthemutne Aliancaqo vaś o Seripe e Holokaustesqo

Sar śerutno e Maškarthemutne Aliancaqo vaś o Seripe e Holokaustesqo/MASH, azbando sem k-o ilo kaj akharde man te lav kotor aj te dav jekh mesàzi k-o ceremònie e komemoraciaqe vaś o 75 berś e likvidaciaqo e kadijal akhardesqo "Zigeunerlager", o kàmpi e rromenqo aj sintenqo akate k-o Auschwitz-Birkenau. Akala dramatikò ondìmàta save ondile k-l răt kotar o 2-to k-o 3-to Avgust si pinzarde aj si l bàza e Seripnasqe Divesesqi e Rromenqe genocidesqo.

Maj cèrra si pinzarde o masìvo mudarimàta e zutenqe sar vi e Rromenqe pal-i invàzia e Sovietikane Uniaqi kana o cirdnenqe skuàdre kotar o "Einsatzgruppen", o Wehrmacht, o policiaqe grùpe aj o lokàlo policie so den sas les dumo masakronde deśa mìe zene kotar akala komunitètã. I fiziko likvidàcia and-o eksterminaciaqe kàmpe sar vi o masìvo mudarimàta puśkaça kerdile p-i bàza jekhe rasiàlo ideologikano koncèpti.

Avdives, 75 berś pal-i likvidàcia e "Zigeunerlager"-esqi, amen dikhas alarmaça aj xolãça kaj ande but Evroputne Thema, o Rroma aj o Sinte si palpalem diskriminisarde sofora po but, čhivde rigađe aj viktìme brutalitetaqe. Ande akava dives rovipnaso aj komemoraciaqo, amen das amari vòrba te maras amen mamuj o iripe jekhe bengipnasqo savo si jekh zungali laž sa e Evroputne kontinentaqe. And-i phuv jekhe kerke nakhlipnasqi i Evròpa paćanda pe ileça te čhivel o semènçe jekhe po lače avutnipnasqe, sar śaj te drabaras and-i Deklaràcia e Stockholmesqi, o dokumènti savo vazdias i MASH.

I MASH vazdia but berś anglal jekh Komitèti pal o Genocìdi e Rromenqo, savesqi mìsia si te zanavel pal-i politika e nićhãripnasqi so kerde o nacionalsocialistã mamuj o Rroma aj o Sinte aj maškar aver butã so kerel, jekh zoralo aj

buxlãrdo kotor te ovel pal-i edukàcia, o seripen aj o rodipen. Kadijal, i Organizàcia dias love i angluni globàlo platfòma online pal-o genocìdi e Rromenqo aj e Sintenqo vaś o siklãrne aj o siklòvne. O dikãripe e thanenqo kaj o Rroma dukhandile som e zutença aj manuśa kotar aver komunitete si jekh kotar o maj bare prioritètã and-e àkcie. O thana sar Lety u Pisku, Staro Sajmiste, Komaron ja Jasenovac musaj te aćhon buteberśenqe pròve e nakhutne ratvalipnasqo aj te oven jekh alãrma vaś odola save avdive len o risiko te azban o bazikane molã amare pal e maripnasqe demokratikane Evropaqe.

I edukàcia, o seripen, o rodpen aj o dikãripen e avtentikone thanenqo si o mazikane labne ande amaro maripe vaś te dikhas i vizia e Maškartheutne Aliancaqi vaś o Seripen e Holokaustesqo ćacãrdi: "Jekh sundal kaj serel o Holokaust, jekh sundal bi genocidesqo".

Else Baker

I Else Baker biandili and-i Decembra 1935 k-o Hamburg; laqidajsassinica. Bebe, ojsaslinibrekhekotarjekh aver familia (i Augusteajo Emil Matulat). And-o Mars 1943, dujšingale lie e Elsa ajčhivde la andejekhdèpo k-o pòrti e Hamburgesqo, andesavokidensas e zuten e sintenaj e rromenkajtetradenlenkotar o Hamburg and-o koncentraciaqekàmpe. I tiknichajeftaberš enqisasteovelbičhaldi k-o Auschwitz - Birkenau avere 328 SintençajRromençã. Laqibaxt, o dad kajadoptisardassas la laçharda o butätemukhen la ajirisàilikhere.

A palpalem, astarde la k-o Grastornaj (April) 1944. Akaja fora laqo dad naštisardateaçhavelaqaide portàcia k-o Auschwitz. Korkorri, ojprazivda k-o kàmphisadajodolesqekajjekhmajpuranisinticabrak hlaajažutiinda la. Kana o palutnesintejrroma so açhilesas k-o kàmpi B II e midardile and-o August 1944, i Else ulavdilikutar i sinticakajbrakhelsas

la ajbičhalde la k-o koncentraciaqokàmpi k-o Ravensbrück. Maškarvaxte, o Emil Matulat na mukhla pes aj sa marda pes te mestàrel la. And-i Septembra 1944 lesqe rugimàta aj lesqe lila k-o nazistenqe avtoritète agore aresle efèkti. Dine les permisiatele e Elsa kotar o Ravensbrück. Akana i Else Baker zivel k-i Britània, kaj geli k-o berša 1960. K-o berša 1990, oj širdias te mothovel pesqi història sar phandle la aj sar açhili zivdi. Vaš akava angazàcia, xuterda but pinzarimàta. And-o 2005 oj sas i angluni sintica priardi kotar e Britaniaqi thagarni k-i audiència.

“Sas man sadaj 8 beršajakeravsaskorkorri. Sassarbengesthan. Nivarnajtebistravakajas ituàcia.”

(Intervista e Else Bakereça, 2007)

Éva Fahidi-Pusztai

I ÉvaFahidibiandili p-i 22 Oktobra 1925 and-o Debrecen, Hungària. Ojsas i çhaj e Dezsősqo and Irmao and-i bariajbarvalifamiliaFahidi. Pal i okupàcia e Hungariaqikotar o Wehrmacht and-o sungalonilaj 1944, i familiakhetanessa e zutença (evrejença) kajbešensas k-o fòros asbičhaldezoràçatezivenandejekhgèto and-i ratòrigforosqi. P-o 27-to Baredivaj 1944, on sine and-o palutnobarotranspòrtikotar o Debrecen k-o Auschwitz-Birkenau. Sar o SS mudardelaqediaajlaqepenhã and-o livnã e gazesqe, k-o maškar e Augustosqo i ÉvaFahi disaslinitekerelbutizorãçaavereungrikanezutin ença k-o koncentraciaqokàmpiMünchmühle and-o HessianAllendorf. Pala so mestisàili, irisàilipeThemesθeajnaštiarakh lapesqodrom k-o angluneberša. K-o vaxt e komunistikaneteatralonekrisənqi la deklarinde la “elemèntideklasome” ajčhivde la tekere lbutisarhumanitàrobotärni k-i konstrùkia e forosqiSztálinváros (akanaDunaújváros).

Pal-i revolùcia k-o 1956 ojkerdabuti k-o avrutnokomèrci e themesqoajvazdiapesqikomp aniakomercesqi k-o 1989. I ÉvaFahidizivelakana and-i Budapèsta.

Aba sararesli and-o Auschwitz-Birkenau k-o 1-to Žulaj 1944, i ÉvaFahididikhla o bimanušikanekondicieande save živensas o rromaj o sinte k-i Sèkcia B II e. Laqemothovimàta si vasnogevejipesarmudarde e 4200 - 4300 sintenajrromen so açhilesas k-i rätkotar o 2-to k-o 3-to August 1944.

„Konšunda o bašabiiklopnaça, o cipimàta e rovipnasqe, o rugimàta, o colaxa, o rovimàta, o akharimàta e devlesqe, nanetebistrellen. Naj man çhibtešunavavakalabaša e meripnasqekaledaraqe, e trašaqeaj e dukhaqe, nanedùmetemothoveslen.”

(Die Seele der Dinge, S. 172)

Biografie

Nadir Dedič

O Nadir Dedic biandilo and-o 1930 k-o fòro Bosanska Gradiška, avdusni Bosnia Herzegovina. And-o 1942 o germanikane xelade lie les aj die les k-o Ustàšã, save phandle les k-o kàmpe e koncentraciaqo and-o Jasenovac. Odothe mudarde masiv Rromen kotar 1942 zi k-o 1945. Maškar avera, lesqo dad o Alija aj lesqi daj i Kàda mudardile, sar vi aver familiaqe manuša, pašutne ja maj durutne. Pobut lesqe manušendar (34 zene anaveça Dedič) mule and-o kàmpe e koncentraciaqe; pala lesqi deklaràcia, 81 zene lesqefamiliaðar sas mudarde. Jekh amal e familiaqo, (o Enver Hatić), lias les kotar o kàmpe e koncentraciaqo

aj barãrdas les sar pesqo çhavo. Leça, o raj Dedič ačhilo aj kerda buti sar brakhno zi kana inklislo partizàni k-o 1943 aj lia kotor and-o Maripe e Selaqe Mestãripnasqo. And-o 1970 ov angažosàilo te buxlãrel o publiko zanipe pal-o genocìdi e Rromenqo. Širdias vi o vazdipe e monumentesqo vaš o rromane viktime e fašistone teroresqe k-i Žeravica, and-i Bosnia Herzegowina. Ov sas aktivo somzeno e Jasenovacesqe trujale mezaqo and-o 1986. Vi lesqi rromni i Fata Dedič (* 1926/1930-2018) sas phandli and-o kàmpe e koncentraciaqo k-o Jasenovac. But manuša laqe familiaðar sas mudarde and-o kàmpe e koncentraciaqe.

Jesse Jackson

O Rev. Jesse Louis Jackson, Sr., presidènti e Koaliciaqo Rainbow PUSH savi ov vazdias, isi jekh kotar o po vasne figùre civilone hakajenqe, religiòzo aj politikane and-i Amerìka. Oprutno lietenànti e Rev.-esqo Dr. Martin Luther King, Jr., o Rev. Jackson khelda jekh centràlo ròla ande šaj te phenas sarkon miškipe vaš zorãriqe, šand, civilo hakaja, barabaripe e lingenqo, aj ekonomiko aj sociàlo vortipe kotar o berša 1960.

Duj fòra kandidàti te ovel presidènti, o Rev. Jackson kerda masivo kampànie vaš o registrupe e alosarnenqo and-i mesmerig aj protèste vaš o fermèrã savenqe lie sas o therimàta and-i lowa aj o butãrne e uzinënqe k-o Rust Belt save sas tradine dur. Ov sas and-o čekat e maripnasqo k-o Mestãren i Mesmerigutni Afrika aj phirda o sundal ande mìsie vaš amnèstia, mestãrindoj šela zenen kaj sas dikãrde phandle.

And-o 9-to August 2000, o president Bill Clinton dias e Rev. Jackson i presidenciàlo medàlia e mestipnasqi, i po uci civilo pativ e naciaqi. Vaš lesqu buti p-o manušikane aj civilo hakaja aj bi violencaqo sociàlo paruvipe, o Rev. Jackson xutarda maj but sar 40 doktoratã honoràre aj butivar del lèkcie k-o bare uce škòle aj universitète maškar save Howard, Yale,

Princeton, Morehouse, Harvard, Columbia, Stanford, Hampton aj i Universiteta e KwaZulu-Natal-esqi k-i Mesmerigutni Afrika. Jekh màrka lesqe butãqi si lesqi angazàcia vaš o ternipe. O Rev. Jackson vizitonda xiliàda maškarutne škòle, kolèze, universitete aj korekcionàlo cèntrè te ispidel i eksclència, dindoj patãpe aj ispidoj e ternen te siklõn aj te na len pen drogaça.

I Koalicia Rainbow PUSH si jekh multi-raciàlo maškarthemutni organizàcia, multe-temenqi, aj progresivo savi sas vazdini k-i Decèmbera 1996 kotar o Reverend Jesse L. Jackson, Sr. prdal o bilãriqe duje organizacienqo kaj ov vazdias sas, i Operation PUSH People United to Serve Humanity (vazdini k-o 1971) aj i Rainbow Coalition (vazdini k-o 1984). Centroça k-o Chicago aj viramlinënça k-o Washington, D.C., Atlanta, Detroit, Houston, Los Angeles, New York aj Oakland, i organizàcia kerel buti vaš te kerel o American Dream realiteta vaš sa o themutne sar vipalvaxte mangel šand aj vortipe p-o sa o sundal. I RPC si la k-o ilo te laçharel o zivipe sa e manušenqo vazdindoj o krlo odolenqo save naj len krlo. Laqi mìsia si te brakhel aj te xutrel civilo hakaja vazdindoj o ekonomiko aj e edukaciaqe kondicie sa kerindoj vi i promòcia e šandaqo aj e vortipnasqo k-o sundal.

Historical text label on the corkboard, likely providing context for the photographs.

Historical text label on the corkboard, likely providing context for the photographs.

Block 13 "O nacional-socialisto genocidi e Sintenqo aj Rromenqo", ekspozicia e Dokumentaciaqe aj Kulturalone Centrosqi e Germanikane Sintenqo aj Rromenqo and-o Themesqo Muzèo Auschwitz-Birkenau.

Evroputno Civilone Hakajenqo Pràjsò e Sintenqo aj Rromenqo Speciàlo pràjsò 2019

Dr. Piotr Cywiński

Direktòri e Themsqè Muzeosqo Auschwitz-Birkenau

O direktòri e Themsqè Muzeosqo Auschwitz-Birkenau, o Dr. Piotr M. A. Cywiński, si dino pañv vas lesqè sumnal rezultàtà specialone pràjsòça “Evroputno Civilone Hakajenqo Pràjsò e Sintenqo aj Rromenqo and-i memòria e sintenqo Oskar aj Vinzenz Rose”. I ceremònia e pràjsesqo so del o Centràlo Sombeś e germanikane Sintenqo aj Rromenqo, o Kulturàlo aj Dokumentaciaqo Cèntro e germanikane Sintenqo aj Rromenqo aj i Fondàcia Manfred Lautenschläger ka kerdöl and-i okàzia e komemoraciaqè ondimentenqo vaś o 75-to pherdives e 2-tone Avgustesqo, Dives Evroputno e Rromenqè Holokaustesqè Memorialesqo.

O Dr. Cywinski dikàrel zivdo bare zordimatença o palmukhlipè e Auschwitzaqè viktimenqo aj zoràrel o publiko zanipe pal-o nacional-socialisto genocide mamuj o Sinte aj o Rroma. O ažitipe e sarkonberšutne komemoraciaqo k-o purano kàmpi e eksterminaciaqo Auschwitz-Birkenau and-o Evroputno Dives e Rromane Holokaustesqè Memorialesqo k-o 2-to August, o vazdipe e permanentone ekspoziciaqo pal-o genocide e Sintenqo aj e Rromenqo k-o Themsqo muzèò aj o nabut vaxt edukativo progràmè vaś o sikavne e muzeonqè k-o Dokumentaciaqo cèntro k-o Heidelberg si sadaj varesave misala e intensivone sombutipnasqè maśkar o Centràlo Sombeś, o Dokumentaciaqo Cèntro aj o Themsqo Muzèò Auschwitz-Birkenau. K-o paultune berśa o ekstremisto daxne aj o nacionalisto miśkimàta kerde phare publiko atàkà aj kampànie xiràqè mamuj o Dr. Cywinski. O direktòri aj o muzèò khelen jekh but vasni ròla and-o seripen aj komemoràcia e Evropeaqè Sintenqè aj Rromenqo Holokaustosqo. I metòda e Dr. Sywinski-sqo k-o seripen na ačhol nùmaj k-o trebutno dikhipe e nakhlipnasqo, no si ramisardi sar jekh responsabilitèta vaś o akanutnipe.

Mamuj o ekstrem grizàrno kontèksti e manuśikane hakajenqè situaciaqo and-e but Thema e Evropeaqè, o Evroputno Civilone Hakajenqo Pràjsò e Sintenqo aj e Rromenqo si jekh kontribùcia vaś o dikàripen aj o zoràripen e civilone hakajenqo e Rromenqè aj Sintenqè ande lenqè respekùvo Thema. An-o vipal vaxt, o pràjsò

si jekh duślo signàli e politikanenqè, e medienqè aj e socialone grupenqè and-i Evròpa, kaj te mardòn mamuj o xor klišèje aj angladikhimàta kaj gradual te nakhaven i eksklùzia e minoritetaqo. Kotar o berś 2019, o pràjsò si dino and-i memòria duje pràzjvdenqo, o Oskar aj o Vinzenz Rose, duj sumnal reprezentàtà e miśkipnasqè vaś civilo hakaja e Sintenqo aj e Rromenqo and-i Germània. O Vinzenz Rose pràzjvda k-o kàmpi e koncentraciaqo aj e eksterminaciaqo Auschwitz-Birkenau.

Nakhle vizavne si o Wladyslaw Bartoszewski (†), pràzjvdo e Auschwitzesqo aj duj var Avrutno ministri e Polskaqo (2008), i Simone Veil (†), angluni prezidènta e Evroputne Parlamentesqo (2010), o Thomas Hammarberg, purano Komisàri vaś Manuśikane Hakaja e Evroputne Sombeśesqo (2012), o Tilman Zülch, som-fondatòri aj prezidènti e Societetaqo vaś o rizikome selà (2014), i organizàcia e manuśikane hakajenqo Amnesty International (2016) aj o Andrej Kiska, Prezidènti e Slovakikane Republikaqo (2019).

O Donatòri e Civilone Hakajenqè Pràjsesqo

O entreprenèri Manfred Lautenschläger si o fondatòri e financialone servisensqè MLP. Ov vazdia i Fondàcia Manfred Lautenschläger k-o 2002 vaś te kerel i promòcia e zantripnasqo aj rodipnasqo, edukaciaqo aj siklòvipnasqo, artenqo aj kulturaqo, sar vi e maśkarthemutne halòvipnasqo. O Manfred Lautenschläger xuterda jekh honoràro diplòma kotar i teologiko fakultèta e universitetaqo Ruprecht-Karls-University k-o Heidelberg. Sas dino o fitlo honoràro senatòri e Heidelbergesqè Universitataqo aj o Hochschule für Jüdische Studien e Heidelbergesqo, aj si zeno k-o Sombeś e gubernatorenoqo k-i universitèta e Heidelbergesqo. O Manfred Lautenschläger si zeno k-o administraciaqo sombeś e Dokumentaciaqè aj kulturalone Centrosqo e germanikane Sintenqo aj Rromenqo kotar o Žulaj 2002. And-o 2007, i Fondàcia Manfred Lautenschläger, O Centràlo Sombeś aj o Dokumentaciaqo aj Kulturàlo Cèntro e Germanikane Sintenqo aj Rromenqo kerde o Evroputno Civilone Hakajenqo Pràjsò e Sintenqo aj Rromenqo.

Koncèrti and-i okàzia e Evroputne Divesesqi vaś o memoriàli e rromenqe genocidesqo

Filharmoniko orkèstra e rromenqi aj sintenqi

I Filharmoniko orkèstra e rromenqi aj sintenqi vazdisàili k-o 2002 vaś te baśavel muzikàlo kotora darrinënça k-i kultùra e rromenqi aj e sintenqi aj te lel sàma pal-o muzikàlo barvalipe e rromenqo aj e sintenqo. I orkèstra si kerdi rromenqa aj sintenqa muzikàntă siklărde profesional, save si angazome pherdo-vaxt and-e Evropaqe òpere aj orkèstre. Laqo dirigènti si o Riccardo M Sahiti. I res e Filharmonikane rromenqe aj sintenqe orkestraqi si te sikavel aj te rakhel o muzikàlo barvalipe e rromenqo aj sintenqo lenqe šeleberšenqe tradiciaqa aj lenqe bute influenčenqa p-i klasiko muzika. On keren koncèrte savenqe progràme si len ande lenθeorkestràlo butasave dikàren i stilistiko influènca e rromane musikaqe. Maj but, e beršenqa but kontemporàro kompozicie inklistle sar bută kaj sas mangle, save zanipnaqa len rromane influènca aj keren kompozicia lenqa.

O rromano muzikànti Riccardo M Sahiti siklilo dirèkcia/ssiklāripe muzikaqo e profesoreqa studied Stanko Sepic k-i Fakultèta e muzikalone artenqi and-o Beograd. Ov gelo maj dur pesqe studienqa aj kerda Dirèkcia e Operaqi aj simfoniko k-o Konservatòri e Moskvaqo P.I. Tchaikovsky tal o Yuri Ivanovic Simonov aj k-i Akadèmia e Muzikaqi aj e Artanqi and-o Frankfurt am Main tal o Prof. Jiri Starek. Ov lia kotor k-o konferènca kerde kotar Jorma Panula aj Peter Eotvos. Sar dirigènti ov xuterda eksperiènca and-i Orkèstra Simfoniaqi k-o Radio Beograd aj i Simfoniko Orkèstra Savarija Szombathely and-i Hungària. Sas vi anglal o orkèstre sar e Beogradosqi Filharmoniko Orkèstra aj i Sileziano Filharmoniko and-o Katowice. Kotar o berś 2002 o Riccardo M Sahiti sas artistiko direktòri aj dirigènti e Filharmonikaqo e rromenqi aj sintenqi. K-o 2016 ov xuterda i Federàlo Trušul e Meritaqo kotar o Federàlo Germaniaqo Presidènti Joachim Gauck vaś lesqi buti e rromenqe aj sintenqe Filharmonikaqa.

I orkèstra sikavdili ande jekh sèria maśkarthemutne koncertenqi sar k-o Festivàli Beethoven and-o Bonn, o Festivàli Menuhin Gstaad aj Heidelberger Frühling. O koncèrtă ande la and-e vasne khera sar Nieuwe Kerk Amsterdam, Rudolfinum Prague, Philharmonic Berlin, Alter Oper Frankfurt, Staatstheater Wiesbaden aj Dresdner Frauenkirche. And-o 2015, o evroputno kulturàlo kanàli „Arte” dia jekh dokumentàri po but sar 50 minùte pal i Filharmonika e rromenqi aj e sintenqi aj pal-o dirigènti Riccardo M Sahiti.

Adrian Coriolan Gaspar

O Adrian Coriolan Gaspar si jekh pianisti kotar i Rumùnìa savo zivel k-i Austria, kompozitòri aj lačarno. Ov si jekh kotar o po vasne muzikàntă rromane and-i Austria. K-o 13 berś, ov kompozisarda lesqi angluni pièsa „Sonatina k-o C mažor”. And-o 2003, vaś lesqi pièsa „Romanes-ke”, ov sas dino pativ sar o po terno kompozitòri savo lias jekh pràjso k-o konkùrsi e Vienaqa muzikaqe školenqo. And-o 2005, o Gaspar vazdia i Adrian Gaspar Orchestra, savi cèrra vaxt maj palal sas uśardi and-o mèdie e Austriaqe sar i «terneder bari bānda zaz and-o sundal». Plus akala bandaθar, o Adi Gaspar tradel vi aver

Riccardo M Sahiti

Adrian Coriolan Gaspar

Filharmoniko orkèstra e rromenqi aj sintenqi

muzikaqe projèkte sar Adrian Gaspar Trio aj Adrian Gaspar GypsyCombo, saveça xuterda o Newcomer Award k-o konkùrsi Austrian World Music Awards and-o 2007. O Adrian Gaspar lel kotor k-o verver muzikaqe, sociàlo aj kulturàlo projèkte. Ov sírdia o muzikaqo projèkti Bridge-Beat, savo kerel regular workšopã sintikane muzikantença aj si vi organizatòri e festivalosqo IMPROVISION kaj kerel pes sarkon berś and-i Vièna.

Roger Moreno-Rathgeb

O sìnto Helveto-Holandèzo kompozitòri, muzikànti aj lačharno Roger Moreno-Rathgeb dedikuinda pesqo « Requiem vaś o Auschwitz » sa e viktimenqe e nacional-socialistone regimesqe. Akaja kompozìcia sas kerdi tal i imprèsia lesqe personalone visitaqi k-o purano kàmpi e koncentraciaqo k-o Auschwitz. „Aba, sar diom and-i zòna e Auschwitzesqj, i angluni tèma e Requiemesqj vazdisàili me godãte” serel o kompozitòri i kreàcia jekhe oraqe butãqi, savi sikavdøl atòska sar jekh eksprèsia lesqe zenutne «Auschwitsesqe traumaqi » aj i blokàža e lekhavnesqj savi naj te nakhel lesqebut berśa. O „Requiem vaś o Auschwitz” labãrel o modèli e tekstesqo kotar o Latin Requiem Mass aj baśa ande jekh ekspresivo muzikàlo čhib partikularone stilistikone vurmença and-i tradìcia e muzikaqi k-o rroma aj o sìnte. Pala lesqj premièra k-i Holànda, akava Requiem baśandilo ande but bare fòrura e Evropaqe sar Krakow, Pràxa, Berlin, Budapèšta, Frankfurt, Dresden aj Wiesbaden.

Roger Moreno-Rathgeb

I Història e Rromenqi aj e Sintenqi and-o Auschwitz-Birkenau

K-o 16 Decèmbra 1942 o Himmler kerdarindä te oven deportuime sa o rromane aj sintikane familie and-o koncentraciaqo làgero k-o Auschwitz-Birkenau. Cèrra vaxt pal odova, relevànto kerdarinä sas dine vaś sa o astarde teritòrà.

P-i bàza lenqe rasiàlo ideologiaqi, o nazistä persekutonde e rromen aj e sinten, sar vi e zuten, godiaça te niçhären len komplet. Paralel lenqe intesifikome persekuciaça mamuj i populàcia e zutenqi, on zorärde radikal vi o àkcie mamuj o rroma aj o sinte. And-o Grastornaj (Aprilo) 1940, širdias jekh angluni phund bare deportacienqi, and-o generàlo raipen, 2500 rroma aj sinte sas deportuime.

1

And-o vaxt e „Auschwitzesqe Dekretesqo“, but sinte aj rroma sas aba and-o koncentraciaqe làgerä ja viktime e masivone mudarimatenqe and-o okupisarde teritòrà. many Sinti and Roma were already in concentration camps or had been victims of mass shootings in the occupied territories. O avera sine inkerde ande lenqe thana e rezidenciae tal kondicie sar k-o phandlpe. E dekreteça e Auschwitzaqo, o rroma aj o sinte sine astarde ande lenqe khera ja and-o thana kaj keren sas buti. On našti len sas khanć peça. Lenqe personàlo lila sas line lenθar, lenqe therimàta, khera aj phuvä konfiskuime kotar o nazisto Them. Kikidime ande zivutrenqe vagònä pherde prabut, but lenθar mule k-o drom karing o Auschwitz, kaj sine jekh ćáci tortùra bute divesenqi.

Kotar i Februàra 1943 paśpaśe 23,000 rroma aj sinte sas deportime k-o Auschwitz-Birkenau katar deśujekh evroputne thema, majbut lenθar kotar e teritòrà e Reichesqe.

On sas phandle and-i sèkcia B II e e kampesqi, kaj o SS akharen sas 'kàmpi e ciganenqe familienqo'. Akaja sèkcia sine la biś baràke p-i sarkon rig e šerutne dromesqi k-o kàmpi. And-o "rezidenciàlo baràke" sar buçhon sas, beśen sas zi k-o oxto šel zene ande kaštune bänke p-o trin nivèlä. Sa akaja sèkcia e kampesqi sine phandadi sa trujal kanrale sirmaça elektrikone rrunzeça. O manuśa save aresen sas and-i ràmpa sas maj anglal alosarde sar "śaj te kerel buti" aj "našti te kerel buti". Odola save sas dikhline sar "našti te kerel buti" sas mudarde and-e livnä e gazezsqe. O anglune masivo mudarimàta gazeça kerdile and-o Mars aj and-o Maj 1943, kana maj but sar 2700 murśa, zuvlä aj tikne mudardile e gazeça Zyklon B. O phandle alosarde sar "śaj kerel buti" sine registrome ande aver bare registre, ulavde pal-o ling. Atòska keren sas lenqe tatuàži jekh nùmero aj jekh "Z" p-i musu ja, kana sine tikne çhave, p-i çang.

Sarkondivesutno dives and-o làgero sine pherdo tortùre aj teròri so keren sas o SS, phari buti kana o xabe sine but cèrra, aj o kondicie e higienaqe katastròfa. O phandle manuśa meren sas bokhaθar ja e nasvalimatenθar save peren sas kotar o kondicie, sar o tifos, aj našt te keren sas khanć. Paśpaśe enia-var-deś kotar o totàlo 23000 phandle and-o "ciganenqo kàmpi" mule odothe. O çhave so biandile odothe, ja save aresle bèbe, na sine len nijekh śansa te ziven.

O Dr Josef Mengele sine anavärdo doktòri e kampesqo and-i sèkcia B II e, o "ciganenqo kàmpi", k-o agor e Majesqo 1943. Sine but interesuime te kerel sas medikàlo eksperimènte p-o identiko dujorre, eksperimènte save sine bare tortùre vaś lesqe viktime, tortùre save

1 I Elisabeth aj Zilla Franz, kotar i sintikani familia Franz and-i Holändia, savi sas deportuime kotar o Westerbork k-o Auschwitz.

2 O Paul Steinbach urävdo and-i xeladikani unifòrma aj lesqe duj unükä.

3 O Eduard Höllenreiner sas xelado k-o angluno Sundalesqo Maripe.

4 Manuśa kotar i sintikani familia Bamberger, o berśa 1930. I Margarete Bamberger (zerves anglal) sas deportuime pal odova and-o Auschwitz. O Max Bamberger (daxno agor) mudardilo ande jekh masàkra and-i Jugoslàvia anglal o agor e maripnasqo.

2

3

4

našti te zal ti godi. Akala eksperimèntä kerdön sas vaś te phendöl kaj xatam i ràsa aj o rat sine len influènca kaj našti te keres khané mamuj.

Pal-o 'selèkcie' kerde kotar o SS-ja, paśpaśe 3000 sinte aj rroma sas deportuime k-o aver koncentraciaqe làgerä and-o Reich and-o sungalo nilaj aj and-o nilaj 1944. On sas te keren buti k-i Germaniaqi industriä e armenqi, zi kana našti sas maj dur aj sas mudarde. Paśpaśe 4.300 phandle ačhile k-o Auschwitz-Birkenau, šeral o phure, o zuvlä aj o čhavorre. Madikh so kerde rezistènca, savorre sas mudarde and-e gazedqe livnä k-i rät e 2-tone Avgustesqe 1944.

Vi pal akava, aver transpòrta sintenqe aj romenqe aresle and-o Auschwitz. Ajal, k-o 26 Septèmbera 1944, paśpaśe 200 sinte aj rroma sas deportuime kotar o Buchenwald k-o Auschwitz, pobut lenθar čhavorre aj adoleśèntä, aj sas mudarde and-o livnä e gazedqe duj kurke po palal.

O Tadeusz Joachimovski, phandlo aj sekretäri e kampesqo and-o Auschwitz-Birkenau, mothovel sar o Sintè aj o Rroma baxtagoreça kerde rezistènca mamuj e eksterminaciaqi àkcia e SS-nqi k-o 16 Maj 1944. Akaja rezistènca si dini pativ and-i Evròpa sar "Dives e Romane Rezistencaqo". Jekh nevo rodipe so kerda o Themesqo Muzèo Auschwitz-Birkenau (Memoria 10 / Žulaj 2018) phenel kaj varesave àkte pasivone rezistencaqe kerdile sas àba k-o Grastornaj 1944 aj čacärel aktivo rezistènca e Sintenqi aj e Rromenqi k-o 2-to Avgust, sar o mothoven detajença aj insistent o gevaja. Kotar o šird, o sinte aj o rroma brakhle pen mamuj o khoslipen lenqe hakajenqo aj lenqo "raciàlo" registràcia. On vazdie lenqo krlo mamuj o diskriminatòro thamä aj zumavde te xutren o mestäripe lenqe familiaqe manuśenqe peticiença ja zenuitne intervenciaça. And-o okupisarde teritòrã, but rroma aj sinte kerde buti vast - vasteça grupença rezistencaqe. Partikular and-i Disòrigutni aj Mesmerigo-disòrigutni Evròpa on khelde jekh vasni ròla and-o miśkimàta e nacionalone mestäripnasqe aj vi and-i Frànca but sine paśutne e Rezistencaqe. And-o Auschwitz Birkenau kerde sas rezistènca mamuj jekh planisardi eksterminàcia and-o Grastornaj - Maj 1944.

O lùngo drom e pinzaripnasqo e rromenqe aj e sintenqe genocidesqorro

1

3

I ekspozìcia “O lùngo drom e pinzaripnasqo e rromenqe aj e sintenqe genocidesqorro” e Dokumentaciaqo aj kulturalone centrosqo e Germaniaqe rromenqo aj sintenqo sikavel o maripen e rromenqo aj e sintenqo and-i Evròpa vaś pinzaripe e genocidesqo aj mamuj o strukturàlo anticiganismo avdives and-i Evròpa. I ekspozìcia si putardi kotar o August 3i k-i Novèmbra 2019 and-o girdipe e Themutne muzeosqo Auschwitz-Birkenau.

Ande sa i Evròpa, biaçhavdo o anticiganismo aj i negàcia lùngo vaxt na mukhle te ovel jekh çaçutno procèso pinzaripnasqo e rromenqe aj e sintenqe genocidesqorro aj e krimenqerro so kerdile mamuj o roma tal i diktatùra e nazistenqi. 3i k-o anglune berśa 1980, but cèrra zene zanen sas kaj po but sar 500 000 roma aj sinte sine sistematik persekutome aj mudarde kotar o nazistà.

Pal-o maripe and-i Germània i racisto mentalitèta e nacional-socialismesqi açhilo zivdo aj biparuvdo and-o institùcie e Themesqe sar and-i policia aj and-i legàlo sistèma. O prazivde nas dine kompensàcia aj o krisa mamuj o nazistà so kerde o krime açhavdile sig-sigate aj bi rezultatesqo. O genocidi e rromenqo aj e sintenqo sas khoslo kotar i memòria aj kotar o publiko seravipe deśibersènça, vi and-o historiko thana e persekuciaqe. I grèva e bokhaqi kaj kerde o sintikane j rromane aktivistà aj prazivde e genocidesqe and-o purano làgero e koncentraciaqo k-o Dachau sas jekh kotar o anglune aktivitète e miśkipnasqe vaś o civilo hakaja so kerde o sinte aj o roma and-i Germània, aj anda sar rezultàti o vazdipe jekhe zorale nacionalone organizaciaqo sar vi o pinzaripe e genocidesqo kotar o raipen k-o berś 1982.

And-e palutne deśibersa o maripe vaś civilo hakaja e rromane organizacienqo pe sa i Evròpa anda jekh graduàlo progrèso: o pinzaripe e rromenqe aj sintenqe genocidesqo, o laçharipe çaçutne aj pativale seravipnasqe thanenqo aj jekh baràrdo somzaniqe pal o xor-darrinènqo rasizmo mamuj o roma aj o sinte and-i història e Evropaqi.

P-o 15 Grastornaj 2015 sas jekh historiko momènti. O parlamènti e Evropaqo votonda jekhe bare mażoritetaça vaś te adoptisarel agore jekh rezolùcia savi pinzarel o historiko fàkto e genocidesqo so kerdilo e rromenqe kana sas o dùjto sundalesqo maripe. I rezolùcia çhivda o 2 August sar o Evroputno Dives e rromenqe genocidesqe seripnasqo. Sartovel, palpalem si but buti kerimasqe and-i Evròpa pal-o pinzaripe, o seravipe, o rodipe aj i edukàcia pal-o genocido e rromenqo.

2

4

5

Seravipe and-i Evròpa: Misala and-i ekzpozìcia

And-o dũjto sundalesqo maripe pašpaše sa o rroma save ziven sas and-o bilmblavdo Tem e Kroaciaqo sas mudarde. O pobut lenðar mudardule and-o koncentraciaqo lãgero k-o Jasenovac. O Nadir Dedić, jekh Rrom savo iklislo zivdo kotar o lãgero, lia te vazdel jekh monumènto pal o rroma viktime e fašistone teroresqe k-o gav Žeravica and-i Bosnia aj Herzegovina k-o berš 1970. Verver romane organizàcie organisarde i angluni oficiãlo komemoràcia and-o rromano limoresthan e Ušticaqo (jekh kotor e seripnasqe thanesqo k-o Jasenovac) p-o 2 August 2012.

Rasisto eugeniko mezùre sas line and-i Rumùnìa k-o dũjto sundalesqo maripe, kana pašpaše 25,000 rroma, rromnã aj ÷havorre sas deportuime k-i Transnistria. Nakhle but dešiberša zi kana i dukh e rromenqi aj o krime mamuj lenðe sas pinzarde, aj trebuisarda po but sar 70 berš kaj i història e rromenqe persekuciaqi and-i Rumùnìa te ovel and-e historiaqe pustika. O angluno memoriãlo pal-i bibaxt e rromane genocidesqe viktimenqi sas putardo k-o 2015 and-o muzéo e rromane kulturaqo and-o Bukurèšti.

O koncentraciaqo lãgero k-o Lety u Pisku and-o purano protektorãto e Bohemiaqo aj Moraviaqo, savo akana isi and-o Ćèxo, vazdisãilo and-o berš 1940. And-o August 1942 othe sas phandle (estimàcia) 1309 rroma, rromnã aj ÷havorre; 326 maškar lenðe mule odothe. Kotar o berš 1993 rromane aktivistã mangle te duròl i fèrma e balenqi kaj vazdisãili p-o than e kampesqo. Pala duj dekãde o raipe e Ćexosqo semnosarda agore jekh kontrãkto e firmaça kaj te kinel i fèrma e balenqi. Sar phenel sas o kontrãkto, i fèrma e balenqi phandili k-o 2018, aj k-o than si te vazdinòl jekh memoriãli.

- 1 Agor e bokhaqe grevaqo k-o seripnasqo than and-o Dachau, 1980; (zerval daxnes): Uta Horstmann, Anton Franz, Dronja Peter, Hans Braun, Romani Rose, Jakob Bamberger, Fritz Greusing, aj Franz Wirbel.
- 2 Pinzaripe e nazistone genocidesqo p-o rroma aj o sinte kotar o federãlo Kancelãri Helmut Schmidt, Mars 1982.
- 3 Komemoràcia and-o memoriãli e dombeça Dani Karavan, e Kancelarkaça Angela Merkel, e purane Federalone Presidenteça Richard von Weizsäcker aj e praživde e Auschwitzesqo Reinhard Florian, fòto: Jens Jeske.

- 4 I Soraya Post, purani Deputèta e Evroputne parlamentesqo aj iniatòra e rezoluciaqi vaš o pinzaripe e rromenqe genocidesqo, khetanes e Raymond Gurêmeça, jekh praživdo e rromane genocidesqo kotar i Frãnca savo marda pes k-i Francikani resistanca aj savo vakerda anglal o deputètã e Evropaqe k-o Mars 2015, fòto: Ternikani Maškarthemutni Rromani Drakhin ternYpe.
- 5 Angluni komemoraciaqi ceremònia organisardi p-o Maškarthemutno dives e seripnasqo vaš o rromane viktimee Samudaripnasqe / genocidesqe and-i Kroàcia p-o 2-to August 2012, rromano limoresthan, Uštica, Jasenovac Memoriãli, Fòto: Themutno Romano Sombeš.

6

7

- 6 Inaguràcia e monumentesqo pal o genocidi e rromenqi; August 2015; fòto: Muzéo e rromane kulturaqo.
- 7 Simboliko komemoràcia anglal i fèrma e balenqi k-o Lety u Pisku, June 2017, fòto: Jana Plavec.

1

E Rromenqo maripe vaś civìlo hakaja and-i Pòlska

Ò berśa pal-o maripe and-i Pòlska si jekh pharo śeraj and-i història e Rromenqì. Kotar verver politikane decizie i Pòlska sas ispidime te ovel jekh Them homogèno kotar o etnikano dikhan. Kadijal, àba and-o berśa 1950 o komunisto bare raja lie drastiko mezùre te asimilinen e rromen save sas izoluime. Ò anticiganismo and-o vaxt e komunismesqo and-i Pòlska dia drom putarde konflikte aj violènca mamuj o Roma. Ò paruvimàta k-o vaxt e politikane transformaciaqo and-o 1989 na ande khajekh nevine vaś o Roma and-i Pòlska. Ò anticiganisto konsensus areslo k-o atàkë e bandenqe mamuj o Roma. Asavo zungalipe ondilo and-i Mława k-o 1991. Duj divesa, jekh grùpa duj śele zenenqì xatarde komplet deśefta khera aj efta apartamènthe ande save beśen sas Roma. Ò berśa so avile ondile palem but violencaqe àkte mamuj o Roma.

E paruvimatenqa phandle e politikane sistemeseq demokratizaciaqa agore vi o Roma xutarde o śajutnipe te vazden civìlo dostipnasqe organizàcie and-i Pòlska. Khrigal i promàcia e rromane kulturaqì aj i buti vaś i edukàcia, on reprezentuin o interèsã e Rromenqe and-i politika e Polskaqì. Jekh organizàcia kasave premisaqa si i Asociàcia e Rromenqì and-i Pòlska, savi vazdisàili k-o 1992 jekhe viramlinàqa and-o Oświècim. Pal odova, k-o 1994, i "likvidàcia" e kadijal-akhardesqe "Zigeunerlager" sas komemorisardi angluni var honorarone patronaženqa e Polskaqe prezidentosqì Lech Wałęsa.

Ò Auschwitz si jekh centràlo simbòli vaś o krìme mamuj o manuśipe e 20-tone śeliberśesqe. Akalaθar, o putaripe epermanentone ekspoziciaqo pal-o genocìdi e nazistenqo p-o Roma aj o Sinte and-o 2-to Avgust 2001 k-o Auschwitz-Birkenau si vareso kaj naśti phenel pes pra but sode vasno si. Ò projèkti lias pes tal i iniciativa aj p-i responsabilitèta e Dokumentaciaqe aj Kulturalone Centrosqì e germanikane Rromenqo aj Sintenqo k-o paśutno sombutipe e Auschwitzesqe Memorialeqa, e Rromenqe Asociaciaqa and-i Pòlska, aj vi rromane organizacienqa kotar i Holànda, i Ungària, i Serbia, i Austria aj o Muzèo e rromane kulturaqo and-o Brno. Kotar akaja maśkarthemutni buti, o raipen e Polskaqo anavàrda e Romani Rose sar zeno e Maśkarthemutne Auschwitzaqe Sombeśesqo and-o berś 2006. Ov avilo o angluno reprezentanto Rrom aj Sinto. Angluno ande akava drom and-i Evròpa o parlamènthe e Polskaqo proklamisarda o 2 Avgust sar o Dives e Seripnasqo e Rromenqe aj Sintenqe eksterminaciaqoro k-o 2011.

2

3

- 1 I ekspozycja "I historia aj i kultura e Rromenqi" and-o Oświęcim: Dikhipe k-i permanento ekspozycja, fòto: Asocjacia e Rromenqi and-i Pòlska.
- 2 Pekspozycja "I historia aj i kultura e Rromenqi" putardili k-o Oświęcim and-o 2015, fòto: Asocjacia e Rromenqi and-i Pòlska.
- 3 Konferència e presaqi k-o 16 Februàra 1998 pal o pinzaripe e nazistone genocidesqo so kerdilo p-o Rroma. And-i konferència lie kotor maškar avera i Krystyna Gil (2to kotar i daxni rig) savi prazivda kotar o genocidi, fòto: Asocjacia e Rromenqi and-i Pòlska.

„DIKH HE NA BISTER!“ - Maškarthemutno Seripnasqo Ondipe e Ternipnasqo

DIKH HE NA BISTER – iniciativa vaś o Seripe e rromane genocidesqo mobilisarel sarkon berś xiliàda terne rroma aj gaze pe sa i Evròpa trujal o 2-to August - O Evropotno Dives e rromenqe genocidesqe seripnasqorro - vaś te anen anglal o seripe, o pinzaripe aj i edukàcia pal-o genocìdi e rromenqo.

1

DIKH HE NA BISTER si jekh than siklòvipnasqo pal o nakhlipe, aj vi vaś dipe godi pal i ròla e ternenqi k-o seripe e genocidesqo. I iniciativa putrel dialògo aj personàlo maladipe maśkar o terne aj o praživde e genocidesqe. Lenqe gevajimàta den ilo e participanten sar te keren čekat anglal o avdisutne problème e antisiganismesqe, aj aver fòrme e rasismesqe.

2

DIKH HE NA BISTER si, vaś but terne rroma jekh simbòli e ternipnasqe zoràqo vaś te lekhen korkorre penqi història. And-o palutne berśa, o seripe aj o pinzaripe e rromane genocidesqe kerdile jekh vasno elemènti e rromane ternipnasqe miśkipnasqo vaś te čhiven p-o than i demnitèta aj o vazdipe e ternenqe identitetaqo. K-o 70-to pherdives e rromane genocidesqo and-o 2-to August 2014, DIKH HE NA BISTER kidias maj but sar 1000 terne rroma aj gaze kotar 25 Thema and-o Krakow aj and-o Auschwitz-Birkenau. Akaja mobilizàcia sas jekh bari kontribùcia vaś o pinzaripe e 2-tone Augustesqo sar Evropaqo Dives vaś o Seripe e rromane genocidesqo kotar o parlamènti e Evropaqo and-o 2015.

3

DIKH HE NA BISTER del zor e ternen ande lenqo maripe vaś vortipe aj barabaripe. O aktivitète e seripnasqe aj komemoraciaqe naj sadaj k-o maśkarthemutno ondipe k-o 2-to August and-o Auschwitz-Birkenau aj and-o Krakow, no vi k-o but lokàlo initiative pe sa i Evròpa. Partikular, grùpe ternenqe usàren jekh mesàzi resistancaqo aj zoràripnasqo k-o “Dives e rromane resistancaqo” p-o 16-to Maj.

4

DIKH HE NA BISTER śirdias kotar i Maśkarthemutni Draxhin e Rromane Ternipnasqi ternÿpe aj laqe organizàcie somdasne and-o 2010, aj si organisardo khetanes e Kulturalone aj Dokumentacieqe centroça e Germanikane sintenqo aj romenqo aj k-i kooperàcia e Evropaqe Sombeśeça.

5

1 Ternipnasqo ondipe Dikh He Na Bister 2014 and-o Auschwitz-Birkenau, o terne e József Forgács-eça (1935-2018), jekh Ungariaqo Rrom prajívdo e genocidesqo; fòto: Márton Neményi.

2 Rita Prigmore, sintica kotar i Germània savi prajívda o genocidi, mothovindoj pi història e ternenqe k-o Dikh He Na Bister 2014; fòto: ternÿpe.

3 O terne keren jekh rukh e seripnasqo pala jekh pherdo dives vizita k-o muzèo Auschwitz-Birkenau, Dikh He Na Bister 2018; fòto: Praskiewicz.

4 Buteder sar 1000 terne rroma aj gaze kotar sa i Evròpa len kotar k-i ceremònia e komemoraciaqi and-o Auschwitz-Birkenau vaś o 70to pherdives k-o 2 August 2014; fòto: Márton Neményi.

5 O prajívde Rita Prigmore, József Forgács aj Raymond Gurème phirindoj khetanes karing i komemoràcia e 70-tone pherdivesesqi e rromane genocidesqo and-o Auschwitz-Birkenau; fòto: Artur Conka.

“Si manqe dar kaj i Evròpa bistrel po nakhlipe aj o Auschwitz sadaj sovel. O anticiganìsto daravimàta, o anticiganìsto politike aj àkte si manqe bari grìza aj dukhaven man”.

Ceija Stojka, Rromni savi prazìvda o genocìde (1933 – 2013)

Šerutne pučhimàta e konferencaqe

1. Representàcia e rromenqe memoriaqi and-o àrtã aj i kultùra

Akava panèli lel pes pučhimatença klidã e representaciaqe e rromane memoriaqe and-o àrtã aj i kultùra. O àrtã si jekh zoralo vordon kaj šaj te nakhavel pasionëça o subjektivno eksperìence e rromenqe and-o nakhlipe. Partikular, o genocìdi si jekh khetano referencaqo viram e inspiraciaqo thaj jekh relevànto tèma and-o kuluràlo prodùckie e rromenqe. O àrtã šaj te oven vi sar premise vaš i buti e individualone aj e kolektivone traumaça kotar o nakhlipe. Akala kuluràlo prodùckie aj artefàkte si vasne vaš o vazdipe jekhe kolektivone kulturaqo vaš o seripe maškar o rroma k-i Evròpa aj vi maj dur.

2. Historiko mothovimàta e rromenqe pal-o genocìdi

Akava panèli dikhel k-o historiko mothovimàta e rromenqe pal-o genocìdi, o pinzaripe e subjektivone mothovimatenqo, o historiko interpretàcie aj o gevajimàta, sar vi o struktùre aj o fòrme save ekzistuin vas o arxivipe aj o nakhavipe e memoriaqo: save si o rromane historiko interpretàcie e nakhlipnasqe aj lenqe implikàcie and-o akanutno vaxt? Save si o fòrme aj o objèkte save šaj te nakhaven i romani historiko memòria? Save si o rromane historiko artefàkte aj si amen dromandre zi lenthe? Sar si mothovde aj nakhavde o rromane eksperìence e nakhlipnasqe - andre, and-o komunitète - aj avri, - k-o maj buxlo gazikano dostipe.

3. Thana memoriaqe aj representaciaqe e rromane eksperìenciaqe

Vaš te ovel kolektivno memòria trebul institùcie, thana aj rituàlã vaš i promòcia e rromenqe historiko mothovimàta pal-o eksperìence e genocidesqe. Aktual, si vasne iniciatìve fokušoça k-o vazdipe e memorialenqo thaj/ja muzeenqo rromane ande varesave thana k-i Evròpa sar and-o Lety, Jasenovac. Sar šaj amen te zorãras o drakhinã aj te paruvas maj lače o eksperìence maškar o institùcie save ekzistuin aj odola so ka oven vaš i representàcia e rromenqe kolektivone memoriaqi, vaš te vazdas jekh khetani, negociome aj konsolidome interpretàcia e rromenqe kolektivone historiaqi, maškar aver vi and-o gazikane institùcie?

4. O rromano civilone hakajenqe miškipnasqo maripe vaš pinzaripe aj mamuj o anticiganismo

Štar dešiberša pal i bokhaqi grèva kaj kerde o sintikane aj rromane prazìvde aj o aktivistã and-o koncentraciaqo kãmpi k-o Dachau and-o 1980, o rromano maripe e rezistencaqo aj civilone hakajenqo sa zal mamuj i negàcia e genocidesqi, vaš o pinzaripe aj mamuj o anticiganismo, sar vi vaš politikane, kuluràlo aj sociàlo hakaja. Akava panèli putrel jekh than negociaciaqo maškar o akanutne strategìe aj o avutne perspektive e rromane maripnasqe, vaš o zorãripe e rromenqe mobilizaciaqo sar vi vaš o phiripe anglal e procesenqo kaj te inklol o ćacìpe pal-o xor strukturàlo rasismo, aj te pinzardõl aj te arakhlõn labne mamuj o anticiganismo and-o gazikane institùcie.

O organizatòrz e konferencaqe

Centràlo Sombes e germanikane sintenqo aj rromenqo, Dokumentaciaqo aj kuluràlo cènro e germanikane sintenqo aj rromenqo, Evroputno rromano instiitùti vaš o àrtã aj i kultùra (ERIAC) aj i Ternikani Maškarthemutni Drakhin ternYpe

Sownakune Jasfa / Złote Łzy

Małgorzata Mirga-Tas, Valerie Leray,
Emilia Rigova, Marcin Tas, Kalman Varady
Kuratòră: Dr. Krzysztof Gil aj Dr. Anna Mirga-Kruszelnicka

And-i poèma "Ratvale jasva", i Papùsa (Bronisława Wajs, 1908-1987) – jekh kotar o maj pinzarde poètă rromane - mothovel o traša e e dujtone sundalesqe maripnasqe, phendindoj zorale kerleça i individuàlo aj kolektivo tràuma so mukhla o maripe and-o zivipe e rromenqo and-i Evròpa. Minimum 500.000 rroma, rromnă aj çhavorre mudardile and-o genocìdi e rromenqo, ande varesave thema mule zi k-o 90% e rromenqo. O eksperènce e nakhlipnasqe ondile vi maj dukhavne, odolesqe so but dešiberša maj palal akava ačhilo "o bistardo Holocaust" - bi pinzaripnasqo, bi dikhipnasqo, bi paçaqo. O genocìdi e rromenqo sa forminel i transnacionàlo kolektivo identitèta e rromenqi, aj lesqe konsekvènca si zivde zi avdives. No i memòria e genocidesqi si vi jekh zorali xaing inspiraciaqi, - aj çudane šukesqi aj zorăqi - vaš generàcie e prazivdenqe save nakhle o genocìdi aj vaš lenqe çhave. I Cejja Stojka, kotar i Austria, savi prazivda and-o genocìdi aj jekh pinzardi piktòrka, lekhavni aj aktivista, labărda i çhib e artesqi te vazdel somzanipe maškar o rroma te haljoven sode si vasno te dikären zivdi lenqi kultùra. Oj paçal sas kaj "o rat e viktimenqo ka ovel sumnakaj and-o vasta e neve generaciaqe". I memòria e genocidesqi si jekh astaripe and-o dukhavno nakhlipe e rromenqo - no amaro prazivipe si i zor kaj phandel e rromen khetanes avdives. O vùrme oven kotor amare nakhlipnasqo save ispiden amen te ušaras i reziliènca, i rezistènca aj i zor kaj sikavel aba amari ekzistènca.

Kálmán Várady
Çhinipnasqo kašt 2009
Dias i Galeria Kai

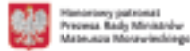
Sar and-o purano àrti Japoniaqo Kintsugi, ande savo kotora e phagle keramikaqe si phandle khetanes sumnakajeça, ajal vi i identitèta e rromenqi si kidime palpalem, sikavindor jekh gevajipe amare prazivdipnasqe. I filozòvia e Kintsugi-aqi phenel kaj o phagipe aj o laçharipe si kotora e zivde historiaqe, aj na vareso so kamlol pes uçardo maskença. Vi vaš o rroma, i memòria e genocidesqi si o lipàko so phandel e komunitète rromane akanutne, reflektindoj o sumnal šukaripe e rromane kulturaqo savi prazivel.

O sumnakaj si i simbòli e Devlesqo, vareso so na xasardòl, na phagòl, na merel, ačhol, simbòli e perfekciaqo, e spiritualone dudăripnasqo, e vitalitetaqo, e ratesqo, e zivipnasqo. Šeliberša, o sumnakaj sas phandlo e khameça aj e devleça; o khangeră aj o ikòne kerdòn sas sumnakajeça te reprezentuin o devlikano sacrum. Sa kadia, but rromane legènde aj mète labären o simbolizmo phandle e sumnakajeça.

I ekspozicia "Sumnakune jasva" sikavel bută artistenqe save keren buti e genocidesqe memoriaça. Prdal i àrta on vakeren pal-i tràuma e dujtone sundalutne maripnasqi, viz den jekh gevajipe e seravipnasqo pal-o rromano genocìdi sar jekh prekondicia vaš o mangipe e identitetaqo aj e ekzistencaqo. O traumatiko malmukhlpe e genocidesqo si paruvdo ande jekh metaforiko sumnakaj, savo anel o phagărde kotora e memoriaqe te kiden khetanes o rromano sororripe, vurmisardo no šukar.

Dr. Krzysztof Gil aj Dr. Anna Mirga-Kruszelnicka

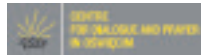
Under the patronage of

Organized by

Partners

Supported by

Publisher

Central Council of German Sinti and Roma

Realisation

Jonathan Mack, Marius Lüdicke, Herbert Heuß,
Anja Titze, Anja Reuss, Jara Kehl, Emran Elmaz,
Jan Kreutz, Tobias Klee

Translation

Saimir Mile, Adam Lengiewicz

Layout

Benjamin Schnepf, Heidelberg

Printing

JW PROJEKT, Krakow

Image rights

Central Council of German Sinti and Roma or the Documentation- and Culture Centre of German Sinti and Roma, unless otherwise credited.

ISBN 978-3929-4463-64

